

СЕКЦІЯ X. НАУКОВІ ПОШУКИ

БАБАК ІРИНА МИКОЛАЇВНА

Інститут підприємництва «Стратегія» м. Жовті Води

ДЕПРИВАЦІЙНИЙ ПІДХІД В ОЦІНКАХ МАСШТАБІВ БІДНОСТІ

У сучасній світовій соціологічній практиці існує декілька підходів до оцінювання масштабів бідності. Зауважимо, що масштаб бідності визначає частка населення країни, розмір доходів якого дорівнює офіційному порозу бідності. Межа бідності – рівень доходів, нижче від якого неможливе забезпечення мінімальних харчових і нехарчових потреб людини.

Вивчаючи бідність, ми вважаємо є необхідним більш детально розглянути один із методів її оцінювання – аналіз депривацій, який побудований на основі вимірювання бідності через відхилення від стандартів споживання, що переважають у суспільстві. Для найбільш повного дослідження всіх аспектів бідності, на нашу думку, слід застосовувати деприваційний метод. Він вимагає врахування цілого ряду матеріальних і соціальних індикаторів з метою визначення якісного «порогу», за яким відбувається соціальна ексклюзія (виключення), тобто фактичне виключення певної частини населення з нормальних умов життєдіяльності. Поняття «соціальна ексклюзія» як альтернатива традиційним категоріям аналізу бідності увійшло в науковий дискурс у 80-х рр. ХХ ст. [4]. Вперше термін «соціальна ексклюзія» почали використовувати у Франції для визначення соціально незахищених верств населення: розумово та фізіологічно залежних, схильних до суїциду, самотніх батьків, інвалідів, маргіналів тощо [2]. Згодом це поняття набуло іншого значення. Соціальна ексклюзія – це процес виключення людини із життя соціуму, обмеження доступу до суспільних ресурсів.

Депривацію можна трактувати як соціальний процес скорочення або відсутність можливостей задовольняти базові життєві потреби індивіда [5]. Оцінювання бідності, засноване на деприваційному підході, проводять у вигляді детальних соціологічних досліджень, у ході яких люди самостійно визначають перелік найважливіших потреб. Наповнення різних ступенів депривації (рівнів бідності) виглядає так.

Перший ступінь депривації характеризується близькими до середніх життєвими стандартами, можливе незначне відхилення від загальноприйнятого в співтоваристві способу життя. Родини мають потребу в поліпшенні житлових умов, заощаджують на придбанні сучасних дорогих предметів тривалого користування, платних освітніх послугах, сімейному відпочинку й розвагах.

Другий ступінь депривації (скрутності, малозабезпеченості) – характеризується браком коштів на улюблені в родині делікатеси, подарунки для близьких, газети, журнали, книги; знижується якість дозвілля дорослих і дітей; родина не може придбати пральну машину, відвідати родичів, які далеко мешкають; відмовляється від платних послуг, насамперед, необхідних медичних.

Третій ступінь депривації (гострої потреби, бідності) – позбавлення концентрується на якості харчування, нестачі одягу і взуття (дорослі члени родини змушені відмовлятися від їхнього відновлення), родині важко підтримувати житло в порядку, мати прості повсякденні меблі, організувати, якщо виникає потреба, ритуальний обряд (поховання, поминки), купувати життєво важливі ліки, обмежувати можливості запрошення гостей і виходу в гості.

Четвертий ступінь депривації (убогості) – коли ресурсів не вистачає на нормальне харчування, родина заощаджує на предметах гігієни, не обновляє одяг для дітей у міру їхнього росту, відмовляє їм у покупці фруктів, соків, не має таких предметів тривалого користування, як телевізор і холодильник.

Треба зазначити, що результати дослідження бідності за таким методом, як аналіз умов життя, на відміну від інших методів, мають певні переваги. Формування широкого спектра параметрів бідності, які індивіди визначають самостійно, забезпечують найповніше врахування всіх аспектів бідності. Таким чином, є можливість чіткіше визначити пріоритети поліпшення матеріального добробуту домашніх господарств. За підсумками дослідження можна встановити проблеми доступності, головних соціальних послуг, таких як: охорона здоров'я, освіта тощо.

Аналізуючи деприваційний підхід до визначення й вимірювання бідності, можна зробити висновок, який має принципове значення при розробці комплексної системи показників моніторингу бідності: підходи до визначення й вимірювання бідності повинні бути пов'язані з досягнутим рівнем економічного розвитку, окресленими тенденціями динаміки соціально-економічного розвитку, а також із системою політичних пріоритетів, спрямованих на зниження бідності.

Оскільки, підходів до оцінювання масштабів бідності існує неймовірна кількість, необхідно, щоб кожна така концепція в країні передбачала вирішення двох принципових питань:

- встановлення межі бідності або того мінімального стандарту, рівень нижче від якого розглядається як бідність;
- визначення таких характеристик рівня та якості життя домогосподарств, зіставлення яких з межею бідності дає змогу віднести сім'ю чи особистість до бідних.

Література:

1. Бородин Ф. М. Социальные эксклюзии [Электронный ресурс] / Ф. М. Бородин // Социологический журнал. – 2000. – № 3–4. – Режим доступа: <http://www.nir.ru/socio/scipubl/sj/sj3-4-00brod.html>.
2. Боярский А. Я. Основы демографии : учеб. пособ. / А. Я. Боярский. – М. : Статистика, 1980. – 295 с.
3. Лебідь Л. І. Бідність: концептуальні підходи та соціальна реальність України // Методологія, теорія та практика соціол. аналізу сучасного суспільства : зб. наук. праць : у 2 т. – Х., 2006. – Т. 2. – С. 101–105.
4. Лебідь Л. І. Соціальний простір бідності в старопромисловому регіоні (на прикладі Донбасу) : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 / Л. І. Лебідь. – Х., 2008. – 19 с.
5. Осипов Г. В. Современная буржуазная социология / Г. В. Осипов. – М. : Наука, 1964. – 416 с.

БІЛЬКО ОКСАНА ІГОРІВНА

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ТЕМАТИЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЯ В КОНЦЕПТУАЛЬНОМУ ПРОСТРАНСТВЕ КЛАССИЧЕСКОЙ СОЦИОЛОГИИ

Характерной особенностью социологической рефлексии в настоящее время стали необычайно интенсивный рост исследовательского интереса к вопросам теоретико-методологического осмысления глубинных оснований поддержания стабильности социального целого. Причиной этому является возникшее противоречие между константностью социологической концептуализации и динамичностью исследуемой действительности, проявляющейся в отсутствии устоявшегося понятийно-категориального аппарата социологической науки, неоднозначности используемых в исследованиях понятий, разобщенности социологической теории и эмпирики, проблемы научно-теоретической преемственности знания. В фокусе нашего внимания оказываются теоретико-методологические основания исследования феномена социального контроля, представляющего собой целенаправленное влияние общества на индивида и обеспечивающее должное соотношение между социальными силами, ожиданиями, и отдельной личностью. Исходя из этого, рассмотрение структуры и практик социального контроля как формы репрезентации дискурса власти актуализирует обращение, в том числе, и к исходным методологическим основаниям тематизации социального контроля. Соответственно, целью данной статьи является выявление особенностей проблематизации социального контроля в концептуальном пространстве классической социологии.

Необходимо отметить, что феномен социального контроля рассматривался классиками социологической мысли как один из ключевых дискурсивных элементов осмысления социума. При этом, классическая социология представляет собой научное поле структурообразующим принципом эпистемологического пространства которого является доминирование абсолютистских и универсальных концепций построения знания, которые нивелируют или, по крайней мере, не придают должного значения фактору социокультурной обусловленности социальных явлений и концептуализации субъектности. Мировоззренческими константами классического социологического дискурса становятся объективность, порядок, строгая законосообразность всех явлений природы и общества. Предполагается своего рода изначальная соотношенность универсального мирового порядка с человеческим разумом и формами человеческой деятельности [1, с.6]. Подобным установкам и отвечает методологически универсальная социологическая концепция, по определению стремящаяся к теоретическому охвату всех сторон общественной жизни в единой логически непротиворечивой системе, полагаемой как своего рода слепок с объективных отношений самой действительности. При этом ее идеализированные объекты представляют прежде всего как устойчивые социальные структуры и институционализированные формы коммуникаций — «отвердевшие» формы социальных связей. Иными словами, приоритет жестких социальных структур перед «живыми социальными коммуникациями» в рамках классической социальной теории является предельным выражением объективистского пафоса дискурса модерна. Более того, мы утверждаем, что сам факт актуализации проблематики социального контроля обусловлен динамикой социокультурной ситуации, связанной с переходом общества от традиционного к современному мировосприятию. Как уместно указывает Э.Гидденс: «образ жизни, порожденный модерном, полностью отделил нас от всех традиционных форм социального контроля. По своему размаху и интенсивности преобразования, связанные с модерном, являются более глубокими, чем большая часть изменений, характерных для предшествующих периодов» [2, с. 4].

Следуя классической традиции, социологию можно определить как анализ общественных институтов и организаций, и соответственно социальный контроль — как средство поддержания социального порядка и стабильности является ведущей темой в классическом социологическом дискурсе. Обращаясь к историко-социологической ретроспективе, важно отметить, что концепт «социальный контроль» ввел в научный оборот французский социолог и криминолог Г. Тард. По его мнению, ключевая роль в политической социализации личности принадлежит именно социальному контролю, который выполняет специализированные функции в обществе, связанные с созданием и поддержанием социальных норм, определяющих разнообразные локусы властей [3, с. 139]. Наиболее широкое развитие теория Г. Тарда получила в рамках деятельности чикагской социологической школы. В частности, Э. Росс социальный контроль определяет как «...социальные процессы,

выполняющие координирующие функции, и объединяющие индивидов и группы в одно организованное целое» [4, с. 56-57]. При этом социальный контроль, согласно Э. Россу, включает три компонента: агент-исполнитель контроля; того, кто страдает от контроля; постороннего беспристрастного наблюдателя за тем, как осуществляется этот контроль. Агентом выступает все общество, которое использует разнообразные виды воздействия на индивидов – общественное мнение, убеждения, веру, ценностные ориентации и т.п. «Контроль, считает Э.Росс, – который мы имеем какое –нибудь право называть социальным, опирается на авторитет всего общества» [4, с. 60]. Свое отражение теория Э. Росса находит в концепции Р. Парка, который рассматривал социальный контроль в контексте «соотношения социальных сил и человеческой природы», и в качестве важнейшего инструмента, превращающего простую группировку индивидов в общество которому присущ определенный образ жизни и определенная система социальных отношений [3, с. 143].

В обозначенном ракурсе социальный контроль анализирует О. Конт, который полагал, что в основе социального прогресса лежит порядок и контроль, которые образуют базис всей социальной организации, пронизывают все стороны общественной жизни, являясь средством социально-политического преобразования существующего общества на принципах справедливого социального устройства. Социальный контроль необходим за теми массовыми и масштабными процессами, которые возникли и получили распространение во всех сферах человеческой жизни в результате интенсивной индустриализации [5, с. 64-65]. Г. Спенсер рассматривал эволюцию как закономерный, осуществляемый посредством институционализированных воздействий и социального контроля, процесс развития общества от традиционного к современному. По мере развития общества его разные части начинают выполнять все более дифференцированные и специализированные функции, которые необходимо координировать и контролировать, чем более дифференцированы функции, тем более актуальной становится необходимость существования регулирующего, управляющего механизма, способного контролировать частные структуры [6, с. 401-403].

Проблема контроля, также, является сквозной во всех работах Э. Дюркгейма. Как утверждал ученый, мы можем точно представить себе область социологии: «Она охватывает лишь определенную группу явлений. Социальный факт узнается лишь по той принудительной власти, которую он имеет или способен иметь над индивидами. А присутствие этой власти узнается, в свою очередь, или по существованию какой-нибудь определенной санкции, или по сопротивлению, оказываемому этим фактом каждой попытке индивида выступить против него» [7, с. 36]. По мнению Э. Дюркгейма, эту специфическую категорию фактов «составляют способы мышления, деятельности и чувствования, находящиеся вне индивида и наделенные принудительной силой, вследствие которой они ему навязываются. Они составляют, следовательно, новый вид, и им то и должно быть присвоено название социальных» [7, с. 31]. Методологическое кредо М.Вебера сводится к тому, что «принуждение», физическое или психическое и контроль, в той или иной степени лежит в основе всех видов социального поведения. М.Вебер определял социальный контроль как возможность обеспечения послушания данной социальной группы приказам определенного содержания. Основным признаком эффективности социоконтролирующих процессов он называл способность аппарата управления гарантировать «порядок» на данной территории путем угрозы или применения физической силы. По мнению М. Вебера, основной предпосылкой существования различных форм социального взаимодействия (целевых союзов и институтов) служит принцип, согласно которому отдельные индивиды оказываются их участниками. Поскольку, они фактически считаются «обязанными» участвовать в конститутивных для данного сообщества обобществленных действиях и, если они не захотят этого, их заставит повиноваться «аппарат принуждения» [8, с.57-59]. Иначе говоря, на индивидов автоматически распространяются ожидания, что их поведение будет ориентировано на определенный социальный порядок. Э.Дюркгейм говорит о том же самом, но в контексте своего знаменитого учения о «коллективных представлениях»: «В сущности, это самое существенное в понятии социального принуждения. Все, что оно в себе заключает – это то, что коллективные способы действия или мышления существуют реально вне индивидов, которые постоянно к ним приспособляются. Это вещи, обладающие своим собственным существованием» [7, с. 20].

В категориях «нормы» и «принуждения» проблематика социального контроля также актуализируется в рамках марксистского направления в социологии. Следует отметить, что сам марксизм опирается на концепцию общества как системы тотального, всепроникающего контроля, причем контроль, тождественный социальной власти связывается с прямым принуждением и эксплуатацией со стороны господствующего класса, с целью поддержания сложившегося социального порядка. Все сферы жизнедеятельности, регулируемые системой, – экономика, политика, искусство, образование, религия, семья – рассматриваются как проявления господствующей рациональности и контроля – способа восприятия, осмысления и организации человеком окружающего мира и своей жизни [9, с. 40]. Подобная концептуализация социального контроля, в свою очередь, вбирает в себя культурные модели, социальные символы, коллективные ценности, идеи и идеалы в их функциональной зависимости от типов обществ или групп. Поэтому, согласно формационному подходу, исторически существовали различные формы социального контроля, соответствовавшие доминировавшим в ту или иную эпоху ценностям, идеалам и представлениям.

Соответственно классической традиции в социологическом теоретизировании тематика социального контроля, как необходимого атрибутивного элемента в поддержании стабильности в социуме является ключевой в структурном-функционализме. Рассматривая общество как систему – внутренне дифференцированную и упорядоченную целостность, части которой – структурные элементы, вносят определенный вклад в поддержание системы, в ее воспроизводство, «функционалистами» делается акцент на

социальных структурах, играющих главную роль в воспроизводстве социального порядка. В качестве подобных структур выступает механизм социального контроля, представляющий собой способы воздействия общества и социальных групп на личность с целью регуляции ее поведения и приведения его в соответствие с общепринятыми в данной общности нормами. Согласно Т. Парсонсу, функция социального контроля заключается в том, чтобы минимизировать расхождения между социальными ожиданиями и поведением индивидов. Фактически это важнейшая социальная функция, которую в обществе выполняет институт контроля, расщепляется на три отдельные социальные функции: регулятивную - контроль является важнейшим фактором социальной регуляции на всех уровнях жизни общества; охранительную - социальный контроль служит сохранению существующих в обществе и принятых им ценностей и пресечению попыток посягательства на эти ценности. Эта функция позволяет осуществлять трансляцию социального опыта от поколения к поколению; стабилизирующую - социальный контроль, организуя поведенческие ожидания, обеспечивает предсказуемость поведения людей в стандартных ситуациях и тем самым способствует неизменности социального порядка [3, с. 167-168]. Функциональная нагрузка института социального контроля позволяет добиться «коллективной солидарности», которая не только сохраняет социальную систему в целом, но и дает возможность индивидам - членам этой системы - оценивать свои действия. В свою очередь эти действия могут или способствовать интеграции индивидов, или мешать ей. При этом члены социальной системы, по убеждению Т. Парсонса, должны применять санкции к тем индивидам, действия которых мешают объединению. Следует отметить, что «коллективная солидарность» поддерживается с помощью активных методов: от индивида требуется не только «признание» необходимости соблюдения целостности социальной системы, но и совершенно конкретные практические шаги по поддержанию этой стабильности. В схожем ракурсе концептуальные основания социального контроля, анализируются в социологической концепции П. Сорокина. Согласно его воззрениям механизм социального контроля реализуется обществом в виде стандартизованных форм. При этом, социальное поведение – это поведение «должное», «рекомендуемое». Реакция общества осуществляется в виде санкций: негативных – «кара» или позитивных «награда», составляющих особую релятивную субструктуру, под влиянием которой возникает и изменяется организация групп [10, с. 321].

Следуя выше обозначенному, мы отмечаем, что в классическом социологическом теоретизировании, по сути репрезентирующего общество модерна, социальный контроль в целом определяется как набор образцов поведения, посредством которого социальная система обеспечивает подчинение членов общества определенным нормативам и, соответственно, служит достижению и поддержанию стабильности социального целого. Атрибутивной особенностью подобного концептуального наполнения, является соотносительность социального контроля с совокупностью норм, ценностей, и санкций в обществе. При этом сама проблема актуализации тематики социального контроля возникает непосредственно в контексте анализа девиантного поведения, поскольку факт девиации ассоциирован со многими негативными ментальными структурами (олицетворением «зла» в религиозном мировоззрении, симптомом «болезни» с точки зрения медицины, «незаконным» в соответствии с правовыми нормами), соответственно, мы фиксируем, становления дихотомии «норма-патология». Отбрасывая факт социокультурной обусловленности, в концептуальном пространстве классической социологии утверждается понимание социального контроля как совокупности средств и методов воздействия общества на нежелательные (отклоняющиеся) формы поведения с целью их элиминирования или минимизации. В этом духе Я. Щепанский указывает: «социальная группа вырабатывает, следовательно, ряд мер, способов внушения и убеждения, предписаний и запретов, систем принуждения и давления вплоть до применения физического насилия, систему способов выражения признания, отличия, наград, благодаря которой поведение подгрупп и индивидов приводится в соответствие с принятыми образцами деятельности, осуществляется с принятыми образцами деятельности, осуществляется с соблюдением критериев ценностей - словом, при помощи которой формируется конформизм членов. Эту систему мы и называем системой социального контроля» [11, с. 102].

Подытоживая, отметим, что логика современного мировосприятия определяет феномен социального контроля в качестве одного из ключевых дискурсивных элементов осмысления социума, необходимого для поддержания «структурной стабильности». При этом методологически оправданным является определение социального контроля сквозь призму жестких социальных структур и институализированных форм коммуникаций, исключающих дискурс субъектности и социокультурной обусловленности. Исходя из этого, мы говорим, что классическая социология в качестве основных объектов социологической интерпретации социального контроля устанавливает понятие «нормы» - «отклонения» и соотносительные с ними понятия «власть», «порядок», «принуждение», «патология» и другие, конструируя ряд идентификационных признаков, определяющих тезаурус классического социологического теоретизирования.

Литература:

1. Медведев, В. Концептуальное пространство социологии в формате неклассической модели рациональности [Текст]/ В. Медведев // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2005. - №3. – С. 5-21.
2. Гидденс, Э. Социология [Текст]/ Э. Гидденс // Пер. с англ.; науч. ред. В. А. Ядов; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с.
3. Американская социология: перспективы, проблемы, методы [Текст]/ под ред. Г. Осипова. – М., 1972. – 392 с.
4. Петражицкий, Л. Очерки философии права [Текст]/ Л. Петражицкий. – СПб., 1990. - 138 с.

5. Конт, О. Дух позитивной философии (Слово о положительном мышлении) [Текст]/О. Конт. – СПб., 1910. - 76 с.
6. Спенсер, Г. Синтетическая философия [Текст]/ Г. Спенсер . – К., 1997. – 511 с.
7. Дюркгейм, Э. Метод социологии [Текст]/ Э. Дюркгейм. – М., 1995. - 352 с.
8. Вебер, М. Избранные произведения [Текст]/ М. Вебер. – М., 1990. – 805 с.
9. Антонович, И. Капитализм и социальный контроль [Текст]/ И. Антонович. – М., 1978. – 184 с.
10. Сорокин, П. Социальная и культурная динамика [Текст]/ П. Сорокин. – СПб., 2000. – 1056 с.
11. Щепанский, Я. Элементарные понятия социологии [Текст]/ Я. Щепанский. – М., 1969. - 240 с.

ВЕЗЕЛЬ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського

МУСОРОСЖИГАЮЩИЕ ЗАВОДЫ - ПРОБЛЕМА НАУЧНАЯ ИЛИ СОЦИАЛЬНАЯ?

Полигоны для мусора вокруг всех городов на территории Украины разрастаются все больше и больше, сокращая жизненное пространство населенных пунктов. Вторичное загрязнение окружающей среды от полигонов твердых бытовых отходов (ТБО) – это еще одна очевидная угроза здоровью народа, не только для Украины.

Большинство чиновников считают, что утилизировать бытовые отходы, проще всего, на мусоросжигающих заводах, но это далеко не так! В 1874 году в Нотингеме, был построен первый в мире мусоросжигающий завод (МСЗ). Потом появились заводы в США, Германии и других развитых странах. В Украине до получения независимости, было построено четыре МСЗ – в Киеве, Севастополе, Харькове и Днепропетровске. Суммарная проектная мощность четырех украинских МСЗ составляет 1,2 млн. тонн отходов в год, или 12% их общего объема. Еще один завод был спроектирован в 1991 году в Донецке, но в связи с резким ухудшением экономической ситуации и экологической опасностью в стране, сопутствующей деятельности такого объекта, к счастью не построили [1].

Все четыре МСЗ физически и морально устарели. Предприятия уже давно не работают на полную мощность. Так, производительность киевского завода упала до 45% проектной мощности. Деятельность севастопольского МСЗ остановлена. Харьковский МСЗ последние годы работает на 15% своей мощности, эксплуатация днепропетровского МСЗ ведется на 40% мощности. Постоянно ухудшается качество работы предприятий – из-за удорожания газа, нужного для сжигания отходов, его просто экономят, в результате мусор сжигается в совсем не том температурном режиме. Фактически, конечной продукцией МСЗ становится обгорелый мусор вместо пепла и шлака, а так же большое количество, различных по токсичности, газов выбрасывается просто в атмосферу. Спецоборудование на украинских МСЗ не рассчитано на эффективную борьбу с загрязняющими веществами, в том числе самыми опасными – диоксинами и диоксиноподобными соединениями. Деятельность мусоросжигательных заводов официально признана опасной. Кроме того, дорогой природный газ и электроэнергия делают их деятельность убыточной, а стоимость фильтров для улавливания газов, образующиеся при сжигании, составляет около 10% от стоимости постройки самого МСЗ. Их закрытие считается делом времени, и лишь отсутствие средств на альтернативные методы обращения с отходами является причиной того, что МСЗ все еще работают [2].

В настоящее время существует ряд способов хранения и переработки твердых бытовых отходов, а именно:

- предварительная сортировка
- биотермическое компостирование
- санитарная земляная засыпка
- низкотемпературный пролиз
- сжигание
- высокотемпературный пиролиз

Сравнение видов утилизации различных ТБО представлены в таблице 1.

Пиролиз (от греч. *pyr*- огонь и *lysis* – разложение, распад) – разложение и/или другие превращения химических соединений при нагревании.

Таблица 1

Виды утилизации мусора

Вид утилизации	«+»	«-»
1 Захоронение на полигонах	<ul style="list-style-type: none"> • относительно простая технология • низкая себестоимость • малые капиталовложения 	<ul style="list-style-type: none"> • загрязнение почв и сточных вод • большая площадь • загрязнение воздуха метаном • образование различных инфекций • скопление животных

Продовження таблиці 1

2	Переработка с раздельным сбором ТБО	<ul style="list-style-type: none"> • вторичное использование ресурсов • быстрая окупаемость • получение ценных продуктов • снижение загрязнения окружающей среды 	<ul style="list-style-type: none"> • необходимость сортировки • невысокие цены на вторсырье
3	Сжигание	<ul style="list-style-type: none"> • дополнительные энергоресурсы (тепловая и электрическая энергия) • средние объемы инвестиций 	<ul style="list-style-type: none"> • выбросы загрязняющих веществ • потребление топлива • образование токсичной золы
4	Пиролиз ТБО (раздельный)	<ul style="list-style-type: none"> • получение ценных веществ (в зависимости от отходов) • возможность создания малых мобильных установок переработки ТБО на полигонах • Уменьшение площади полигонов 	<ul style="list-style-type: none"> • высокая стоимость переработки ТБО • высокие объемы вложений • высокая стоимость очистки газов

Сжигание – широко распространенный способ уничтожения твердых бытовых отходов, применяемый с конца XIX века. Сложность непосредственного сжигания ТБО обусловлена, исключительной многокомпонентностью, а также токсичностью газов и золы после такой утилизации.

Большинство выбросов диоксинов в окружающую атмосферу приходится на мусоросжигающие заводы. Диоксины являются очень устойчивыми и сверхтоксичными соединениями и разрушаются (деструктурируются) при температурах выше 1000°C. Диоксины всегда образуются в малых количествах при наличии в реакционной смеси атомов хлора. Получаются эти вещества при нагревании углеводородов вместе с хлорсодержащими материалами при наличии следов металлов, присутствующих в мусоре.

При сжигании ТБО получают 28-44% золы от сухой массы и газообразные продукты в виде углекислого газа, паров воды, различных примесей. Запыленность отходящих газов составляет 5-10 г/м³ (25-50 кг/т ТБО). Так как процесс горения отходов происходит при температуре 800-900°C, то в отходящих газах присутствуют органические вещества – альдегиды, фенолы, диоксины и диоксиноподобные соединения, а также соединения тяжелых металлов. Всё это попадает в окружающую среду в той или иной степени.

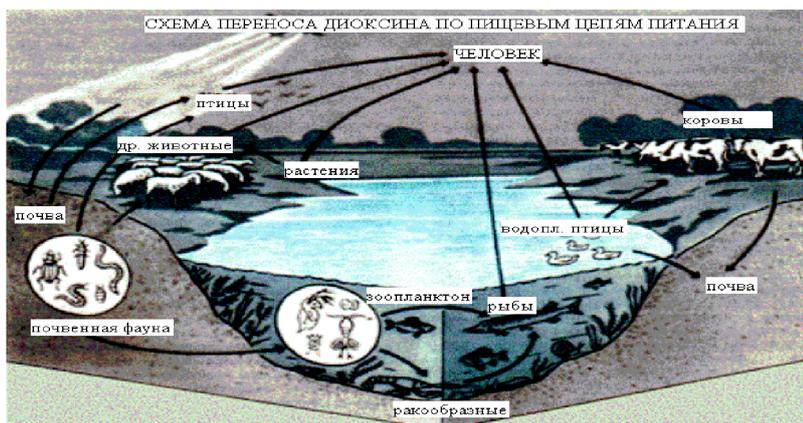
Теплотворная способность бытовых отходов, примерно, соответствует бурому углю и колеблется от 1000 до 3000 ккал/кг. Установлено, что по калорийности бытовые отходы уступают каменному углю всего в 2,5 раза: примерно 5 т мусора выделяет при сгорании столько же тепла, сколько 2 т угля или 1 т жидкого топлива. Вся проблема состоит в том, что не выдерживаются правильные температурные режимы.

Сжигание можно разделить на два вида:

- непосредственное сжигание, при котором получается только тепло и энергия, с выбросом в атмосферу веществ различных по своей токсичности;
- пиролиз без доступа кислорода, при котором образуется жидкое и газообразное топливо, которое можно использовать вторично.

По данным Агентства по охране окружающей среды США (EPA), при сжигании ТБО в атмосферу выбрасывается более сотни токсичных соединений. Исследования золы двух МСЗ в Москве, показали присутствие самого токсичного из них – 2,3,7,8-тетрахлордибензо-п-диоксина (2,3,7,8-ТХДД) – на уровне 0,1-0,2 мкг/кг. Для сравнения разовая летальная доза диоксина для человека составляет 60-70 мкг/кг веса.

В процессе сжигания ТБО образуются и другие вещества. Установлено, что если исходная смесь для сжигания содержит всего лишь пять веществ, то после сжигания образуется более 20 соединений, представляющие собой продукты неполного сгорания. Эти вещества в свою очередь также представляют опасность, причем некоторые из них опаснее, чем исходные. Они попадают в организм человека различными способами, например, по пищевым цепям питания.

Для повышения экологической безопасности необходимым условием при сжигании мусора является соблюдение ряда принципов. К ним относятся температура сжигания, которая зависит от вида сжигаемых веществ; продолжительность высокотемпературного сжигания, зависящая также от вида сжигаемых отходов; создание турбулентных воздушных потоков для полноты сжигания отходов [3,4].

В последние годы ведутся исследования по совершенствованию процессов сжигания, что связано с изменением состава бытовых отходов и ужесточением экологических норм. К модернизированным способам сжигания отходов можно отнести замену воздуха, подаваемого к месту сжигания отходов для ускорения процесса, на кислород. Это позволяет снизить объем горючих отходов, изменить их состав, получить стеклообразный шлак и полностью исключить фильтрационную пыль, подлежащую подземному складированию, но не обеспечивает полную экологичность, а также использование кислорода вместо воздуха увеличивает финансовые затраты [5].

Мусоросжигание обеспечивает минимальное содержание в шлаке и золе неразложимых веществ, однако оно является источником выбросов в атмосферу. Мусоросжигающими заводами в атмосферу также выбрасываются хлористый и фтористый водород, сернистый газ, твердые частицы различных металлов (свинца, цинка, железа, марганца, сурьмы, кобальта, меди, никеля, серебра, кадмия, хрома, олова, ртути и др.) [6].

Выявлено, что содержание кадмия, свинца, цинка и олова в копоти и пыли, выделяющихся при сжигании, изменяется пропорционально содержанию в мусоре пластмассовых отходов. Не стоит забывать то, что содержание металлов в отходящих газах, обусловлено присутствием и самих металлов, причем, вероятно, в большей степени. Выбросы ртути обусловлены присутствием в отходах термометров, сухих гальванических элементов и люминесцентных ламп. Наибольшее количество кадмия содержится в синтетических материалах, а также в стекле, коже, резине. Исследованиями показано, что при прямом сжигании ТБО, большая часть сурьмы, кобальта, ртути, никеля и некоторых других металлов поступает в отходящие газы из негорючих компонентов, т.е. удаление негорючей фракции из бытовых отходов понижает концентрацию в атмосфере этих металлов. Существенное уменьшение загрязнения атмосферного воздуха кадмием и медью возможно за счет отделения из горючей фракции полимерных материалов, т.е. раздельного сбора мусора.

Главное внимание в любой программе обращения с бытовыми отходами должно уделяться работе с населением. Именно его активная позиция – залог успешности деятельности в одних странах, тогда как равнодушие сводит на нет усилия в других. Работа с населением, требует и наибольших затрат времени. Опыт внедрения системы дифференцированного сбора отходов, в пяти новых федеральных землях ФРГ показал, что:

- на воспитание населения было израсходовано 70% средств;
- на создание системы четкой структуры, способной эффективно вести себя с отходами – 20%;
- на решение технических проблем (внедрение эффективных технологий переработки отходов) – 10%.

Даже в Европе не все государства уже наладили функционирование системы раздельного сбора мусора. Проведенные исследования показали насколько можно рассчитывать на население в помощи. Результат таков:

- 31% населения готов с энтузиазмом, принимать участие в программах по получению вторсырья из отходов, независимо от материальных стимулов;
- 46% населения одобрительно относятся к сбору вторичного сырья и готовы принимать участие в процессе без материального поощрения при условии, что это не будет очень сложно;

- 21% населения относится к сбору вторсырья более или менее неодобрительно. Этот процент людей считают, что данные программы требуют большого количества усилий и это дело самих властей, а не населения;
- 2% населения безнадежно: эти люди не хотят, и практически ни при каких условиях они не будут принимать участия в таких программах.

Таким образом, можно констатировать, что главным направлением в сокращении выделения вредных веществ в окружающую среду является сортировка или раздельный сбор бытовых отходов. После разделения мусора его можно утилизировать, например, путем низкотемпературного пиролиза при температуре 350-450°C. При этом можно утилизировать медицинские отходы, автомобильные покрышки, резинотехнические изделия (РТИ), пластик, бытовой мусор, древесные отходы, солому, отходы нефтепереработки. Исключением являются вещества, содержащие в своем составе хлор, т.к. в результате утилизации будут образовываться еще более

токсичные вещества – диоксины. При низкотемпературном пиролизе к минимуму сводится вредные выбросы в сравнении с другими путями утилизации и, самое главное, можно получить продукты, которые затем будут вторично использоваться человеком. Такими продуктами могут быть: технический углерод, пиролизный газ (применяется для поддержания техпроцесса), металлокорд (от покрышек), жидкий продукт пиролиза (ЖПП). Из ЖПП можно получить различное топливо, разделив вещества, например, на ректификационной колонне. Всё зависит от вида отходов.

Возможен и такой вариант утилизации при раздельном сборе мусора, а именно анаэробное (без доступа кислорода) сбраживание пищевых отходов в биогазовых установках. В результате выделяется, так называемый биогаз, основным компонентом которого, является метан. Сбраживание органической массы в биогазовых установках повышает плодородие почв, урожайность различных культур на 10% и более, а получаемый газ может пойти на отопление помещений или на получение электроэнергии. Это безотходное производство, не нарушающее экологическую обстановку. Биогаз, который выделяется в процессе сложного брожения органических отходов, представляет собой смесь газов: метана – 55-75%, углекислого газа – 23-33%, сероводорода – 7%. Главное условие протекания метанового брожения и производства биогаза – наличие тепла в биомассе без доступа воздуха, что можно создать в простых биогазовых установках. Установками можно оборудовать даже индивидуальные хозяйства.

Остается один не маловажный фактор – это раздельный сбор мусора на территории Украины. Население страны готово к раздельному сбору мусора, но не соглашается еще сортировать его у себя на кухне. Надо вводить определенные программы, учитывающие даже вознаграждение. Некоторые попытки осуществляются в Симферополе. На территории города можно увидеть различные по окраске мусорные баки (светло-зеленые и желтые) – одни для стекла другие для пластика[7].

При таких видах утилизации, как пиролиз и сбраживание, уменьшается количество мусора, свалочного газа, перенос различных болезней, площадь территорий для свалок и количество выбросов вредных веществ, а продукты переработки могут использоваться вторично. Самое главное, что на такой утилизации можно очень хорошо зарабатывать при малых капиталовложениях. Просто на мусоре, окружающий нас повседневно. Главное желание.

Литература:

1. www.vd.net.ua Власть денег «Мусор из избы»
2. <http://www.sciteclibrary.ru/rus/catalog/pages/1951.html>
3. «Диоксин - проблема научная или социальная?» А.В. Фокин, А.Ф. Коломиец. Природа №3, 1985.
4. Эколого-аналитический мониторинг стойких органических загрязнителей / Майстренко В.Н., Клюев Н.А.- М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2004.- 323 с.: ил.
5. Везель С.В. «Диоксины» - на правах рукописи; 2010, 117 с.: ил.
6. Юфит С.С. Яды вокруг нас. Вызов человечеству. –М.: Классик Стиль, 2002. 111с.
7. <http://www.biodiesel-ua.com>

ГЕНИК МИКОЛА АНТОНОВИЧ

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка

ФАКТОР ЗМІНИ ПОКОЛІНЬ У ПРОЦЕСІ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО ПРИМИРЕННЯ

Проблеми миру і безпеки становлять основоположні проблеми сучасної цивілізації. Миротворчі заходи займають важливе місце у діяльності міжнародних організацій. Після розпаду біполярної системи, основними причинами конфліктів у Європі є територія та етнічне походження. Причинами конфліктів у світі є зростання кількості населення, яке веде до суспільних і економічних змін, міграція, нестача продовольства, зростання безробіття, деградація середовища. Зростання конфліктогенності спричинене також поглибленням розбіжностей між багатію Північчю і бідним Півднем, глобальною зміною клімату, зменшенням площі лісів і перетворення земель у пустелі та розповсюдженням найновіших озброєнь [3, s.109].

Молодь як соціальна категорія займає важливе місце у процесі мирних заходів. Насамперед, молоде покоління становить категорію населення, яка вирішуватиме справи своїх суспільств, народів і держав у найближчі десятиліття. Особливо важливе значення цей фактор відіграє у контексті концепцій довготермінових мирних заходів, які розробляються т.зв. скандинавською школою дослідників миру. Молодь є найменш захищена категорія і виступає рушійною силою і безпосереднім учасником більшості конфліктів. Націленість заходів мирного процесу на молодь необхідна також тому, що відбувається зміна поколінь і молодь не зв'язана попередніми інституційними рамками, які характеризують старше покоління учасників конфлікту.

Традиційний напрямок дослідження миру ставив першочерговою метою виживання у світі перед ядерною загрозою. Його заходи були середньотерміновими, тобто гасіння можливих конфліктів, а не усунування їх причин.

Традиційний напрямок займався проблемами контролю над озброєннями, роззброєнням, балансом сил, однак ігнорував інтереси індивідів і груп.

Критичний напрямок розвивався під впливом скандинавської групи, мав слабкий вплив на реальну політику. Його теоретики запропонували нові ширші визначення конфлікту, насильства і миру, займалися вивченням суспільних конфліктів. Основними нововведеннями критичного напрямку були дослідження асиметричних конфліктів, структурного насильства, та протиріччями на лінії Північ-Південь.

Поділ на традиційні і критичні дослідження миру співпадає із поділом на середньо- і довгострокові дослідження відповідно до часу досягнення поставленої мети. Згідно з К.Кайзером (K.Kaiser) середньотермінові дослідження концентруються навколо причин і наслідків криз і військових конфліктів, їх гасіння, запобігання і регулювання. Безпосередніми об'єктами середньотермінових досліджень є превентивна дипломатія, контроль і обмеження озброєнь, обмеження гонки озброєнь, усунення джерел напруженості, посередництво у міжнародних конфліктах, роль міжнародних організацій.

Довготермінові дослідження миру проникають до глибших суспільних, психічних і технологічних передумов побудови міцного миру. Вони вивчають політичні і економічні інтереси, конфліктну поведінку в різних політичних системах, роль виховання для формування мирного світу, описують альтернативні мирні суспільства майбутнього [3, s.86, 89, 91-92].

Йоган Галтунг поділив мир на дві стадії: негативний і позитивний. Негативний мир з'являється після підписання мирного договору, тобто конфлікт закінчився, сторони домовляються про демобілізацію і виконання умов миру. Однак негативний мир ще не становить повноцінний мир, а є тільки перехідним етапом між боротьбою і довготривалим миром. Позитивний мир встановлюється внаслідок трансформації негативного миру, коли сторони втягнуться у будівництво миру, процес примирення, погодяться з думкою, що війна завершена і не прагнуть до її повторення. Сторони повинні розпочати діалог з іншими групами, брати участь у структурах влади, та розробити механізм мирного розв'язання конфліктів, які можуть виникнути. Механізмами розв'язання конфліктів можуть бути комісії, сформовані з однакової кількості представників всіх груп. Бажано, щоб це були люди, які користуються авторитетом або володіють вмінням знаходити компроміс. Механізмом розв'язання конфліктів може бути також звернення до третьої сторони [3, s. 134].

Позитивний мир деякі дослідники визначають терміном “мир, що підтримується” або “мир, що самопідтримується” (sustainable peace). Л.Рейчлер (Luc Reychler) дефініював його як стан, який характеризується втягуванням сторін у підтримку миру та трансформацію конфлікту, коли повністю беззахисне і залежне суспільство перетворюється у суспільство добробуту і самодостатності. Важливим елементом миру, який підтримується, є усунення у суспільстві почуття загрози з боку іншої групи, що вимагає багато часу і зусиль. Воно включає не тільки роззброєння і демобілізацію, але також створення умов, при яких повернення до боротьби остаточно перестало б приваблювати сторони [3, s.135].

Г.Міалл (Hugh Miall) визначає мир, що самопідтримується, як спробу запобігання трьом дефіцитам: політичної і конституційної несправності, економічному і соціальному ослабленню та психосоціальної травми. Кожна держава, яка виходить з війни чи кризи, повинна намагатися побороти ці три дефіцити. Їхнє вирішення приводить до того, що крихкий мир, встановлений тимчасово на основі договору про припинення конфлікту, перетворюється у довготривалий мир [3, s. 135].

Тобто встановлення повномасштабного миру вимагає проведення реформ, які полягають у встановленні нових державних інституцій, нової конституції, яка врегулює відносини, відбудову і оновлення суспільної інфраструктури, примирення між групами, які конфронтували, відбудова політики, економіки і всього, що було знищено війною [3, s. 138-139].

С.Райан (Stephen Ryan) на основі виділених Й.Галтунгом етапів конфлікту запропонував наступну схему стратегії вирішення конфлікту [3, 145].

Проблема	Стратегія	Об'єкт
насильство	підтримання миру (peace-keeping)	конфронтуючі групи / сторони
розбіжність інтересів	миротворчість (peace-making)	політичні керівники
вороже взаємне ставлення груп до себе	миробудівництво (peace-building)	звичайні люди

Термін “миробудівництво” вперше застосував Й.Галтунг в 1970-х роках, визначаючи його як етап, який має на меті “мирні суспільні зміни шляхом суспільно-економічної перебудови і розвитку”. Р.Періс (Ronald Paris) запропонував дефініцію миробудівництва як етапу мирної операції, який має ціллю створення умов, при яких мир протриває довго навіть після відходу міжнародних сил [3, 165].

Ф.О.Гемпсон (Fen Osler Hampson) розробив наступні завдання етапу миробудівництва:

- Утримання миру.
- Демобілізація армій конфронтуючих сторін.
- Реінтеграція демобілізованих солдатів і переміщених осіб у суспільство і створення їм умов на ринку праці.
- Реформа армії і поліції.
- Будівництво спільнот і надання їм допомоги для розвитку.

• Заспокоєння потреб суспільних груп, найбільш наражених на небезпеку і труднощі (жінки, діти і т.п.) [3, s.169].

Г.Міалл та ін. (1999) поділили завдання миробудівництва на 5 галузей (військово-безпекові, політико-конституційні, суспільно-економічні, психологічно-соціальні, міжнародні) і 3 періоди тривалості (короткотривалі, середньострокові, довготривалі) [3, s. 174-175].

Г.Еванс під будівництвом миру має на увазі комплекс дій, спрямованих на недопущення суперечок, збройних конфліктів та інших серйозних криз безпеки. Стратегії будівництва миру Г.Еванс поділив на міжнародне врегулювання та будівництво миру всередині держав. Воно включає економічний розвиток, будову інституцій та творення або відновлення умов необхідних для перетворення держав у стабільні і тривалі. Будова миру має два виміри: передконфліктну і пост-конфліктну. Передконфліктні містять невійськові, економічні, суспільні і політичні засоби, які можуть допомогти державам у протидії потенційним загрозам і розв'язанню суперечок.

Післяконфліктне будівництво миру має на меті недопущення відновлення конфлікту і включає загальну допомогу у відбудові, підтримка у створенні відповідних інституцій та конкретні практичні програми.

Розширене утримання миру є далекою діяльністю, спрямованою на досягнення справжнього і тривалого миру, та містить комплекс заходів у різних галузях:

- Військовій: моніторинг умов перемир'я, демобілізації, знищення зброї, реформа збройних сил, охорона кордонів, гарантування безпеки виборів і допомога у відбудові інфраструктури;
- Поліційній: моніторинг діяльності поліції, розслідування порушень прав людини поліцією, навчання нових поліційних сил, арешт злочинців, охорона виборчого процесу;
- У галузі прав людини: моніторинг дотримання прав людини, реалізація освітніх програм в галузі прав людини, розслідування випадків порушення прав людини;
- Інформаційній: пояснення мирного розв'язання, причин розміщення сил ООН і перспектив країни;
- Виборчій: спостереження і контроль за виборами, навіть їх організація і проведення;
- У галузі відбудови: допомога у відбудові шляхом реалізації коротко- та довготермінових програм розвитку;
- Репатріаційній: організація повернення і розселення біженців;
- Адміністративній: контроль і нагляд за діяльністю перехідної адміністрації [4, 129-130].

Миробудівництво передбачає виявлення і підтримку структур, які будуть схильні сприяти зміцненню миру з метою запобігання рецидиву конфлікту.

До заходів пост-конфліктного миробудівництва Б.Бутрос-Галі зарахував роззброєння ворогуючих сторін, відновлення порядку, зберігання і знищення зброї, репатріацію біженців, консультативну підтримку для персоналу для гарантування безпеки, нагляд за проведенням виборів, сприяння зусиллям щодо захисту прав людини, реформування чи зміцнення урядових закладів, сприяння формальним і неформальним процесам політичної участі.

Б.Бутрос-Галі звертав увагу на важливість реалізації конкретних спільних проектів, які сприяли б економічному і соціальному розвитку та підвищували б довіру. Особливе значення мають «спільні програми, з допомогою яких падають споруджені між країнами бар'єри завдяки більш вільному пересуванню, культурним обмінам та здійсненню взаємовигідних проектів в інтересах молоді і в галузі освіти. Пом'якшення різко негативних уявлень шляхом обміну в галузі освіти і зміни навчальних програм може мати виключно важливе значення для запобігання виникненню знову напруженості на культурному і національному ґрунті, яка могла би послужити іскрою для відновлення ворожих дій» [1; 2, p.61]. .

Важливу роль у формуванні міжнародного миру відіграє католицька церква, особливо після II Ватиканського собору та енцикліки Іоанна XXIII «*Pacem in terris*». Католицька церква висунула концепцію «виховання для миру», яку запропонував Іоанн XXIII. Павло VI встановив кожен день 1 січня як Світовий День Миру.

Іоанн Павло II звертав увагу на необхідність виховання дітей і молоді для життя в мирі. Особливу увагу папа надавав ролі сім'ї, яку він назвав «першою і основною школою миру» [5, s. 17, 76]. Іоанн Павло II в енцикліці «*Redemptor hominis*» стверджував, що «мир зводиться до поваги невід'ємних прав людини – справою справедливості є мир – війна ж зароджується з їх порушення і пов'язана зі ще більшим порушенням цих прав».

У вченні Іоанна Павла II мир не є простою антитезою війні, але передбачає співпрацю держав і народів, взаємну повагу і безпеку. У зверненні з нагоди Всесвітнього дня миру 1993 р. папа підкреслював: «Мир вимагає справжньої поваги гідності і прав кожної людини, які уможливають їй повний індивідуальний розвиток. Визиск слабших, прояви бідності і суспільної нерівності, як непокоять, утруднюють і затримують створення міцних основ справжнього миру» [6, s. 70].

Згідно з Б.Суходольським, «виховання для миру полягає у формуванні свідомості і поведінки людей, щоб вони могли співпрацювати в подоланні різних загроз мирові, які виходять з людської психіки, ідеологічних систем, суспільно-політичної реальності світу, несправедливостей і кривд (...)» [10].

Концепція виховання для миру перегукується із концепцією морального роззброєння. У 1931 р. Польща висунула проект конвенції про моральне роззброєння, розроблений Владиславом Кульським. Згідно з проектом, держави повинні протидіяти всім заходам, сприяючим війні, та усунути зі шкільних програм елементи, пробуджуючі військові настрої. Проект передбачав запровадження карного покарання за підбурювання до війни,

відповідальність журналістів за поширення неправдивої інформації, яка загрожувала мирові, запобігання розповсюдженню ненависті до інших народів через систему виховання та залучення театру, радіо і кіно до діяльності на користь морального роззброєння [9, s. 29].

Термін “педагогіка миру” введений папою Павлом VI у 1969 р., коли ним був запроваджений Всесвітній день миру щороку 1 січня. Категорія “виховання для миру” стала використовуватися у 1978 р., після прийняття Декларації ООН “Про приготування суспільств до життя в мирі”.

Зміст виховання для миру становлять проблеми середовища людини, причин війн, мирних рухів, наслідки війн, роззброєння, культура миру. Згідно з Е.А.Весоловською, метою виховання для миру є:

- Сприйняття інтересів інших народів та усунення агресії і ворожості між ними;
- Свідома і цілеспрямована діяльність для збереження миру;
- Формування переконань про суспільну і політичну нерівність як причини конфліктів;
- Усвідомлення наслідків війн та цінності людського життя;
- Формування переконання, що мир і війна є наслідком людської діяльності;
- Спрямування енергії молодого покоління на творчі, а не нищівні дії;
- Повага людини, її життя, поглядів, почуттів, праці і досягнень.

Б.Суходольський визначив виховання для миру як патріотичне виховання, без шовінізму, імперіалізму і націоналізму. Він також звертає увагу на ролі ЗМІ у вихованні молоді для миру [12, s. 171-175].

Поступово концепція виховання для миру стала об'єктом обговорення на форумі міжнародних організацій. Визначення культури миру, ухвалене на XVIII пленарній сесії ЮНЕСКО у 1995 р., містило наступні положення:

- Культура співіснування і поділу з іншими, оперта на принципах свободи, справедливості, демократії, толерантності і солідарності.
- Культура, яка відкидає насильство, прагне до запобігання конфліктам біля їх джерел та до розв'язання проблем шляхом діалогу і переговорів.
- Культура, яка гарантує всім повноту прав і можливість участі у збалансованому розвитку суспільств.
- Культура миру повинна передбачати
- Цінності, позиції, поведінку і способи життя, які оперті на незастосування насильства, повазі прав і фундаментальних свобод кожної людини.
- Суспільство, яке дбає про своїх громадян, яке не прагне додомінування чи експлуатації, але захищає права слабших.
- Сприйняття, толерантність і солідарність між культурами, подолання всіх форм ксенофобії, расизму.
- Доступ до інформації та її вільне поширення.
- Повна політична участь жінок та надання їм відповідних прав.
- Освіта повинна виховувати відкритість, доводити цінність, яку становить різноманітність світу і формувати позитивне ставлення до цієї різноманітності.

У зверненні Іоанна Павла II з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 2002 р. зазначалося, що “немає миру без справедливості, немає справедливості без пробачення” [11, s. 69-73].

Декларація Генеральної асамблеї ООН № 53/243 про культуру миру, ухвалена 13 вересня 1999 р., визначає її як “сукупність цінносних установок, світоглядних позицій, традицій, типів поведінки і способів життя, які ґрунтуються на:

- a) повазі до життя, припиненні насильства, заохоченні ненасилля і практичній відмові від насильства за допомогою освіти, діалогу і співробітництва,
 - b) повній повазі принципів суверенітету, територіальної цілісності і політичної незалежності держав (...),
 - c) повній повазі і заохоченні всіх прав людини і основних свобод,
 - d) прихильності мирному розв'язанню конфліктів,
 - e) зусиллях, спрямованих на задоволення потреб нинішнього і майбутнього поколінь в галузі розвитку і навколишнього середовища,
 - f) повазі і заохоченні права на розвиток,
 - g) повазі і заохоченні рівних прав і можливостей жінок і чоловіків,
 - h) повазі і заохоченні права кожного на свободу вираження поглядів і переконань і свободу інформації,
- прихильності принципам свободи, справедливості, демократії, терпимості, солідарності, співробітництва, плюралізму, культурної різноманітності, діалогу і взаєморозуміння на всіх рівнях суспільства і між народами, та які заохочуються сприятливим національним і міжнародним середовищем, що сприяють миру”.

Важливу роль відіграє також інфраструктура миру, тобто комплекс юридичних норм, організацій та інституцій, що служать мирному розвитку світу. До неї входять норми міжнародного права, мирні ініціативи,

організації та інститути, які сприяють мирному розвитку, рівноправна співпраця і економічний обмін, антивоєнні позиції суспільства.

Становлення культури миру пов'язано з мирним розв'язанням конфліктів, заохоченням демократії, дотриманням прав і свобод людини, розвитком діалогу, переговорів, формуванням консенсусу і мирним розв'язанням суперечностей, зміцненням демократичних інститутів, викоріненням бідності і неграмотності, зменшенням нерівності всередині країн та між ними, заохоченням стабільного економічного і соціального розвитку, ліквідацією всіх форм дискримінації жінок, повагою і захистом прав дітей, вільним поширенням інформації, прозорістю сфери управління, ліквідацією всіх форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії і нетерпимості, просуванням ідеалів взаєморозуміння, терпимості і солідарності між цивілізаціями, народами і культурами, зокрема у ставленні до етнічних, релігійних і мовних меншин [7].

Фактор зміни поколінь відіграв свою роль у більшості процесів міжнародного примирення, зокрема в польсько-українському. Ще наприкінці 1950-х років українська сторона стала відмічати певну зміну політичного ставлення польської еміграції до українського питання. Пояснення цьому знаходили насамперед у зміні поколінь політичних лідерів на еміграції та приході у політику молодшого покоління діячів, не обтяжених тягарем минулого. Зокрема журнал "Zew Młodych" (орган Związku Młodzieży Polskiej) у серпнево-вересневому номері 1959 р., присвяченому 40-річчю відновлення самостійної української держави, заявляв про прагнення до польсько-українського примирення. "Ми, польська молодь, у почутті величезної відповідальності, як теперішні будівничі нової Польщі, хочемо піддати ревізії наше ставлення до українців. Час відкинути баяст ненависти, упередження і взаємного незрозуміння, набутих у минулому" [13, с.5].

Польсько-українське примирення Василь Косаренко-Косаревич пов'язував зі зміною поколінь політиків. На його думку, ініціатива поступово переходить до молодшої генерації політичних діячів, які не мають антиукраїнських стереотипів. "Вирішення всіх справ життя і буття в краю опинилось в руках молодшої (до 50 років) і підрослої генерації; вона по польському боці вже менше руководиться категоріями думання і почування, черпаними з творів Сенкевича і йому подібних ненависників українства (...)". Аналогічний процес зміни поколінь В.Косаренко-Косаревич помічав також в еміграції, зокрема він виділяв групу "Kultury". Він приходив до висновку про безперспективність пошуків порозуміння із старшим поколінням еміграції, яке втратило вплив на ситуацію і ніколи його не поверне. "Зате доцільно було б нав'язати контакт із членами згаданої виняткової групи та утримувати його в доброзичливому тоні взаємної виміни думок". Переконаність у правильності вибору польського представника у процесі порозуміння підкріплювалося близькістю позицій в українському питанні групи "Kultury" та поглядів молодшої генерації політиків у Польщі [14, с.2].

Зміна поколінь і прихід до активного політичного життя молодшої генерації створює передумови для процесів міжнародного примирення. Однак для успіху цих заходів необхідна цілеспрямована діяльність, спрямована на виховання для миру і формування культури миру.

Література:

1. An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping. Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992 // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/259/61/PDF/N9225961.pdf?OpenElement>
2. Boutros-Ghali B. An Agenda for Peace 1995 / Second Edition. With the new supplement and related UN documents.- New York: United Nations, 1995.- 106 p.
3. Dziewulska A. Sztuka rozwiązywania konfliktu zbrojnego. Teoria i praktyka oddziaływania na współczesne konflikty.- Warszawa: Bellona, 2007.- 215 s.
4. Evans G. Współpraca dla pokoju. Agenda globalna na lata dziewięćdziesiąte i następne.- Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 1994.- 273 s.
5. Krzysztofik E. Wsparcie pokoju we współczesnych stosunkach międzynarodowych.- Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business, 2009.- 328 s.
6. Matysiuk R. Prawo dziecka do życia w pokoju w nauczaniu Jana Pawła II // Pokój jako przedmiot badań społecznych i pedagogicznych / Redakcja naukowa Wiesława Leżańska, Tadeusz Jalmuzna.- Łódź: Wyższa Szkoła Informatyki w Łodzi; Uniwersytet Łódzki, 2006.- S. 66-76.
7. Resolutions adopted by the General Assembly [without reference to a Main Committee (A/53/L.79)]. 53/243. Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/774/43/PDF/N9977443.pdf?OpenElement>
8. Rudnik S. Badania nad pokojem w Republice Federalnej Niemiec.- Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, 1984.- 371 s.
9. Stadtmüller-Wyborska E. O wychowaniu dla pokoju. Idea i praktyka w edukacji i świadomości polskiej młodzieży.- Warszawa; Gdańsk: Instytut Badań Problemów Młodzieży w Warszawie; Uniwersytet Gdański, 1991.- 239 s.
10. Suchodolski B. Wychowanie dla pokoju // Wychowanie dla pokoju. [Wszechnica Polskiej Akademii Nauk. Seria: Problemy Naukowe Współczesności].- Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983.- S. 11-40.
11. Szczesny W.W. Współczesne znaczenie projektu wiecznego pokoju Immanuela Kanta // Pokój – dialog – edukacja. Materiały z sympozjum naukowego w Płocku "Pokój – geneza, współczesne potrzeby edukacji" 26

- września 2002 r. / Redakcja tomu I.Mroczkowski, E.A.Wesołowska.- Płock: Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku, 2003.- S. 63-73.
12. Wesołowska E.A. Współczesna pedagogika pokoju // Pokój – dialog – edukacja. Materiały z sympozjum naukowego w Płocku “Pokój – geneza, współczesne potrzeby edukacji” 26 września 2002 r. / Redakcja tomu I.Mroczkowski, E.A.Wesołowska.- Płock: Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku, 2003.- S. 171-178.
13. Гриневич Я. Невже зміна польської ментальності? // Шлях Перемоги.- № 47(300).- 22.XI.1959.- С. 5.
14. Косаренко-Косаревич В. Польська панорама обабіч Залізної Завіси. (В порядку дискусії) // Народна Воля.- № 14.- 5.04.1956. – С.2.

ГОЛОВАНОВА ДІАНА ВІКТОРІВНА

Полтавський інститут економіки і права ВНЗ «Університет «Україна»

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ У СУСПІЛЬСТВІ

Постановка проблеми. В умовах реформ, що відбуваються сьогодні в Україні, десятки тисяч людей (пенсіонерів, людей з функціональними обмеженнями, дітей-сиріт, мігрантів і ін.) потребують екстреної соціальної допомоги [1, с. 5-14].

«Проблемна ситуація» в практиці соціальної роботи найбільш адекватно може бути подана поняттями «ризик» і «група ризику».

Ризик - ситуативна характеристика проблемної діяльності, що означає невизначеність її наслідків, за якої можливі альтернативні варіанти помилки або успіху. На основі поняття ризику виникає: поняття групи ризику.

Групи ризику – це категорії людей, чий соціальний стан за тими або іншими обставинами не має стабільності, які практично не можуть поодиноці перебороти труднощі, що виникли в їхньому житті; все це в результаті може призвести до втрати ними соціальної значущості, духовності, морального образу, біологічної загибелі [2, с. 419].

До цієї групи відносять такі категорії людей: люди з функціональними обмеженнями, діти-сироти, діти з відхиленою від норм суспільства (асоціальною, девіантною) поведінкою, літні люди й розумово відсталі, біженці, люди, які зазнали насильства, алкоголіки, наркомани, бездомні, жертви техногенних катастроф, сексуальні меншинства, злочинці, хворі на СНІД, люди, які займаються проституцією, обдаровані люди, які відчувають труднощі в спілкуванні (“важкі” для інших), та інші.

Тому, важливим аспектом соціальної допомоги є профілактична робота з населенням і, особливо, серед соціальних груп ризику, яка проводиться як державними установами, так і громадськими організаціями, що і обумовило актуальність даної статті.

Метою даної статті є теоретичний розгляд профілактичної роботи як необхідної складової попередження розвитку негативних явищ серед населення. Для реалізації поставленої мети були визначені такі завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття «ризик», «групи ризику».
2. Розкрити сутність профілактики як одного із основних напрямів соціальної роботи.
3. Охарактеризувати види профілактичної роботи відповідно до класифікації ВООЗ.

Основний текст статті. Профілактика є складовою частиною будь-якої діяльності. Вона включає комплекс заходів, які повинні попередити погіршення стану об'єкта діяльності й виникнення проблем. Особливо профілактика є актуальною щодо соціальних проблем та негативних соціальних явищ, запобігти яким часто простіше, ніж подолати їх негативні наслідки.

Профілактика є одним з основних напрямів соціальної роботи. Діяльність, спрямована на попередження виникнення та розвитку негативних соціальних явищ, соціальних проблем і проблем особистості, називають соціальною профілактикою. Вона передбачає виявлення, усунення або нейтралізацію соціальних і психологічних чинників, що призводять до появи та загострення проблеми.

Теоретичним вивченням основ соціальної профілактики займалися педагоги (О. Безпалько, Т. Воронцова, Т. Журавель, І. Зверева, А. Капська, В. Лютий, Т. Лях, В. Оржеховська, І. Пінчук, О. Пилипенко, В. Пономаренко, В. Сановська, Л. Шипіцина), соціологи (О. Артюх, О. Балакірева, М. Варбан, Ю. Галустян), психологи (Л. Бутузова, Ю. Калашников, Б. Лазоренко, Н. Сирота), медики (Б. Ворник, І. Ільїнська, В. Покровський, О. Пурік, А. Щербинська та ін.).

Профілактика (у пер. з грецької – попередження) – є складовою частиною будь-якої діяльності. Вона включає комплекс заходів, які повинні попередити погіршення стану об'єкта діяльності й виникнення проблем. Особливо профілактика є актуальною щодо соціальних проблем та негативних соціальних явищ, запобігти яким часто простіше, ніж подолати їх негативні наслідки [3, С. 9].

Загальна профілактика охоплює широкі верстви не лише дітей та молоді, але й суспільства в цілому. Метою її є подолання загальних, універсальних причин негативних явищ.

Спеціальна профілактика спрямовується на ті групи дітей і молоді, які знаходяться в особливих умовах, що збільшують ризик виникнення та загострення проблеми (групи ризику).

Індивідуальна профілактика спрямовується на окрему особистість і має на меті подолання специфічних для неї чинників проблем.

Шахрай В.М. дав визначення соціальній профілактиці – це науково обґрунтований і такий, що своєчасно застосовується, вплив на соціальний об'єкт з метою збереження його функціонального стану на попередження можливих негативних процесів у його життєдіяльності [4, С. 88].

На думку Чалого О.Р. соціальна профілактика – технологія соціальної роботи, яка являє собою комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на попередження соціальних проблем, соціальної дисгармонії, соціальних наслідків тиску на особистість складних умов життя, негативних умов соціалізації [5, С. 215].

Соціальна профілактика створює умови для уникнення чи подолання проблем, для повноцінного розвитку і життєдіяльності молодих людей та задоволення ними своїх потреб у такий спосіб, що не призводить до негативних наслідків [3, С. 9].

Відповідно до класифікації ВООЗ, профілактику прийнято поділяти на первинну, вторинну та третинну.

Профілактика не заперечує біологічних або генетичних чинників, але розглядає їх в більш широкому психологічному і культурному контексті.

Сутність змін, що відбуваються, полягає не тільки в переорієнтації з лікування (втручання) на профілактику; новий підхід ще більшою мірою виявляється в самій організації профілактики.

Первинна профілактика.

Найбільш масова та найбільш неспецифічна, її контингент включає загальну популяцію дітей, підлітків і молоді, а метою є формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, спрямованого на здоров'я. Первинна профілактика є найбільш ефективною. Зусилля первинної профілактики спрямовані не стільки на попередження хвороби, скільки на формування здорового способу життя.

Первинна профілактика має наступні завдання:

- удосконалення, підвищення ефективності використовуваних молоді людиною активних, конструктивних поведінкових стратегій;
- збільшення потенціалу особистісних ресурсів (формування позитивної, стійкої Я-концепції, підвищення ефективності функціонування соціально-підтримуючих мереж, розвиток емпатії, внутрішнього контролю власної поведінки і т.д.).

Основними способами реалізації задач первинної профілактики є:

- навчання здорового способу життя: усвідомлення, розвиток і тренування визначених умінь справлятися з вимогами соціального середовища, керувати своєю поведінкою;
- надання дітям і підліткам психологічної і соціальної підтримки адекватними підтримуючими системами і структурами.

Виконання задач первинної профілактики повинне здійснюватися спеціально навченими в області профілактики психологами, медичними і соціальними психологами і педагогами.

Первинна профілактика більшою мірою носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від певних стандартів поведінки та негативних звичок.

Зміст первинної профілактики:

- надання підліткам та молоді інформації про наслідки асоціальних дій, вживання різних видів алкогольних, наркотичних та токсичних речовин;
- роз'яснення правових норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки; популяризація переваг здорового способу життя;
- формування у підлітків та молоді навичок культурного проведення дозвілля;
- створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності.

Вторинна профілактика.

Вторинна профілактика має на меті обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві чи соціальній групі. Вторинна профілактика серед дітей, підлітків і молоді містить у собі як соціально-психологічні, так і медичні заходи неспецифічного характеру, її контингентом є діти і підлітки з ризикованою поведінкою (бездоглядні діти, діти з кризових сімей, діти вулиці).

По своїй спрямованості на контингенти ризику вторинна профілактика є масовою, залишаючись при цьому індивідуальною у відношенні конкретної дитини чи підлітка.

Метою вторинної профілактики є зміна мало адаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну форму поведінки.

Вторинна профілактика має наступні завдання:

- розвиток активних стратегій поведінки, що допомагає подолати проблему;
- підвищення потенціалу особистісних ресурсів.

Виконання програм вторинної профілактики повинно здійснюватися спеціально навченими професіоналами-психотерапевтами, психологами, соціальними працівниками, педагогами і мережею непрофесіоналів – членів груп само- і взаємодопомоги, консультантами. Ефект від програм вторинної профілактики більш швидкий, але менш універсальний і діючий, ніж від тими більш швидкий, але менш універсальний і діючий, ніж від первинної.

Третинна профілактика.

Третинна профілактика - комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу людини, повернення її в сім'ю, освітній заклад, трудовий колектив, до суспільно-корисної діяльності. Тому соціально - педагогічна діяльність в межах третинної профілактики зосереджується в різноманітних осередках допомоги особистості: реабілітаційних центрах, дружніх клініках для молоді, анонімних кабінетах, громадських приймальнях.

Третинна профілактика серед дітей, підлітків і молоді є переважно медико-соціальною, індивідуальною і направлена на попередження переходу сформованого захворювання в його більш важку форму, наслідків у вигляді стійкої дезадаптації.

Метою третинної профілактики є максимальне збільшення терміну ремісії.

При проведенні третинної профілактики різко зростає роль професіоналів - психотерапевтів, терапевтів, соціальних працівників і психологів, а також непрофесіоналів - консультантів, членів соціально-підтримуючих груп і співтовариств [6].

Крім цих видів профілактики, розрізняють:

- загальна профілактика
- спеціальна профілактика

Загальна профілактика полягає у здійсненні попереджувальних заходів, спрямованих на виникнення певних проблем у майбутньому людини (на попередження негативної ризикованої поведінки підлітків).

Спеціальною профілактикою називається система заходів, спрямованих на попередження та локалізацію конкретних негативних явищ в поведінці людей (профілактика підліткового суїциду, профілактика небезпечної статевої поведінки тощо).

Соціальна профілактика може здійснюватись на рівні всього суспільства, окремого регіону, макросередовища (макрорівень), окремої соціальної групи, установи, організації, мікро середовища (мікрорівень), окремого індивіда (індивідуальний рівень). Профілактична робота на макрорівні реалізовується у вигляді комплексних профілактичних програм, компаній, у засобах масової інформації, масових заходів, координованої діяльності мережі установ та організацій. На мікрорівні профілактика здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів і окремих дій в межах установ, організацій за місцем проживання. Індивідуальний рівень профілактики – робота, що проводиться спеціалістами та волонтерами з окремими особами [3, С. 10].

Дія на соціально-профілактичні об'єкти здійснюється загальними, спеціальними й індивідуальними заходами.

Загальними є заходи, не призначені винятково для профілактики правопорушень, але які об'єктивно сприяють їх попередженню або скороченню (поліпшення умов праці, відпочинку і побуту людей, підвищення освітнього і культурного рівня населення, удосконалення виховної та культурно-масової роботи серед різних соціальних груп, особливо серед неповнолітніх).

Спеціальні заходи призначені виключно для профілактики кожного різновиду правопорушень і направлені безпосередньо на чинники, що впливають на їх скорочення.

Індивідуальні заходи призначені для дії на осіб, схильних до порушення правопорядку (посилення охорони громадського порядку, поліпшення виховної роботи, підвищення рівня соціального контролю за поведінкою осіб, які раніше вчинили правопорушення, і особливо злочини).

Можна стверджувати, що профілактична робота здійснюється на таких рівнях: особистісному, сімейному, соціальному. На особистісному рівні профілактичні заходи спрямовані на формування таких якостей індивіда, які забезпечують підвищення рівня особистісної відповідальності людини з метою попередження виникнення різних проблем.

1. Особистісний – на цьому рівні вплив на цільову групу сфокусовано таким чином, щоб сприяти формуванню тих якостей особистості, які б сприяли покращенню стану здоров'я окремої людини. До провідних форм профілактики на особистісному рівні можна віднести консультування та тренінгові заняття.

2. Сімейний рівень профілактики має на меті вплив на найближчий "мікросоціум" людини – сім'ю, з метою попередження виникнення різноманітних проблем як для конкретної особистості так і всієї сім'ї. Серед профілактичних заходів цього рівня – тематичні батьківські збори, сімейні консультації, залучення батьків до громадської роботи в школі.

3. Соціальний рівень профілактики сприяє актуалізації проблем, пов'язаних з окремими негативними явищами в суспільстві, а також зміні суспільних норм стосовно осіб, які за певних причин стали жертвами асоціальних моделей поведінки (наркозалежні, люди нетрадиційної сексуальної орієнтації, ВІЛ-інфіковані) [7].

Висновки. Отже, соціальна профілактика клієнтів груп ризику має бути спрямована на створення можливостей для своєчасного вирішення людьми своїх проблем та розвиток їх здатності знаходити нешкідливі шляхи задоволення потреб. Профілактика будь-якої соціальної проблеми повинна спрямовуватись як на соціальне середовище, в якому вона виникає, так і на особистість особи, котра від цієї проблеми страждає.

Тому, соціальна профілактика повинна здійснюватись комплексом конкретних соціальних заходів (економічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних і інших) з метою попередження негативних явищ, зменшення їх кількості аж до повного викорінення шляхом виявлення і усунення причин і умов, які сприяють протиправній поведінці.

Література:

1. Ходорчук А.Я. Соціальна робота в Україні: теорія і практика [Текст] / Ходорчук А.Я. – К.: УДЦССМ, 2001. – 296 с.
2. Тетерский С.В. Введение в социальную работу [Текст] / Тетерский С.В. – М.: Академический Проект, 200. – 496 с.
3. Лютий І.П. Соціальна профілактика негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі [Текст]: Навчальний посібник – К.: Академія праці і соціальних відносин, 2004. – 59 с.
4. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи [Текст]: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.
5. Чалий О.Р. Алкоголізм – проблема суспільства [Текст] О. Р. Чалий // «Час» № 65 від 19.09.2004р.
6. Офіційний сайт ВООЗ України [Електронний ресурс]: Режим доступу <http://www.who.int/ru/>
7. Парфанович І.І. Соціальна профілактика [Текст]: Курс лекцій – Тернопіль, ТДПУ, 2009.- 159 с.

ДІДКІВСЬКА ОКСАНА ІВАНІВНА

Житомирський державний технологічний університет

ФЕНОМЕН ФЛОРИАНА ЮР'ЄВА

Флоріан Юр'єв – одна із найпомітніших постатей нашого сьогодення, вражає різноманітністю своєї діяльності, що давно склала одну з яскравих сторінок вітчизняної художньої культури. Творець ренесансного масштабу, різноманітних обдарувань, де гостре нестандартне мислення, мистецька творчість та наукова аналітичність нерозривно поєднуються між собою. Його творчий і науковий доробок значний і якісно, і кількісно позначений великою внутрішньою сконцентрованою ідеєю. Варто відмітити, що із його іменем пов'язані надзвичайно показові тенденції в мистецтві останніх десятиліть.

Дійсно, багатогранність його таланту і діяльності вражають сьогодні сучасників. Флоріан Ілліч Юр'єв – художник, архітектор, фізик, скрипковий майстер, поет, композитор, вчений... Архітектор за освітою (у 1956 р. закінчив Київський художній інститут), автор споруди станції метро "Хрещатик", Інституту інформатики в Києві, відомої киянам як "летюча тарілка" на Либідській, за яку свого часу отримав спеціальну премію Держбуду "За новаторство в архітектурі". Вона і досі вражає своєю оригінальністю, навіть у співставленні її з модернішими спорудами. Крім того, варто відзначити: зал, розташований у приміщенні Інституту інформатики ("Летюча тарілка") спроектовано так, що в ньому можна давати скрипкові концерти – там відмінна акустика.

Флоріан Юр'єв є членом Всеукраїнської спілки музикантів, головою Асоціації скрипкових майстрів – художників України, НСХУ, Спілки архітекторів, кандидатом мистецтвознавства, а також одним із трьох, на всьому просторі СНД, членів Всесвітньої асоціації колористів. Серед його здобутків – авторські патенти з музичної акустики, що вдосконалили і надали сучасного звучання традиційним струнним інструментам (скрипці та віолончелі). За визначні особисті досягнення в культурі та мистецтві Міжнародний біографічний центр у Кембріджі нагородив у 1997 році Флоріана Ілліча Юр'єва золотою медаллю та почесним дипломом "Doctor of Art". У 2000 р. Американський біографічний інститут США за внесок у гуманітарні науки та інтелектуальну діяльність визнав киянина Флоріана Юр'єва "Людиною року".

Його талант як і доля та життєвий шлях надзвичайні. Він з честю витримав роки випробувань, замовчувань, пройшов крізь ув'язнення й заслання. Народився у 1929 р. у селищі Киренськ Іркутської області, де на засланні після радянського концтабору перебував його батько – біолог за фахом, князь Ілля Захар'їн-Юр'єв. Система знищила батька, людину глибоко віруючу, без сумніву талановиту, двох братів та рідного дядька.

У п'ятнадцять років Флоріан потрапив у тюрму за те, що порвав комсомольський квиток. Вжив у тюрмі завдяки умінню малювати, чим дивував зеків, а також врятував імунітет, який отримав від батьків-сибіряків, коли захворів на енцефаліт, а поряд вмирили десятки в'язнів.

Враження від Сибіру та людей, що його там оточували, Флоріан Ілліч пронесе крізь усе своє життя. Як загадував сам Флоріан Юр'єв, в таборах було справжнє елітне оточення, найосвіченіші люди – вчені, музиканти, літератори, священики. Саме вони стали першими вчителями юного Флоріана. Тоді ж визначилися і його головні

творчі зацікавлення та уподобання – образотворчість та музика. Навчаючись в Іркутському художньому училищі, Юр'єв написав свій перший музичний твір – фантазію "Боярин Орша" для альта, який виконав у 1948 р. на олімпіаді молодих музикантів Східного Сибіру, де й отримав першу премію. З 1950 р. він живе у Києві.

З кінця 1950-х поряд з діяльністю архітектора та заняттям музикою Флоріан Юр'єв починає працювати над своєю теорією "музики кольору", де теоретичний аналіз кольорного сприйняття та його віддзеркалення в мистецтві поєднувався із проблематикою синтезу звуку та зображення. У 1962 р. він підготував до друку монографію "Музика кольору", яка через звинувачення в "абстракціонізмі" вийшла у світ лише через десять років. Тоді ж, у 1962 р., було знищено багато малярських робіт художника, що через кольорні сполучення та гармонії підтверджували й демонстрували його теоретичні дослідження колоризму. Сучасники відзначають, що за картинами Юр'єва можна спостерігати, який шлях пройшов художник – від напівтонів лірично-реалістичного сприйняття оточуючого світу до чистих кольорів та чітких ліній філософського, узагальненого погляду на історію та сучасність.

Цей погляд відбиває фактично народження та становлення нового напрямку сучасного живопису, який сам його автор та засновник Флоріан Юр'єв називає "кольоротворчі образи". У картинах цього напрямку Юр'єв постає і як художник, і як вчений-кольорознавець (до речі, єдиний в Україні фахівець такого рівня), і як музикант. Дійсно, у цих картинах певному настрою відповідає певний колорит, що споріднений з музичною тональністю. Безсумнівно, його книги – "Музика світла" (1971 р.) та "Колір у мистецтві книги" (1987 р.), що були надруковані дуже малими тиражами, одразу ж стали раритетними, пропонуючи оригінальний погляд на мистецтво.

Слід зазначити, що у 1960-х роках такі зацікавлення були не поодинокими, наукові та практичні розробки в царині кольорно-музичного синтезу проводилися в різних містах країни. Серед головних центрів 1960-х, де розроблялася подібна проблематика, – відоме конструкторське бюро "Прометей" у Казані на чолі з Б. Галєєвим, лабораторії Калінінградського університету (зокрема, О. П. Журавльова), інститутів автоматики та телемеханіки Ленінграда і Москви, студії при музеї О. Скрябіна у Москві, Одесі, Харкові. Варто зазначити, що саме дослідження Ф. Юр'єва вирізнялися в ті часи особливою глибиною, послідовністю і самостійністю, базувалися на ґрунтовній теоретичній основі. Саме він одним із перших у світі довів органічну природу кольоросприйняття, що забезпечується наявністю двох кольорових та одного чорно-білого каналів бачення у зорових нервах людини. Ця теорія була відкинута офіційною радянською наукою, а через десятиліття була підтверджена дослідженнями англійських вчених-фізіологів, які отримали за неї Нобелівську премію. Однак, якщо англійські вчені аналізували суто фізіологічну природу бачення, Юр'єв вивчав його в іншому, психологічному аспекті, синтезуючи у своїх теоретичних дослідженнях фізичну та інтелектуальну природу людського бачення. Він розглядає кольоропис як самостійний спосіб художнього мислення, де кольорні гармонії за своїми засадами близькі до гармоній музичних. Звідси ідея музики кольору у творчості Ф. Юр'єва. Йому належить і оригінальний метод кольорної фонетичної транскрипції, який може бути застосований до всіх мов, а також для кольорного запису музичних творів. Таким чином, художник поєднує звуки, зображення та слова, додаючи до кольору та музики мистецтво поезії.

Флоріан Юр'єв захопився перекладом віршів видатних поетів, і виявилось, що кожний великий поет має свій характерний набір кольорів. Так виникло "кольорне письмо Флоріана Юр'єва", яке можна розглядати як явище не тільки наукове, а й суто мистецьке. Це відкриття здається реальністю недалекого майбутнього, а поки швидше нагадує наукову фантастику. Необхідно відмітити, що Маяковський, Набоков, Хлебніков – ці видатні діячі теж бачили літери в кольорі. Флоріан Ілліч не тільки "побачив" кольори, але й дав кожній літері кольорове "ім'я", отримавши таким чином код до універсального розуміння будь-якого твору будь-якою мовою.

Серед захоплень Флоріана Юр'єва, що стало теж важливою віхою та змістом його життя і розкрило ще одну грань його таланту – майстрування скрипок. "Людина – унікум", як сказав про нього у свій час Василь Стус.

Більше 50 років він займається виробництвом скрипок. Президент Всеукраїнської асоціації майстрів-художників смичкових інструментів, реставратор міжнародного класу, він осучаснив та реставрував понад п'ятсот музичних інструментів, створив більше сорока інструментів, які здобули міжнародне визнання і сьогодні високо цінуються за кордоном. Працював у свій час із найвидатнішими майстрами сучасності. Учень Феодосія Драпія, Никифора Лулича, Івана Бітуса Флоріан Ілліч ґрунтовно модернізував старовинний барочний інструмент.

Він не тільки досконало відтворює найкращі зразки минулого, але й сміливо експериментує, ламає традиції, шукає та знаходить нові рішення. Скрипки майстра належать до нового типу.

Його винаходи та відкриття запатентовано в тридцяти п'яти країнах. Інструментами Юр'єва зацікавилися також у Франції. 19 жовтня 2005 р. у Парижі прозвучала скрипка XXI століття. Саме так назвали інструмент, виготовлений українським майстром Флоріаном Юр'євим.

У концертному залі в центрі Парижа її презентував соліст Національної філармонії України скрипаль Герман Сафонов і піаністка Олена Стрган, які грали класичну та сучасну українську музику. Виконували твори В. Косенка, Б. Лятошинського, М. Березовського.

За словами Германа Сафонова французькі слухачі виявилися досить обізнаними в українській музиці і зацікавилися скрипковим виконавством України.

На концерт киян прибув навіть знаний у всьому світі скрипковий майстер Сабатьє, який дав дуже високу оцінку інструменту, висловивши своє авторитетне слово: "Дуже цінний експонат. Цю ідею треба розвивати".

Після концерту українські музиканти отримали пропозицію продовжити співпрацю, зокрема, директор Версальської опери запросив виступити на оперній сцені Версалю.

Українські скрипалі зі світовою славою зонайвище оцінили Флоріана Юр'єва, відзначаючи досконале звучання скрипок, а також, крім звукової та акустичної довершеності, ще й вишукану естетичність форм його інструментів.

Олег Криса вважає, що за силою звуку вони перевищують відомі зразки, а за глибиною й легкістю звуковіддавання відповідають професійним вимогам.

Богодар Которович, зокрема відзначає, що чудові скрипки Флоріана Юр'єва наділені потужним і соковитим концертним звуком багатющого тембру. Варто відзначити, що свої інструменти саме в Україні він не продає, а дарує кращим українським музикантам. А заробляє, продаючи на Заході інструменти, які користуються великим попитом серед іноземних музикантів та кращих оркестрів світу.

Його дивовижні скрипки, як правило, персоніфіковані, носять імена відомих композиторів – Шуберта, Гайдна, Глюка... Звучання кожної скрипки індивідуальне – воно співзвучне голосу, манері виконання тих співаків, музикантів і композиторів, іменами яких названі. Такими є його скрипки "Марія Каллас", "Паганіні", "Катерина Білокур", що мають своє особливе, неповторне звучання. Як художник він прикрашає скрипки скульптурними портретами видатних музикантів, що завершують головки інструментів.

Одну із скрипок він присвятив своїй матері, яка була наполовину тунгуска, наполовину українка. Вона знала багато українських пісень, деякі співала йому в дитинстві. Саме з "голосом", співзвучним з ліричними українськими народними піснями, він і створив скрипку, присвятивши матері.

Талановитим скрипалем був і його батько.

До речі, Флоріану Іллічу належить думка, що саме скрипка є одним із найдавніших і традиційно українських інструментів, а тому в її звучанні він прагне йти шляхом національних особливостей, не тільки наслідуючи високі зразки Страдіварі, Гварнері, Амати, а й доповнюючи їх багатством українського мелосу. Він вважає, що скрипка в Україні зазвучала ще в XI столітті. А вже її зображення є на фресках Софіївського собору. Грали на ній народні музиканти-скоморохи, а професійним інструментом вона стала лише в XVI ст. в Італії.

У 2006 р. з ініціативи меценатського культурологічного проекту ЕКОГІНТОКС вийшла книга "Флоріан Юр'єв. Ріка часів.", присвячена його творчості музиканта та скрипкового майстра. В ній надруковано вокально-інструментальну сюїту митця, над якою він працював з 1950-х років, поклавши на музику поряд із своїми віршами сонети Шекспіра, поезії Шевченка, Війона, Тичини, Блока...

Підготовлені до видання його дослідження з колористики, "музики кольору", що, як переконаний сам автор, проходять крізь всю художню культуру людства, поєднуючи між собою епохи, народи, художні стилі, різні способи мистецького висловлювання.

Дійсно художнє мислення, насиченість творчої думки Флоріана Ілліча вражає, як вражає його постійний інтерес до життя, світу мистецтва, як вражає сила таланту, що здається знову і знову відкриває нове.

Література:

1. Білоусов А. Світи Флоріана Юр'єва // Українська музична газета. – 2001. – №4.
2. Білоусов А. Заключний акорд величної справи // Українська музична газета. – 2010. – №1. – С.5.
3. Зелінський Ю. Романтизм професіонала // Щоденна всеукраїнська газета. – 2004. – 17 січня.
4. Сикалов В. Дар Юр'єва // Столичные новости. – 2004. – 20 янв.
5. Склярєнко Г. Кольори та звуки маестро Флоріана Юр'єва // Образотворче мистецтво. – 2008. – №3.
6. Шевченко О. Дві скрипкові реформації // Україна. – 2009. – №2.

КОЗАК ЛЮБОВ ВОЛОДИМИРІВНА

Львівський національний університет ім. І. Франка

ВЗАЄМОВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ І МІГРАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

У XXI столітті майже всі країни світу беруть участь у міжнародному обміні трудовими ресурсами як імпортерів, так і експортерів робочої сили. За даними Міжнародної організації з міграції, кількість трудових мігрантів у світі постійно зростає і офіційно наближується до 200 млн осіб (майже 3% населення планети). Міжнародний перерозподіл трудових ресурсів став невід'ємною частиною сучасної системи світового господарства, нормою функціонування більшості країн. Наявність іноземної робочої сили в розвинених країнах світу перетворилась з тимчасового явища у важливий чинник економіки.

В історії формування і розвитку українського суспільства міграція також відіграла важливу роль. Для українців історично характерна масштабна трудова міграція населення за кордон. За всю історію чітко простежується декілька хвиль міграції. За радянських часів вона була зведена нанівець закритим режимом життя колишнього СРСР. З проголошенням незалежності України процеси трудової міграції українців суттєво

активізувалися. Зазначимо, що з перших років незалежності України ведуться гострі дискусії щодо проблем трудової міграції її громадян.

Ця наукова проблема активізувалася внаслідок швидких соціальних та економічних трансформаційних змін, які відбуваються у нашому суспільстві. Йдеться про соціально орієнтовану ринкову економіку європейського типу, що відповідає міжнародним стандартам якості життя, формування середнього класу як гаранту стабільності в країні й ефективного чинника прискорення економічного зростання. Трансформаційні процеси охоплюють структурні та якісні перетворення системи господарювання і ринку, економічних інтересів і мотивацій, усього способу життя людини і суспільства.

Підвищення якості життя населення України є нагальною потребою, зумовленою консолідацією суспільства, об'єднанням зусиль усіх його верств для реалізації цілей з орієнтацією на досягнення високих соціальних стандартів та нормативів. Необхідно критично переосмислити світовий досвід формування нового соціально-економічного простору відповідно до національних потреб і запитів, передбачивши заміну давніх способів розв'язання соціальних проблем принципово новими, ефективнішими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає можливість стверджувати, що, незважаючи на актуальність, міграційна проблематика не знайшла належного висвітлення на шпальтах наукових видань. Здебільшого увага науковців, які досліджують проблеми міграції, обмежується питаннями поглиблення кваліфікаційної бази, визначення впливу окремих чинників на динаміку міграційних процесів. На жаль, більшість з репрезентованих останнім часом наукових праць не обтяжують свій зміст конкретними пропозиціями щодо вирішення тих нагальних проблем, до яких призводить неефективна міграційна політика. І це не дивно, адже вирішити проблеми з міграційним підтекстом без розв'язання питання про залучення достатніх обсягів інвестицій у сферу суспільного виробництва й, відповідно, відновлення соціальної інфраструктури та створення нових робочих місць, що забезпечуватимуть гідний рівень життя і тих, які працюють, і тих, хто перебуває на їхньому утриманні, неможливо.

Серед авторів, чії праці формують сучасне наукове підґрунття управління міграційними процесами, варто зазначити Е. Лібанову, Ж. Зайончковську, О. Малиновську, Т. Петрову, І. Прибиткову, О. Позняка, Л. Рибаківського та інших вітчизняних і зарубіжних учених, наукові доробки яких містять не лише теоретичні передумови формування міграційної політики, а й аргументовані кроки щодо її впровадження в практику.

У сучасному глобалізованому світі міжнародна міграція населення стала важливим чинником суспільного розвитку. Міграційні процеси сприяють гнучкості міжнародного ринку праці, залученню менш розвинених країн до світової культури виробництва, більш раціональному перерозподілу ресурсів, взаємодії та взаємозбагаченню культур. Економічний прогрес окремих країн стає дедалі більше залежним від світових тенденцій і закономірностей суспільного розвитку. Зростання обсягів транскордонного переміщення капіталу, розширення економічних, торговельних, фінансових зв'язків між країнами, бурхлива інтернаціоналізація виробництва супроводжуються поглибленням інтеграції національних ринків праці, активізацією міжнародної трудової міграції.

У процесі глобалізації світової економіки значно прискорився розвиток міжнародного ринку капіталу. Для більшості країн, що розвиваються, головним чинником економічного і соціального прогресу є залучення зовнішніх фінансових ресурсів. Особливо швидко міжнародний ринок капіталу зростав у 1980–2000 та 2003–2010 роках. Темпи зростання перевищували відповідні темпи росту світового виробництва і міжнародної торгівлі. Співвідношення обсягів міжнародного капіталу до світового ВВП за ці роки зросло втричі. З огляду на це, дослідження динаміки і структури міжнародного ринку капіталу викликають великий інтерес для багатьох країн, що розвиваються, зокрема й України.

Наприкінці XX – на початку XXI століття в структурі міжнародного ринку капіталу відбулися значні зміни. На зламі 90-х років минулого століття сформувалося п'ять основних складових зовнішніх фінансових ресурсів: прямі іноземні інвестиції, портфельні інвестиції, міжнародні кредити банків, міжнародна технічна допомога і грошові перекази мігрантів. Ще в другій половині XX століття для багатьох країн, що розвиваються, основою серед цих фінансових ресурсів була міжнародна технічна допомога. Однак із середини 1990-х років швидкими темпами почали зростати прямі іноземні інвестиції. Водночас суттєво почала зменшуватись міжнародна технічна допомога і сповільнились темпи залучення портфельних інвестицій та міжнародних кредитів банків. Що стосується грошових переказів мігрантів, то їхні обсяги відповідно до офіційної статистики обсягів грошових переказів динамічно зростали і посіли друге місце після прямих іноземних інвестицій. Беручи до уваги неофіційні канали надходження переказів, обсяги яких у багатьох країнах можуть перевищувати офіційну статистику, цей вид зовнішніх фінансових ресурсів давно вийшов на перше місце.

Сьогодні особливо актуальною темою дискусії щодо трудової міграції українців за кордон стала економічна частина цієї проблеми. Йдеться про обсяги надходження грошових переказів в Україну. Ці кошти сьогодні формують новий напрям міжнародного ринку капіталу – міграційний капітал. Вони становлять вагомий частину внутрішнього ринку капіталу України. З огляду на це, сьогодні актуальним є питання, про які обсяги доходів мігрантів можна вести мову. Для цього на підставі результатів опитування мігрантів, аналізу іноземних джерел і міжнародних порівнянь потрібно дослідити доходи українців за кордоном, зокрема, фактичні розміри заробітної плати в окремих країнах (за галузями), відповідно до їхнього фахового рівня і трудового досвіду, тривалості робочого дня тощо.

Дослідження виявили, що доходи українських мігрантів суттєво залежать від країни працевлаштування і сфери зайнятості. За підрахунками О. Левцуна, середній річний дохід одного мігранта за кордоном становить 4–6 тис. дол. США [11]. Дещо вищі оцінки наводить Є. Дикий. На його думку, середній місячний зарібок мігранта становить близько 650 або 7800 дол. США в рік (від 3600 дол./рік на сільськогосподарських роботах у Польщі до 12000 дол./рік у Португалії) [4, с. 53]. У. Куйдич та Ю. Чорний зазначають, що у середньому українці у південних країнах ЄС заробляють близько 1000 дол. США у місяць. Більшими є зарплати на півночі ЄС – від 1600 дол. США у місяць, але там досить важко нелегально влаштуватись, зважаючи на прискіпливість місцевої імміграційної служби [10, с. 3].

Наведенні оцінки збігаються з результатами опитувань українських та молдовських мігрантів, проведених Міжнародною організацією з міграції [2, с.9]. З'ясувалось, що місячний дохід мігранта суттєво коливається між країнами. Найбільший дохід отримують мігранти у країнах Європейського Союзу. Особливо доцільно виділити Ірландію (3125 дол. США в місяць), Швейцарію (2300), країни Бенілюксу (1600–1675), Німеччину (1300) та Італію (934). Значно менший дохід українців, які працюють у країнах Східної Європи: Чехія (527 дол. США у місяць), Румунія і Словаччина (430), Росія (371).

Кореляційні порівняння з доходами місцевих найманих працівників свідчать, що зарібки українських мігрантів можуть бути значно нижчими від зарібок місцевих найманих працівників. На розмір зарібок суттєво впливає сфера працевлаштування, рівень освіти і культури мігранта, вік і тривалість робочого дня тощо. Порівняння виявили, що мігранти заробляють у середньому удвічі–вчетверо менше від корінного населення. Здебільшого в найбільш розвинених країнах світу (ЄС – 15, США, Канада) доходи українців утричі–вчетверо менші від середньомісячних зарібок найманих працівників. У Східній Європі доходи українських мігрантів лише у 1,5–2,0 рази менші, ніж у місцевих найманих працівників.

Водночас дослідження засвідчили, що доходи українських трудових мігрантів у різних галузях економічної діяльності теж різні. Наприклад, у Польщі українці в середньому заробляють у 1,5–2,5 рази менше, ніж місцеві працівники. Найменші розбіжності у будівництві, роздрібній торгівлі та готельно-ресторанному господарстві. Це зумовлено високою кваліфікацією українських мігрантів та низькою мотивацією міського населення працювати в цих галузях за низьку зарплату. Більшість поляків також їде на зарібки далі в Західну Європу. Отже, міжкрайові порівняння доводять, що рівень доходів мігрантів значно поступається розмірам середньомісячних зарібок місцевих найманих працівників. У цьому випадку, з методологічного погляду, важливо визначити залежність рівня зарібок українських трудових мігрантів від рівня доходів місцевих найманих працівників. Таку залежність можна визначити через співвідношення зарібок трудових мігрантів до місцевих найманих працівників.

Аналіз джерел щодо рівня доходів українців у країнах ЄС виявив, що українські мігранти заробляють у декілька разів менше від корінних жителів. На думку О. Кирилова, зарібки українських мігрантів значною мірою відрізняються залежно від країни, регіону та галузі [6, с. 96]. О. Кривульченко зазначає, що в Італії серед загальної кількості українських мігрантів 70–80% становлять жінки, які доглядають за пенсіонерами та малими дітьми, працюють домогосподарками. На таких роботах зарібна плата становить 500–800 дол. США на півдні і 800–1200 дол. на півночі Італії, зазвичай житло і харчування надаються безкоштовно. У промисловості (здебільшого чоловіки) та сфера послуг (переважно жінки) зарібна плата коливається від 700 до 1300 дол. США в місяць. Витрати на проживання залежно від регіону досягають 100–200 дол. у місяць. У сільському господарстві зарібна плата становить 500–900 дол. США у місяць і залежить від сезону та регіону [8, с. 3–4]. Н. Карпачова також підтверджує, що такі зарплати є значно нижчими, ніж заробляють італійці. Наприклад, якщо український мігрант на будівництві заробляє близько 520 дол. США, то італієць за таку ж роботу отримує не менше як 2000 дол. США [5, с. 3].

Подібна ситуація і в Іспанії. Як зазначає, І. Винниченко, середній зарібок українця, який працює в Іспанії, становить 700 євро у місяць. Найменше заробляють в іспанських сім'ях – до 500 євро, максимально (до 1200 євро) – на сільськогосподарських роботах, у сфері обслуговування і на будівництві [1, с. 10]. А в Португалії українці працюють на тих самих роботах, що і португальці, однак дохід мігрантів утричі–вчетверо менший. Звичайно, значно більші зарібки в мігрантів у країнах північної Європи. За підрахунками О. Кокшарова, середній зарібок мігрантів у Великобританії становить 7,9–10,5 дол. за годину, що трохи вище від британської мінімальної зарплати (7,9 дол./год), тобто у місяць, працюючи десять годин на добу, можна отримати понад 2000 дол. США [7].

Суттєві розбіжності у зарібках українських мігрантів та місцевих найманих працівників у Росії. На думку Н. Гусмана, іноземним трудовим мігрантам платять вдвічі менше, ніж громадянам Росії за таку ж саму роботу [3, с. 21]. Хоча є багато сфер діяльності, де мігранти, зокрема українці, можуть становити значну конкуренцію місцевому населенню. Найбільше отримують українці в галузі транспорту та будівництва, найменше заробляють шахтарі [6, с. 96]. Зазначимо, що особливою популярністю користуються будівельники. Як зауважує О. Кузьмін, 1996 р. українські мігранти-будівельники в російських мегаполісах могли заробляти до 6 тис. дол. США за сезон [9, с. 72]. Крім того, як свідчать дослідження і опитування, останнім часом різко збільшилась кількість українських мігрантів-підприємців, зайнятих у малому та середньому бізнесі. На думку О. Кузьміна, кількість таких мігрантів лише в Росії може сягати 500 тис. осіб. Переважна більшість із них працює у малому бізнесі: кафе, бари, підприємства сфери обслуговування. Водночас зростають розміри середніх зарібок. Чимало

українців працюють у Росії за наймом або мають власну компанію і отримують дохід до 10 тис. дол. США на одну людину в місяць.

Потрібно зазначити, що і в подальшому заробітки українців за кордоном будуть тільки зростати. У сучасному глобалізованому світі простежується тенденція до збільшення частки інтелектуальної міграції і зменшення широкопрофільної. І хоча в структурі міжнародної трудової міграції досі переважають мігранти, які працюють на низькооплачуваній роботі (різноробочі, сезонні сільськогосподарські працівники тощо), однак їхня частка за останні шість років значно зменшилась і становить 41,3%. Також деякою мірою зменшилась частка працівників і обслуговуючого персоналу в сфері послуг. Однак майже вдвічі зросла частка менеджерів і управлінців, які змогли влаштуватись на роботу. Ще майже у півтора рази збільшилась кількість фахівців вузької спеціальності (технологів, інженерів, лікарів тощо). Це свідчить про те, що міграція стає більш інтелектуальною і, відповідно, отримуює за це більші доходи.

За підсумками проведеного аналізу з використанням результатів опитувань мігрантів, аналізу іноземних джерел і міжнародних порівнянь ми з'ясували, що розміри доходів українських трудових мігрантів у середньому вдвічі менші, ніж у місцевих найманих працівників, а також залежать від країн їх працевлаштування. У середньому в рік один український мігрант отримує 7–10 тис. дол. США, хоча працівники наукоємних галузей та приватні підприємці можуть і протягом місяця заробляти по 10 тис. дол. США. Узагальнення головних чинників, які впливають на доходи мігрантів, свідчать, що в подальшому українці зароблятимуть більше: вони високоосвічені, здебільшого продуктивного віку, порядні та невибагливі до умов роботи. І головне, готові працювати понад норму. Зважаючи на розширення ЄС і виїзд певної частини населення з цих країн в ЄС-15, українців у Польщі, Чехії, Угорщині будуть більше цінувати, і уряди країн створюють важливі стимулювальні механізми, спрямовані на їхнє тривале перебування за кордоном.

Отже, можна констатувати, що реальні масштаби надходження міграційного капіталу в Україну становлять близько 25,6 млрд дол. США в рік, або 18% ВВП країни у 2007 р. Рівень офіційності переказів – приблизно 20% (5,06 млрд дол. США надійшло через фінансово-банківську систему і 20,54 млрд дол. США неофіційними приватними каналами). Такі співвідношення є цілком реальними, про що свідчать відповідні порівняння з іншими країнами, які розвиваються. Найбільшими донорами міграційного капіталу в Україну є Італія (5,6 млрд дол. США), Росія (3,2 млрд), Польща (2,9 млрд). У середньому щомісяця один мігрант переказує або передає на батьківщину 433 дол. США. Найбільші обсяги переказів надходять у західні регіони України – понад 10 млрд дол. США у рік, що майже вдвічі більше, ніж у центрі і на сході країни, а втричі – на півдні. На формування міграційного капіталу та його розміри суттєво впливає рівень доходів мігрантів, країна працевлаштування, сфера зайнятості, рівень легальності, кількість членів у рідному домогосподарстві та рівень їхньої соціальної забезпеченості. З огляду на це в Україні проблему надходження міграційного капіталу потрібно вирішувати на національному рівні і визнати його як важливу складову системи обліку, статистики, фінансового ринку тощо. Лише в цьому випадку міграційний капітал може стати справжнім генератором соціально-економічного розвитку нашої країни.

Література:

1. Винниченко І. В. Іспанію по гроші та...доброзичливість // День. – 2005. – 11 серп. – С. 8–10.
2. Гайдучський А. П. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність // Дзеркало тижня. – 2007. – 21–27 квіт. – С. 1–8.
3. Гусман Н. Миграция через призму денежных переводов // Российская миграция. – 2007. – № 4. – С. 18–21.
4. Дикий Е. Жизнь на два мира // Эксперт. – 2006. – № 10. – 13–19 марта. – С. 53.
5. Карпачова Н. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном. Спеціальна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2003. – 103 с.
6. Кириллова Е. Украинские трудовые мигранты в России // Миграции и рынки труда в Постсоветской России / Под ред. Г. Витковской. – М.: Центр Карнеги, 1998. – С. 83–115.
7. Кокшаров А. Миграционный поток привел к перекраиванию экономической карты Европы // Русскоязычная община Британии, 2007. – 17 марта. – www.obschina.org.ua.
8. Кривульченко О. Українська трудова міграція в Італії: умови праці та соціальне становище // Аналітичні доповіді Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України. – 2003. – № 19. – С. 6.
9. Кузьмин А. Трудовая миграция с Украины в Россию: потоки, правовая ситуация, последствия // Миграции и рынки труда в Постсоветской России / Под ред. Г. Витковской. – М.: Центр Карнеги, 1998. – С. 70–82.
10. Куйдич У., Чорней Ю. Потом і кров'ю // Львівська газ. – 2004. – 22 січ. – С. 3–4.
11. Левцун О. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема // Електронна газета «Діалог». – 2005. – 20 верс. – www.dialogs.org.ua.

*КОЛІСНІЧЕНКО РОМАН МИКОЛАЙОВИЧ**Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова*

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ СПІЛЬНОТИ

Одним із найважливіших чинників, що визначають соціальну перспективу сучасної молоді є рівень розвитку електоральної культури молодіжної спільноти, від якого залежить ефективність формування та діяльності органів влади, які у свою чергу істотно впливають на формування умов життя та становлення молоді особистості.

Електоральна культура молоді це електоральна субкультура молодих громадян, яка являє собою рівень знань процедур виборчих кампаній, інформованості щодо діяльності, програм політичних діячів і політичних сил, рівень інтересу до виборів, усвідомлення результатів участі у виборчому процесі, вміння здійснювати компетентну оцінку політиків, ступінь раціональності електорального вибору, стійкості до політичного маніпулювання, дотримання виборчого законодавства, а також норми і зразки електоральної поведінки [6].

З аналізу поглядів В.Халіпова, В.Бебика, М.Остапенко та інших дослідників випливає, що у структурі електоральної культури молоді виділяються такі основні компоненти як електоральні знання і переконання, електоральні цінності та електоральна поведінка [10].

Електоральні знання охоплюють перш за все знання норм і процедур виборчих кампаній, особливостей виборчого законодавства, інформацію про діяльність, програми політичних діячів і політичних сил, про типові політичні маніпуляції, що можуть застосовуватися під час виборів. Електоральні знання слід розглядати у тісному взаємозв'язку із загальною політичною компетентністю особистості, що включає в себе рівень інформованості щодо особливостей розвитку політичної системи, різних типів політичних режимів, демократії, актуальних суспільно-політичних проблем, питань державної політики тощо, через призму яких відбувається оцінювання виборцями дій та намірів кандидатів.

Під електоральними цінностями слід розуміти такий вид політичних цінностей, на базі яких формується ставлення виборців до процесу формування керівних органів. На їх основі відбувається оцінювання громадянами кандидатів, їх дій, виборчих програм, особливостей виборчого процесу та власної електоральної участі.

Електоральні переконання доцільно розглядати як усвідомлені політичні потреби, що визначають дії виборців у відповідності з їх електоральними цінностями. До них, зокрема, відносяться переконаність у потребі участі, або неучасті у виборах, прийнятності чи неприйнятності певних дій політичних лідерів, необхідності підтримки чи неспідтримки певного кандидата і т. д.

Електоральна поведінка є сукупністю дій, що виражають політичні орієнтації виборців щодо делегування їх повноважень представницьким органам влади та виявляється в участі або неучасті електорату у голосуванні [11, 157]. Вона проявляється на всіх етапах виборчого процесу: напередодні виборів у політичних заходах передвиборчої кампанії на підтримку чи проти певного кандидата, у безпосередній участі у виборах та після проведення виборів у відносинах між виборцями та обраними (зустрічі, відкликання, перевибори тощо) [11, 157].

При здійсненні аналізу електоральної культури молоді важливе значення відіграє правильність визначення методології наукового пізнання електоральних процесів, від чого залежить ступінь об'єктивності результатів наукового дослідження, міра відповідності наукової роботи загальноприйнятним вимогам.

Електоральна культура стала предметом дослідження багатьох вітчизняних та іноземних вчених: В.Халіпова, В.Бабкіна, О.Бабкіної, В.Бебика, Є.Вишняка та інших. Проте методологія наукового дослідження електоральної культури молоді, основні особливості сучасної української молоді у контексті електорального виховання на сьогодні залишаються не достатньо визначеними.

Термін «методологія» походить від грецьких слів «metodos» (шлях, спосіб) та «logos» (вчення, наука) і за етимологічним тлумаченням визначається як сукупність методів, або як вчення про методи, певна сфера наукових знань про них [13, 355].

Проте наведене етимологічне визначення не можна вважати вичерпним для характеристики сучасного наукового методологічного апарату, оскільки воно обмежується лише сферою пізнання, не охоплюючи способів практичного перетворення людьми політичної реальності. Методологія політики у сучасному розуміння розглядається як система принципів розробки і використання методів політичного пізнання та практичного перетворення суспільно-політичних реалій у процесі практичної політичної діяльності людей [13, 362].

Протягом тривалого часу проблеми методології не займали належного місця у системі наук. Поштовх розвитку методології дали ідеалісти І.Кант і В.Гегель, які спробували розглянути закономірності у сходженні від конкретного до абстрактного, суперечності буття і мислення. Досягнення у цій галузі набули методологічного значення у вигляді діалектичного методу пізнання, який базується на зв'язку теорії і практики, взаємодії внутрішнього і зовнішнього, об'єктивного і суб'єктивного [8, 57-58].

Діалектика як метод пізнання суспільства розглядається у взаємодії з логікою і теорією пізнання, виступає фундаментальним науковим принципом дослідження дійсності у всіх її проявах. Діалектичний метод відкриває можливість проаналізувати і обґрунтувати процеси диференціації й інтеграції, суперечності між змістом і формою, сутністю і явищем, об'єктивність в оцінюванні дійсності. При цьому досвід та факти виступають основою пізнання, а практика – критерієм істинності теорії [8, 58].

В межах діалектичного підходу електоральна культура молоді розглядається у постійному розвитку й трансформації, в єдності і боротьбі протилежностей, зокрема, через призму тих суперечностей, що виникають між електоральною культурою та політичними інститутами. Ці суперечності, власне, і визначають характер і направленість електоральних процесів, тенденції розвитку електоральної культури, особливості формування органів державної влади і місцевого самоврядування.

Використання діалектичного підходу у дослідженні електоральної культури молодого покоління дає можливість аналізу причинно-наслідкових зв'язків у електоральному просторі, факторів електорального вибору, чинників національного менталітету і т. ін.

На сучасному етапі розвитку політології виокремлюються різні підходи до дослідження електоральної культури молоді. Серед них, зокрема, виділяються ідеальний та матеріальний підходи. Якщо ідеальний підхід розглядає електоральну культуру молодих громадян як виключно духовну субстанцію, то в межах матеріального підходу під електоральною культурою молоді розуміють чітко окреслену частину політичної культури, що має стійку структуру, елементами якої виступають електоральні знання, переконання, цінності та електоральна поведінка.

Одним з ефективних методологічних засобів дослідження проблем електоральної культури молодих громадян є системний підхід. Визначенню поняття «система» присвячено багато праць різних галузей науки. Одне з найбільш точних визначень «системи», дає академік П.Анохін, який стверджує, що «Система являє собою комплекс винахідливо залучених компонентів, у яких взаємодія і взаємовідносини набувають характер взаємовпливу компонентів на отримання сфокусованого корисного результату» [1].

Системний підхід як метод пізнання політичної науки вперше був розроблений у 50 – 60 роках ХХ століття Т.Парсонсом та Д.Істоном [10, 21]. В основі даного підходу лежить інтегральний вимір дійсності, аналіз цілісності об'єкта й комплексність його аналізу, його структурних елементів і функціональних процесів. Система розглядається як органічна сукупність структурних елементів, з'єднаних між собою різного роду зв'язками [2; 4, 10 - 29]. У цьому контексті політика є нічим іншим як цілісним саморегульованим механізмом, який перебуває в постійній взаємодії з середовищем через взаємозв'язки між вимогами громадян і процесом прийняття політичних рішень [9, 40-41].

Системний підхід вимагає розгляду системи понять, що входять до складу електоральної молодіжної субкультури. До них відносяться електоральні знання і переконання, електоральні цінності та електоральна поведінка, що відповідають досягнутому рівню політичного розвитку суспільства.

Електоральна культура молодого покоління має всі ознаки системи - значну кількість взаємозалежних елементів, взаємодія яких викликає появу нових якостей, при цьому кожному елементу властиві тільки йому притаманні особливості.

З одного боку, електоральна культура молоді є однією з найважливіших складових частин загальної культури, з іншої сторони - виступає самостійною системою, із властивими їй якостями. Таким чином, електоральна культура молодих громадян являє собою складну систему, кожний з елементів якої є самостійною системою. Розкриття змісту цих елементів, дослідження їхньої природи, якостей, взаємозв'язку є важливим не лише для пізнання феномена електоральної культури молоді, але й керівництва нею як системою.

Зміст структурно-функціонального підходу полягає у виділенні в системних об'єктах структурних елементів та визначенні їхньої ролі у системі [8, 63]. Використання означеного підходу дає змогу, зокрема, визначити структуру електоральної культури молоді, основний зміст та особливості її складових.

Цей підхід передбачає абстрагування від етичної оцінки політики і базується на позитивістській орієнтації, що виходить з аналізу реального політичного життя із урахуванням усіх його існуючих суперечностей [9, 39-40].

Структурно-функціональний підхід в культурології розглядає культуру як саморегулюючу систему, що складається із взаємозалежних елементів (мистецтва, науки, релігії, етики, політики), кожний з яких виконує певні функції з підтримки цілісності й життєздатності системи [4, 10 - 29].

Відповідно електоральна культура молодих виборців може бути інтерпретована як функціональна система, структурні елементи якої (електоральні знання і переконання, електоральні цінності та електоральна поведінка) розглядаються як фактори створення й забезпечення політичної стабільності.

Для політичної науки цей підхід становить інтерес до розкриття сутності електоральної культури як соціального явища. Його обґрунтованість підтверджується тим, що культура є нерозривно пов'язаною з процесом творчої діяльності людини. З одного боку, культура є продуктом життєдіяльності людей, а з іншої сторони, життєдіяльність будь-якої людини здійснюється в культурному просторі і визначається рівнем розвитку і особливостями культурного середовища [4, 10 - 29].

У загальній політичній теорії структурно-функціональний підхід до аналізу електоральної культури обґрунтовує, що електоральна культура молоді породжується функціональною взаємодією, в результаті якої

створюються зразки електоральної поведінки. Використання функціонального визначення електоральної культури молодих людей дає можливість стверджувати про зв'язок її змістовної сторони зі ступенем розвиненості політичних відносин і інститутів.

Структурно-функціональний підхід тісно пов'язаний з діяльнісним підходом до визначення електоральної культури молоді, що акцентує увагу на різних сторонах електоральної поведінки. Цей підхід зосереджує увагу на діяльнісному аспекті електоральної культури молодих людей. У цьому аспекті електоральна молодіжна субкультура трактується як специфічний спосіб творчої діяльності і втілення творчих сил молоді.

Основний зміст даного підходу полягає у визначенні ролі електоральної культури молодих виборців під кутом діяльності суб'єктів політики, критерієм якої є її відповідність політичним цінностям. У цьому контексті електоральну культуру молодих людей слід розглядати як сукупність всіх елементів електоральної реальності, що розглядаються в динаміці. Прихильники даного підходу підкреслюють, що електоральна культура молоді виникає й розвивається саме в процесі діяльності.

У рамках діяльнісного підходу електоральна молодіжна субкультура визначається як діяльність такої якості, за якої настає її відповідність виробленим у електоральній сфері цінностям, погодженість електоральної поведінки молодих людей із політичними нормами. Одним з найбільш розповсюджених є ціннісний або аксіологічний підхід, який орієнтує керівництво держави на розроблення відповідної ідеальної моделі політичного устрою і шляхів його втілення згідно із встановленими суспільними нормами й цінностями [10, 21].

Цей підхід використовується в політології у двох аспектах: по-перше, для дослідження політики як цінності і по-друге для ціннісної інтерпретації політичної культури й електоральної культури, як її складової частини. У аксіологічному розумінні електоральна культура молодих виборців являє собою систему ідеальних і матеріальних електоральних цінностей, вироблених історично конкретною соціальною спільністю. Представники цього підходу розглядають електоральну культуру молоді як політичну цінність, що виражається в досягнутому рівні розвитку політичної системи. Таким чином, електоральна культура охоплює всі цінності, які створені людьми в галузі електорального процесу.

Цінності виступають головною мотиваційною базою електоральної культури молоді. Саме в системі цінностей відбувається формування ставлення молодих людей до політичних явищ, зокрема, до виборчого процесу.

Для визначення характеру електоральної культури молодіжної спільноти доцільно порівнювати дві пари цінностей – «стабільність – розвиток» і «рівність – свобода». У будь-якому суспільстві відбувається протистояння між двома орієнтаціями на стабільність (порядок) і на розвиток (соціальні зміни, що порушують стабільність). Аналогічно взаємодіють орієнтації на рівність (соціальну справедливість) чи на свободу (підприємливість). Баланс між цими орієнтаціями складається в процесі історичного розвитку [7, 13].

Такий підхід забезпечує характеристику електоральної культури молодого покоління як міри людяності суспільства, дозволяє чітко відмежувати електоральну культуру від інших близьких і взаємопов'язаних з нею політичних категорій.

Аксіологічний напрямок у дослідженні електоральної культури молодих людей базується на філософському вивченні її ціннісного аспекту й дає можливість визначити її об'єктивні властивості, духовні й моральні характеристики. У цьому випадку предметом дослідження виступає, зокрема, зв'язок електоральної культури і моральності молоді.

Якісний підхід спирається на філософське визначення культури як певного якісного стану суспільства на даному етапі його розвитку. Відповідно представники цього підходу під електоральною культурою молоді розуміють якісний стан політичного життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку електоральних поглядів і поведінки молодих виборців.

Електоральна культура молоді, що характеризує якісний стан політичної системи, виражається як у рівні розвитку всієї політичної дійсності, так і в окремих її компонентах. Таким чином, електоральну культуру молодих людей в цілому характеризує стан окремих елементів політичної системи.

При дослідженні електоральної культури молоді доцільним є використання методів аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, методів емпіричних та теоретичних досліджень, спеціальних методів політології.

У дослідженні електоральної культури молодого покоління слід використовувати порівняльний метод, в основі якого лежить зіставлення однотипних політичних явищ, що дозволяє, зокрема, розробити класифікацію типів електоральної культури молоді, біхевіористський метод, основними положеннями якого є: визнання того, що політика має особистісний вимір; домінуючими мотивами політичної поведінки молоді є психологічні мотиви; політичні явища вимірюються кількісно, що дозволяє використовувати в політології математичні методи дослідження, при цьому, електоральна поведінка молодих громадян розглядається виходячи з того, що домінуючою рисою психіки будь-якої молоді людини є прагнення до влади [9, 40]. Використання біхевіористського методу відкриває можливість дослідити особливості електоральної поведінки молодих виборців та їх груп.

Також під час дослідження електоральної культури молоді доцільним є застосування таких основних методологічних принципів як об'єктивність, історизм та соціальний підхід.

Використання означеного методологічного апарату відкриває можливість цілісного всебічного аналізу електоральної культури молоді в сучасній Україні.

Між тим, невід'ємною умовою повноцінного вивчення електоральної культури молодого покоління є чітке визначення основних характеристик сучасної української молоді.

Суттєві риси молодих людей, на відміну від представників старших поколінь, перебувають на стадії формування та становлення і тому є більш чутливими, помітніше реагують на зовнішні впливи [12, 230]. Молодь відрізняється критичністю, має здатність до швидкого опанування новими політичними знаннями та ідеями, виконання нових політичних ролей, пристосування до зміни умов політичного життя та, як правило, виступає носієм більш прогресивних та раціональних електоральних поглядів, звільнених від впливу міфів та стереотипів радянського виховання, ніж представники старших поколінь. У той же час, у юнацькому віці електоральна культура молоді може характеризуватися низьким рівнем сталості, невдоволеністю політичною системою і радикалізмом [10, 467-468].

Молоде покоління відчуває надлишок життєвої енергії, що не рідко виявляється у значній політичній активності, хоча ступінь залученості молодих людей до політичних партій та політично орієнтованих молодіжних громадських організацій залишається недостатнім, при цьому рівень електоральної активності української молоді в середньому є нижчим у порівнянні зі старшими поколіннями [10, 467-468].

Молоді люди є прагматичними й відносно самостійними у прийнятті рішень, у вирішенні особистих проблем розраховують не на державу, а на власні сили, але у той же час залишаються надмірно залежними від батьків, передусім у матеріальному відношенні, вирішенні житлового питання та достойного працевлаштування.

Сучасна українська молодь є однією із найнезабезпеченіших у матеріальному та соціальному відношенні суспільних груп, котра живе в умовах підвищеної соціальної напруги, неоднозначного виховного впливу з боку популярних засобів масової інформації, надмірної корумпованості суспільного життя, у тому числі і системи освіти. Все це сприяє падінню інтересу молодих людей до навчального процесу, зокрема, до здобуття політологічних знань, поширенню молодіжного абсентеїзму, алкоголізму, наркоманії, злочинності та інших негативних явищ. Між тим виділяється категорія молодих людей, які, не зважаючи на перелічені антисоціальні фактори, мають стійке бажання вчитися та здобувати професійні знання для отримання статусу кваліфікованого спеціаліста у певній галузі, що позитивно впливає як на загальний так і політичний розвиток особистості [3, 5; 5].

Молоді виборці перебувають в умовах ідеологічного вакууму, розмитості політичних цінностей та ідеалів, домінування на вітчизняному інформаційному просторі продукції іноземної культурної індустрії, що в поєднанні з активними інформаційними війнами негативно впливає на формування національних ідентифікацій.

Значна частина молодих громадян відрізняється споживацьким характером світоглядних орієнтацій, прагненням до підвищення якості свого життя, але при цьому часто демонструє неготовність докладання зусиль, необхідних для досягнення матеріального благополуччя, приділяє недостатньо часу аналізу актуальних політичних подій, суспільних проблем, дій політичних сил, що робить свідомість молодих людей вразливою до політичних маніпуляцій та не рідко призводить до дезорієнтації під час виборчих кампаній.

Молодь, порівняно з іншими поколіннями, характеризується більш позитивним ставленням до формування демократичного політичного режиму, забезпечення державного суверенітету України, європейської та євроатлантичної інтеграції, розвитку ринкових економічних відносин, національної культури. У той же час результатом адаптації молодих людей до сучасних вітчизняних суспільних відносин виявився низький рівень поваги до закону, готовність до «продажу» свого виборчого голосу за матеріальну винагороду та схильність до вирішення важливих питань шляхом участі у корупційних діях.

Виходячи з викладеного матеріалу випливають наступні висновки:

- методологічну основу дослідження електоральної культури молоді становить комплекс філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання політичних явищ, що забезпечують єдність гносеологічного, соціально-філософського і політологічного аналізу феномену електоральної культури молоді;

- серед основних особливостей української молодіжної електоральної субкультури, що відрізняють її від електоральної культури старших поколінь виділяється з одного боку більш розвинена критичність, раціональність, прогресивність мислення, політична компетентність, а з іншої сторони електоральна культура молоді не рідко характеризується низьким рівнем сталості, невдоволеністю політичною системою, радикалізмом, нижчим рівнем електоральної активності, чим обумовлена необхідність значного поліпшення умов повноцінної політичної соціалізації молодих людей, формування демократичної електоральної культури молоді;

- характерною рисою свідомості молодої людини є здатність до більш помітнішого реагування на політико-виховні процеси, за представників старших поколінь. Саме від сучасних умов політичного виховання молоді залежить майбутнє Української держави. Цим, зокрема, обумовлена необхідність змістовного дослідження вітчизняної молодіжної електоральної субкультури з метою визначення основних необхідних векторів та шляхів її формування і вдосконалення.

Література:

1. Анохин П.К. Избранные труды: Философские аспекты теории функциональной системы. – М.: Наука, 1978. – 400 с.

2. Бабкіна О.В. Методологія дослідження політичного життя суспільства / Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2009. – Випуск 2. – С. 3 – 8
3. Бебик В.М., Головатий М.Ф., Ребкало В.А. Політична культура сучасної молоді. - К.: А.Л.Д., 1996. – 112 с.
4. Дьоміна Оксана Сергіївна. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2007. – 217арк.
5. Карнаух Анна. Проблеми молодіжної політики в сучасній Україні // Політичний менеджмент. – 2005. - №4 (13). – С. 63 – 69.
6. Колісніченко Р. М. Поняття, структура, типологія та функції електоральної культури молоді // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2009. – Вип. 44. – С. 272 – 299
7. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. – К.: Стило, 1997, - 278 с.
8. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – 6-те вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 310 с.
9. Політологія / Ф.М. Кирилюк, М.І. Обушний, М.І. Хилько та ін.; За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Здоров'я, 2004.- 776 с.
10. Сазонов М.І., Фісун О.А., Чигринов В.І., Поліщук І., Фесенко В. Політологія: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Харківський держ. ун-т / Микола Іванович Сазонов (упоряд.та ред.). – Х.: Фоліо, 1998. – 735с.
11. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Укладач: В.І. Волович, В.І. Тарасенко, М.В. Захарченко та ін.; Під заг. ред. В.І. Воловича. – К.: Укр. Центр духовн. культури, 1998. – 736 с.
12. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник. Укладачі: В.М. Піча, Ю.В. Піча, Н.М. Хома та ін. За заг. ред. В.М. Пічі. – К.: «Каравела», Львів: «Новий світ - 2000», 2002. – 480 с.
13. Філософія політики: Підручник / Авт-упоряд.: В.П. Андрущенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003. – 400 с.

КОНДРАТЮК СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

Хмельницький інститут соціальних технологій ВНЗ «Університет «Україна»

КООРДИНОВАНІСТЬ ЯК СКЛАДНА ПСИХОМОТОРНА ЯКІСТЬ СТУДЕНТА

Вчення І.М.Сеченова вказує на тісну взаємодію м'язових рухів із психічними процесами. Вивчаючи механізми формування координованості такі відомі дослідники, як М.О.Бернштейн [1], В.П. Зінченко [2], Є.П.Льїн [7], В.П. Озеров [5], прийшли до висновку, що свідомість відіграє важливу роль у керуванні довільними рухами. Опираючись на концепції вчених М.І.Озерецького, Б.Б.Коссова можемо припустити, що моторний компонент психомоторних особливостей студентів-першокурсників розглядається через координаційні можливості та психічні процеси, тобто єдність психічної та фізичної сфери у розвитку особистості.

Координацію можна визначити як можливість реалізувати рух у відповідності з його задумом [6, с.100].

Координаційні рухи є одними із важливих психомоторних якостей і важливі при виконанні багатьох видів діяльності, в тому числі і навчальної. Координованість розглядають як складну психомоторну якість, яка включає багато психічних компонентів.

Ефективність навчальної діяльності багато в чому залежить від успішності виконання дій як моторних так і розумових, для яких характерно свідомо регуляція окремих елементів дій (цілеспрямованість, адекватність, опосередкованість).

Досліджуючи координаційні характеристики психомоторики студентів-першокурсників застосуємо методику К.К.Платонова, зокрема можливості здійснювати перебудову психомоторного стереотипу письма. Під час дослідження студент здійснює і координує рухи, які надходять одночасно від м'язів ведучої руки та від зорового аналізатора.

Всі обстежувані отримували інструкцію, згідно з якою перед ними розташовували аркуш паперу, у верхній частині якого розміщено п'ять пронумерованих однакових прямих ліній. На кожній з них досліджувані писали фразу, що їм диктували. Писати потрібно було зі звичайною швидкістю і зручним розміром літер. Там, де цифра 1, записували „Писати потрібно акуратно”, 2 – “Писати потрібно швидше”, 3 – “Студенту потрібна координація рухів”, 4 – “Сьогодні йде сильний дощ”, 5 – “Вищий навчальний заклад” (в протоколі експериментатор фіксував час, затрачений на запис всіх фраз).

Після цієї частини досліду обстежувані отримували завдання переписати кожну фразу між відповідними хвилястими лініями. Писати було потрібно так, щоб кожна літера доторкалася і до нижньої, і до верхньої лінії.

Тобто, не допускаючи пробілів і перетинань. Розміри літер весь час мали змінюватись. Літери в слові мали бути зв'язані одна з одною і писати було потрібно, відриваючи олівець від паперу не частіше, ніж звичайно. Писати між хвилястими лініями було потрібно не швидше, але й по змозі не повільніше, ніж в записках на прямих. Між записками фраз намагались не допускати втрат часу. Час написання фраз між хвилястими лініями фіксувався. Підраховувалась загальна кількість пробілів та перетинань як помилка координації. Вираховувався час координації, для цього від часу виконання основного завдання віднімали час записів фраз "своїм почерком".

Є.П. Ільїн розглядає координацію, як керування узгодженістю і відповідністю рухів і утримання необхідної пози [7].

Розглядаючи фізіологічну сутність координації виділяють три види, а саме: нервову координацію - сполучення нервових процесів, що приводять до вирішення рухової задачі; м'язову координацію – погоджена напруга та розслаблення м'язів, завдяки чому здійснюється рух; рухову координацію – узгоджене сполучення рухів окремих ланок тіла у просторі та у часі.

У студентів під час написання речень виступала одна із складних типів координація - сенсорно-м'язова, вона пов'язана із згодою в часі і просторі рухів людини у відповідності з ситуацією, яка виникає. Цей вид координації вимагає від особистості участі психічних процесів і свідомого програмування рухової дії.

У виконанні письма провідним є рівень Е, за Бернштейном він відноситься до вищої кортикальної групи, основною функцією якої є управління вищими символічними координаціями. Контроль за смисловою структурою здійснюється зовнішнім кільцем управління. Складна смислова аферентація повністю залежна від зовнішнього кільця зворотного зв'язку, яке відіграє роль ведучого рівня, і не зв'язана із внутрішнім [8].

На першому етапі виконання завдання спостерігалось у студентів легкість і невимушеність рухів. Нижні відділи нервової системи відповідали за виконання звичного завдання доведеного до автоматизму, а смисловою частиною керували вищі відділи нервової системи. При виконанні другого етапу завдань у студентів рухи були напружені, повільні, некоординовані, адже вищі відділи центральної нервової системи змушені були контролювати виконання рухів і смислову частину побудови руху.

На рівні Е побудова рухів пов'язана з функціонуванням та утворенням нових цілісних координацій. На цьому рівні здійснюється формування нових координаційних структур. Перебудова стереотипу письма неможливе без участі координаційних структур.

На думку О.Р. Малхазова [3], координаційну структуру управління руховою діяльністю можна розглядати як інтегральний показник міри сформованості нейрофізіологічних механізмів, що забезпечують управління руховою діяльністю та як складову психічного образу виконання руху (рухової діяльності), що визначається смисловою структурою, завданням дії і м'язовими синергіями і формується на основі аналізу сенсомоторних змін, які відбуваються на периферії.

За О.Р.Малхазовим: «Координаційна структура – це продукт узгодженого поєднання рухів відповідно до рухової задачі та реальних умов її розв'язання. У процесі формування координаційної структури до її складу включається смислова і біомеханічні структури. Смислова структура виступає як ставлення індивіда, яке виникає в онтогенезі і відображає відношення мотиву до цілі. Кожний індивід вибудовує свою смислову структуру руху, який виконується або сприймається залежно від індивідуальних особливостей аперцепції. Отже, смислова структура руху в кожному окремому випадку – це продукowane індивідом значення, відображуване, що стало відображенням і пов'язане зі ставленням до нього» [4, с.213].

Відомий фізіолог М.О. Бернштейн розглядає координацію рухів як подолання надмірних ступенів свободи органу, що рухається, іншими словами - перетворення його в керовану систему. Таким чином, координація є організація керованості рухового апарату, не закріплення, а подолання надмірних ступенів свободи» [1].

У студентів вже добре сформована навичка письма, у них вироблений моторний стереотип. Зважаючи на те, що в даній методиці не подаються нормативи високого, середнього та низького рівнів, необхідно визначити ці межі самостійно.

Щодо спроможності до перебудови психомоторного стереотипу письма, то в студентському віці вона характеризується такими кількісними показниками: час запису п'яти фраз своїм почерком - 55,66+0,98с; час запису між хвилястими становить – 134,43+5,14с, час координації – 78,71+4,85с, а помилка координації – 16,28+1,12с. Кількісні показники стереотипності письма в студентів представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Показники методики «Стереотипність письма»

Рівні	Час своїм почерком	Час запису між хвилястими	Час координації	Помилки координації
Високий	15 12,9%	18 15,48%	20 17,2%	19 16,34%
Середній	87 74,82%	81 69,66%	78 67,08%	76 65,36%
Низький	14 12,04%	17 14,62%	18 15,48%	21 18,06%

Відповідно до проведеного дослідження можемо проаналізувати отримані результати у відповідності до рівнів успішності.

Наступними критеріями, обраними для порівняння, стали «координаційні особливості особистості» (методика К.К.Платонова) та «продуктивність у навчальній діяльності» (результати сесії).

Таблиця 2

*Взаємозв'язок результатів часу та помилок координації
із успішністю навчальної діяльності студентів*

Показники	Рівні показників	Частка від всього загалу (%)	Навчається студентів на		
			відмінно	добре	задовільно
Час координації	високий	20 (17,2%)	2	15	3
	середній	78 (67,08%)	5	56	17
	низький	18 (15,48%)	2	11	5
Разом к-ть студентів		116	9	82	25
Помилки координації	високий	19 (16,34%)	4	12	3
	середній	76 (65,36%)	4	52	20
	низький	21 (18,06%)	1	18	2
Разом к-ть студентів		116	9	82	25

Таким чином, відмінності у результатах виявляються за різних умов виконання, цей факт можна пояснити. Різниця між середніми арифметичними показниками виконання завдання звичним способом та незвичним способом запису речень становить 78,71+4,85с. Студенти, які проявили високі координаційні здібності під час виконання завдання звичним способом, можуть керувати відносно простими рухами. Низький рівень запису вказує на недосконалі механізми координації під час керування рухами вищих рівнів регулювання.

Координаційні особливості особистості та успішність навчальної діяльності, пов'язані між собою статистично значущими коефіцієнтами кореляції при $p \leq 0,05$, що і підтверджує зв'язок між відповідними показниками.

Великої переваги у результатах ми не спостерігаємо, адже у юнацькому віці розвинені координаційні рухи та уміння керувати рухами, що і дає можливість досліджуванам змінювати свій психомоторний стереотип письма, для цього необхідна активність досліджуваного.

Результати проведеного дослідження підтверджують, що удосконалення психомоторних особливостей взаємопов'язано і формується завдяки координаційним механізмам. Процес формування довільних рухів різної координаційної структури пов'язаний з проявами сили, швидкості, гнучкості, витривалості, розвиток яких протікає взаємозалежно.

У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають питання формування оптимальної структури координаційних здібностей студентів, основу якої становлять взаємозв'язки рухових якостей. Для поліпшення координаційних можливостей студентів можемо запропонувати психомоторну вправу «Координація», де учасники виконують прості звичні рухи під керівництвом психолога, наприклад декілька перерахуємо:

- намалювати протягом 30 с якомога більше нулів;
- протягом 15 с проставити у кожному нулю по центру крапочку;
- провести хвилясту лінію між нулями таким чином, щоб вона чергуючись проходила під колом і над колом і так далі (30с);
- провести за допомогою лінійки дві паралельні лінії довжиною 30 см на відстані 2мм;
- спробувати провести між цими лініями свою, не торкаючись окреслених меж;
- намалювати ламану і провести дві лінії (по обидві сторони) на відстані 3мм від ламаної.

Рухові стереотипи можуть впливати на внутрішній стан особистості і тому необхідно виявити, що потрібно виправити, над якими проблемами працювати. Можемо запропонувати психомоторну вправу «Рухові стереотипи», що дасть змогу навчитися користуватися своїм тілом. Виконується вправа таким чином:

«Стисніться в клубок. Підтягніть коліна до грудей, охопіть їх руками, пригорніть до себе. Напружте кисті і пальці рук. Опустіть обличчя, закрийте очі. Втягніть голову у плечі. Залишайтеся в такому положенні 1-2 хв., фіксуйте думки, образи, почуття, спогади, що у вас виникають.

Встаньте, зробіть кілька розгонистих рухів, потягніться, кілька разів глибоко зітхніть.

Сядьте у вільну позу. Шия і плечі розслаблені. Руки спокійно лежать на долонях, кисті розслаблені. Коліна злегка розставлені. Спостерігайте, які думки, почуття, спогади виникають у вас зараз. (1-2 хв.)

Встаньте, зробіть кілька різких рухів, походіть швидким кроком або пострибайте, кілька разів глибоко зітхніть.

Сядьте, випрямивши спину. Плечі опущені і злегка відвернені назад, шия трохи напружена, щоб тримати голову прямо. Руки вільно лежать на колінах, але трохи напружені. Ступні ніг стійко стоять на підлозі. Спостерігайте за думками, відчуттями. (1-2 хв.)

Встаньте, зробіть кілька плавних, розкидистих рухів, кілька разів глибоко зітхніть».

По завершенню кожної вправи учасники діляться почуттями, які виникали в процесі та після виконання завдання.

Література:

1. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность / Под ред. О.Г.Газенко. Изд. Подгот. И.М.Фейгенберг. – М.: Наука, 1990. -450с.
2. Зинченко В.П. Движение - живое существо. К 100-летию Н.А. Бернштейна / В.П. Зинченко // Вопросы психологии. - 1999. - №6. - 17-25.
3. Малхазов О.Р. Координаційна структура як основа розуміння психологічних механізмів управління локомоторними актами // Матеріали II міжвуз. наук. конф. викладачів і студентів з проблем фіз. Вих. – Вінниця.:ЛОГОС, 1996.- С.140-145.
4. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: Монографія. – К.:Євролінія, 2002. – 320 с.)
5. Озеров В.П. Психомоторные способности человека / В.П. Озеров,- Дубна: Феникс, 2002 - 320 с.
6. Психофизиология. Учебник для вузов /Под ред. Ю.И.Александрова. – СПб.:Питер, 2001.- 496 с.
7. Психомоторная организация человека: Учебник для вузов\Е.П.Ильин. – СПб.:Питер, 2003. – 384 с.
8. Чхайдзе Л.В. Об управлении движениями человека. – М.:ФиС, 1970. – 136 с.

КОНЦДАЙЛО РОМАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ПАРАДИГМА ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ ЯК МОДЕЛЬ ПОСТАНОВКИ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХІВ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Багатомірність та дискретність досліджуваного нами матеріалу вимагає його структурування в абстраговані поняття, що уможливають систематизацію конкретних явищ шляхом виокремлення та узагальнення певних рекурентних та релевантних характеристик досліджуваного питання. Для цього нам необхідно розглянути таке філософське поняття науки як «парадигма».

Термін «парадигма» був введений американським вченим Т. Куном в книзі «Структура наукових революцій» для позначення проблем та шляхів їх вирішення, що існують у діяльності кожного окремого наукового товариства. Парадигма (від грецької *paradeigma*, «рага», «над», «понад», «через», «біля», а «*deigma*», «прояв», «маніфестація») в сучасній філософії – система теоретичних, методологічних та аксіологічних установок, що прийняті як приклад для вирішення наукових задач і сприймаються усіма членами наукового товариства [1;2]. Парадигма являє собою класичну наукову «модель», що сприймається представниками дисципліни як приклад і стає основою для наукової традиції. Робота науковця відбувається в рамках саме такої парадигми, що складається з доповнення, уточнення, поглиблення вже сформованих у парадигмі принципів, у розповсюдженні їх на нові предметні області.

І. Кондрашин визначає парадигму як вихідну концептуальну схему, модель постановки проблем та їх вирішення, методів дослідження, що панували протягом визначеного історичного періоду в науковому товаристві. Тобто, на основі даного визначення, ми можемо сказати, що парадигма формується в залежності від особливостей історичного періоду і під їх впливом змінюється, набуваючи нові форми, ознаки, характеристики тощо [3].

Етап розвитку науки, що передує парадигмі, характеризується появою великої кількості теоретичних напрямків, різноманітністю методологічних підходів. На даному етапі відсутня будь-яка єдина теоретична концепція, що орієнтує діяльність наукового товариства. Етап так званої «нормальної науки» характеризується прийняттям стійкої та визнаної парадигми. Основне концептуальне навантаження парадигми полягає в тому, що вона, з одного боку, виключає всі концепції, теорії, методи, які не відносяться до неї і не узгоджуються з нею, з іншого боку, вона орієнтує наукове товариство та дослідницьку діяльність, на використання теорії для передбачення нових напрямків наукового дослідження, а також на удосконалення самої парадигми, за допомогою переорієнтації вже існуючих теорій. Гарантією стабільності «нормальної науки» є її консерватизм,

тобто вся дослідницька робота, що проводиться всередині самої парадигми. Але «нормальна наука» з часом починає переживати кризу, яка пов'язана із виникненням наукових аномалій, що призводять до наукового відкриття. З їх виникненням починається пошук вирішення, причому в основному пошук відбувається в рамках самої парадигми, з метою її збереження. Завершення кризи ознаменовується появою нової парадигми [2].

Формування нової парадигми починається в умовах, коли виникають проблеми, які неможливо вирішити і пояснити в рамках існуючих сум знань. Перехід від однієї парадигми до іншої може тривати десятки а то навіть і сотні років. Т. Кун назвав цей період науковою революцією – часом руйнування авторитетів, моделей, методологій, теорій, світоглядів, образів світу в момент накопичення критичної маси [4]. Прикладами наукових революцій є відомі відкриття в розвитку науки, за якими вже давно закріпилися назва революцій. Кожне з цих відкриттів змушувало наукове товариство відмовитись від тієї чи іншої наукової теорії, що висвітлювалася століттями, на користь іншої теорії, яка несумісна з попередньою. Кожне нове відкриття викликало наступне зрушення в проблемах, що підлягали старанному науковому дослідженню, і в тих стандартах, за допомогою яких професійний вчений визначав, чи можливо вважати правомірною ту або іншу проблему, чи закономірним те або інше її вирішення. Такі наукові відкриття перетворювали наукову уяву таким чином, що ми мали визнавати це трансформацією світу, де відбувається наукова робота. Такі зміни разом із дискусіями, що незмінно супроводжують їх, і визначають основні характерні риси наукових революцій [4:с.24-25].

Ці характерні риси з особливою чіткістю виокремлюються із вивчення, наприклад, революції Ньютона, або революції в будь-якій іншій науці. Однак ті ж самі риси можна відшукати при вивченні інших епізодів у розвитку науки, які не мають настільки яскраво вираженого революційного значення. Створення інших нових теорій викликає ту ж саму реакцію з боку тих спеціалістів, чію область компетенції вони зачіпають. Для цих спеціалістів нова теорія передбачає зміни у правилах, якими керувались вчені до цього часу. Отже, нова теорія відображається на широкому фронті наукової роботи, яку ці спеціалісти вже завершили. Ось чому нова теорія, не залежно від наукової області, ніколи не являє собою просте прикріплення до того, що вже було відомо. Засвоєння нової теорії вимагає перебудови попередньої і переоцінки попередніх фактів, внутрішнього революційного процесу, що дуже рідко може зробити один вчений і ніколи цього не можна зробити за один день. Саме завдяки цьому, історикам науки досить важко визначити точну дату цього довгого процесу, хоча сама їх термінологія вимагає бачити в ньому певну ізольовану подію [4:с.26].

Зміна парадигми – дещо більше ніж чергування теорій та концепцій, що висувуються тими чи іншими авторами. Зміна парадигми – це зміна ставлення до об'єкту дослідження, що веде до трансформації дослідницьких методів та цілей, а інколи навіть і до зміни самого предмета дослідження.

Первісну парадигму науки про переклад можна назвати емпіричною. Це збирання інформації про різні народи, їх звичаї, спосіб життя в цей період, який визначають як передісторію чи доісторію науки.

Наступною парадигмою стала еволюційна парадигма. Основні складові еволюційної парадигми – ідея єдності людського роду, однолінійність розвитку культури, психологічне визначення явищ суспільства та культури. Еволюційна парадигма внесла вагомий внесок у пізнання культурної реальності історії людства, у пізнання людської суті, функцій культури, закономірностей її розвитку, завдяки якій культура набула визначену цінність, була систематизована та впорядкована і стала однією із головних причин для зміни методології у вивченні культури [4].

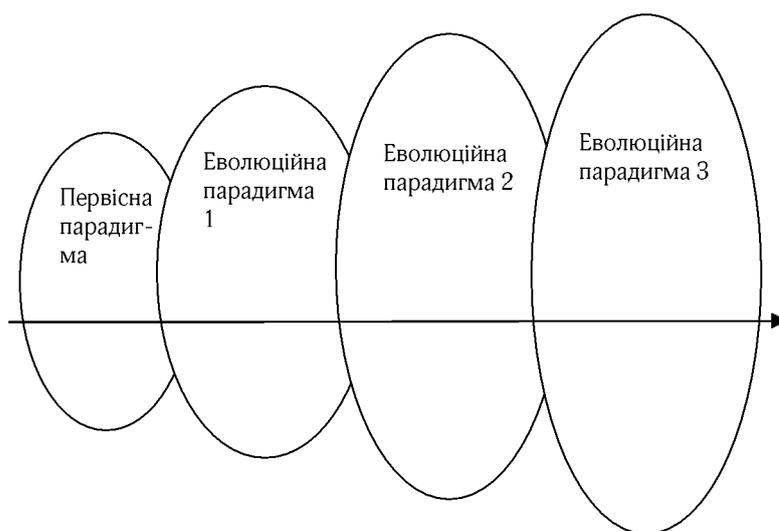

Рис.1. Розвиток парадигми історії науки

У XX столітті увага дослідників все більше стала рухатися від вивчення культурних констант, що існували в більш-менш незмінному стані у всіх культурах, що дало можливість говорити про культуру взагалі, до

усвідомлення та визнання окремих культур, що потребують спеціального вивчення на базі індивідуалізованого дослідження. Змінився сам предмет дослідження культури, їм стала не культура людства, а конкретні національні культури. Такий підхід поступово призвів до відмови від глобально-еволюційних побудов науки, хоча й не до відмови від ідеї еволюції взагалі, яку можна було спостерігати в окремих культурах. Культурно-філософською основою такого роду досліджень в емпіричних науках стали так звані циклічні теорії культурного розвитку. Під культурними циклами при цьому розуміємо певну послідовність фаз зміни та розвитку культури, які закономірно змінюють одна одну і такі, що повертаються і повторюються, нерідко в новій якості. Загальним для прихильників циклічних поглядів було уявлення про історичні індивідуальності, якими є всі культурні цілісності, і про наявність життєвого циклу у кожній із цих цілісностей. Виникла необхідність та можливість теоретичного аналізу культури, можливість дослідження, чому саме такі ідеї, такий образ характерні для цієї культури, яку функцію вони виконують у цій культурі і як вони узгоджуються із оточенням, в якому дана культура виникла [4].

Посилаючись на вище сказане, нашим завданням є виведення парадигми історії перекладу, яка дозволила б підтвердити чи спростувати гіпотезу мультикультурної та багатокомпонентної будови перекладацької діяльності, що існує в певному часі та місці.

Таким чином, на наш погляд, розуміння будь-якого етапу в історії розвитку перекладознавчої думки відбувається з точки зору парадигми історії перекладу, яку ми визначаємо як сукупність стійких та загальнозначимих норм, теорій, методів, схем наукового дослідження історії перекладу, кожна з яких, в їх тісній взаємодії, певним чином трактує теорію розвитку перекладознавчої думки, організовує емпіричні дослідження, що, в результаті, призводить до їх однозначної інтерпретації. Парадигма історії перекладу передбачає єдність, поступовість, логічність у дослідженні періодів історії перекладу, що включає побудову та інтерпретацію певних універсальних та специфічних складових парадигми кожного етапу розвитку історії перекладу задля загальної характеристики досліджуваної епохи розвитку перекладознавчої думки, а саме: обґрунтування особливостей розвитку перекладознавчої думки, окреслення та вибір адекватних стратегій перекладу, становлення перекладознавчих шкіл, формування та соціальне визнання особи перекладача як фахівця, виокремлення та становлення жанрів перекладу та появи критики перекладу. Для найбільш повної характеристики парадигми історії перекладу ми визначили наступні її категоріальні ознаки:

1. Історично зумовлені економічні, соціально-політичні, культурні чинники як фактори, що задають прагматику перекладу;
2. Місце, роль і еволюція перекладознавчої думки в соціально- історичних і культурних умовах певного історичного періоду:
 - 2.1. Результат розвитку перекладознавчої думки в конкретний історичний період;
 - 2.2. Види та жанри перекладу;
 - 2.3. Принципи перекладу, притаманні досліджуваному періоду історії перекладу – стратегії та тактики перекладу, що домінують у практиці перекладу певної історичної епохи;
 - 2.4. Перекладачі як представники даного етапу розвитку парадигми історії перекладу та їх погляди на переклад як наукову дисципліну з моменту її виникнення, та її практичну діяльність як засіб застосування стратегій перекладу;
 - 2.5. Критика перекладу як рушійна сила еволюції поглядів та удосконалення методології та методів перекладу.

Сукупність сталих та значущих норм, теорій, методів, схем наукової та практичної перекладацької діяльності, основною метою якої є організація емпіричних та інтерпретація наукових досліджень, систематизація та упорядкування теоретичних концепцій, що орієнтують діяльність наукової спільноти на логічне, послідовне та доказове осмислення людського буття та мислення, відтворюваного засобами мовної діяльності, невід'ємною частиною якої є перекладацька діяльність – її практичні та теоретичні аспекти і є тими визначальними факторами, що формують парадигму історії перекладу певної нації.

Література:

1. Ивин А. Словарь по логике / А. Ивин, А. Никифорович А. – 1998 г. – Режим доступу: <http://terme.ru/dictionary/193/word/>
2. В. Кемеров. Философская энциклопедия / В. Кемеров. – "Панпринт", 1998 г – Режим доступу: <http://terme.ru/dictionary/183/word/>
3. Кондрашин И.И. Глоссарий философских терминов / И.И. Кондрашин. - 2006. – Режим доступу: <http://terme.ru/dictionary/195/>
4. Кун Т. Структура научных революций / Томас Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 300 с.

КУЛИК ЛЕОНІД ПРОКОФ'ЄВИЧ

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

КОМПЛЕКСНАЯ МОДЕЛЬ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ФУНКЦИОНИРОВАНИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Системный подход к изучению процесса управления функционированием предприятия обуславливает представление его в виде сложной структуры взаимосвязанных блоков-этапов, обеспечивающих требуемую эффективность функционирования предприятием в условиях воздействия всякого рода внешних и внутренних факторов.

Всякая удачная попытка формализовать (моделировать) процесс управления позволяет предпринимателю оперативно принять обоснованное, мотивированное и оптимальное управляющее решение.

Поскольку в процессе управления задействованы такие элементы как предприятие, субъект управления, рынок, которые сами по себе составляют сложные структуры (модели), система управления должна представляться в комплексной зависимости указанных систем-блоков и в этом смысле можно говорить о комплексной модели системы управления предприятием.

В самом общем виде блок-схема такой модели может быть представлена в следующем виде (рис. 1).

Двойные стрелки здесь обозначают многомерность (векторный характер) связей между блоками.

На схеме рис.1 СУ – субъект управления, в качестве которого можно представить руководителя предприятия (Р) совместно с информационной системой (ИС). Под ИС подразумевается совокупность информации, экономико-математических методов и моделей, технических, программных, технологических средств и специалистов, предназначенных для обработки информации и принятия управленческих решений. Таким образом, блок СУ в системе рис.1 можно рассматривать как объединение субблоков Р и ИС (рис.2) и трактовать его как самостоятельный блок выработки (принятия) управленческих решений.

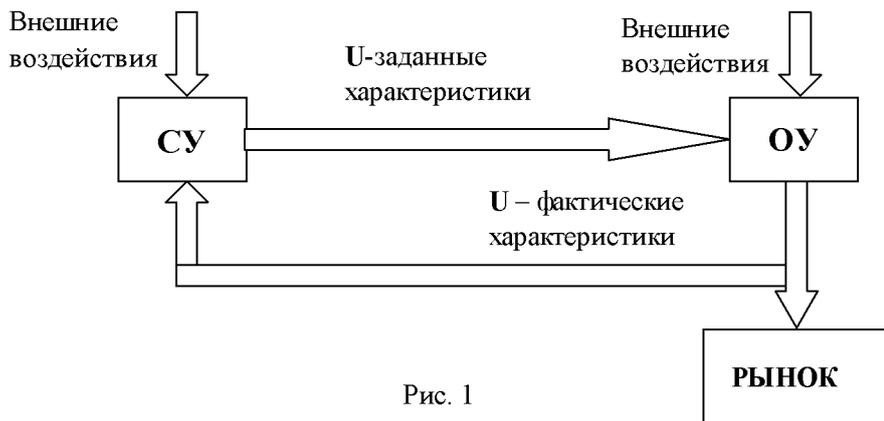

Рис. 1

Под управленческим решением будем понимать [1] социальный акт:

- подготовленный на основе вариантного анализа и принятой в установленном порядке оценки, имеющей директивное значение;
- содержащий постановку целей и обоснование средств их осуществления;
- организующий практическую деятельность субъектов и объектов управления, направленную на достижение поставленных целей.

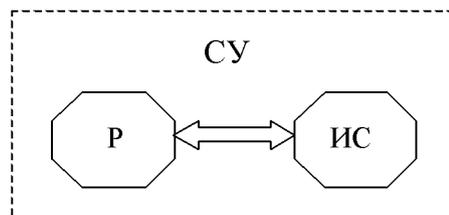

Рис.2

Выработка управленческого решения осуществляется на основе управленческого учета, в содержание которого входят учет затрат и доходов, нормирование, контроль и анализ, систематизирующие информацию для оперативных управленческих решений и координации проблем будущего развития предприятия. Методики такого учета в виде определенных моделей призваны обеспечить оптимизацию решений в стратегическом и

тактическом аспектах. Для этого потребуются методы перспективного, текущего и оперативного анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Здесь приемлемым является как ситуационный, так и системный анализ, методика которого изложена в теории экономического анализа [2].

Системная модель принятия управленческого решения [3], формируемого на выходе блока СУ, может быть представлена в виде рис.3.

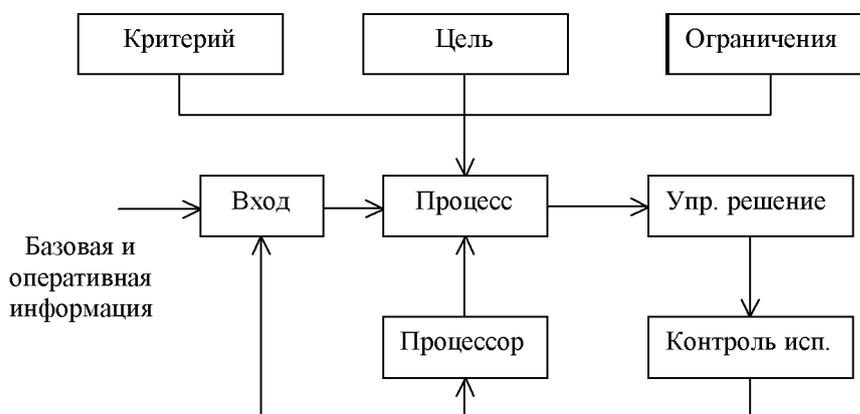

Рис.3

Среди возможных методов принятия решения особо следует выделить метод выработки решения в диалоговом режиме «человек-машина». Руководитель, обращаясь к ИС и современным информационным технологиям, используя свои знания в области моделирования, анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия, применяя свой опыт и личные качества, может добиться максимальной отдачи (эффективности) функционирования предприятия.

В качестве объекта управления (ОУ) в схеме рис.1 выступает предприятие (фирма), которое может рассматриваться как совокупность трех составных элементов: ресурсы, производство, готовая продукция. Системный анализ требует разработки и определения качественных характеристик и аналитических показателей, определяющих производственную деятельность предприятия. Сложность выбора таких характеристик обуславливается прежде всего их многообразием. Выбор можно осуществить, руководствуясь основными (главными) требованиями, которые предъявляются к планированию и управлению предприятием. В качестве таких требований могут быть взяты основные финансовые характеристики [4]:

- обеспечение финансовой устойчивости предприятия и его платежеспособность;
- высокий уровень самофинансирования.

Исходя из этого, требуемые модели и характеристики функционирования предприятия должны разрабатываться на основе учета взаимных финансовых связей между экономическими категориями предприятия. В связи с этим такие показатели как натуральные элементы производства (объем производимой продукции, объем продаж), все виды затрат на сырье, на прирост оборотных средств, заработная плата, обязательные платежи и др. должны быть представлены в модели в стоимостной форме. Заметим, к тому же, что указанные модели являются динамическими моделями с обратными связями.

С учетом сказанного в качестве основных показателей функционирования предприятия (процесса производства) выберем выраженные в стоимостной форме:

$Z(n)$ – постоянные издержки производства в период n ;

$V(n)$ – переменные затраты, приходящиеся на одно изделие;

$X(n)$ - объем выпускаемой продукции в период n ;

$Ц$ – продажная цена одного изделия;

$Пр$ – прибыль;

$Скр(n)$ – сумма полученных в период n кредитов;

$Ссрс(n)$ – собственные резервные средства предприятия.

Указанные характеристики представим в виде вектора

$$U = \{ Z, V, X, Ц, ЦЦ, ЦЦЦ, ЦЦЦЦ \},$$

отражающего задаваемые характеристики. Тогда можно полагать, что блок ОУ в схеме рис.1 предназначен для воспроизведения этих характеристик U , а также других, связанных с ними. Примеры подобных моделей приведены в [3,4].

Рынок является важнейшей составной частью системы управления рис.1. Неслучайно в связи с этим маркетинг представляют часто как программно-целевой подход к управлению деятельностью предприятия (на рынке). Характеристики рынка определяются множеством факторов, в том числе и заданным вектором U . В

качестве основных характеристик рынка выберем функцию потребления $F(Y)$, где $Y = \{y_1, y_2, \dots, y_n\}$ – разнообразные виды товаров и услуг, а также функцию потребительского спроса $Y_0 = Y_0(C, D)$, получаемую как результат решения оптимизационной задачи: $F(Y) \max$ при C, D , где C – вектор цен, D – доход потребителя. Получающееся при этом решение $Y_0 = Y_0(C, D)$ характеризует уровень потребительского спроса в зависимости от дохода и цен. Для моделирования функции спроса можно использовать известные зависимости (кривые Энгеля, Торнквиста и др.). В общем виде спрос определяется в виде функции нескольких переменных

$$Y = \Phi(P, D, C, S, t),$$

где P – уровень производства, D – доход, C – цена, S – демографический фактор, t – время. В практике планирования и прогнозирования спроса могут использоваться структурные, конструктивные, а также аналитические модели спроса и потребления. Последние строятся с использованием корреляционно-регрессионного анализа и могут быть однофакторными и многофакторными.

Проведенное выше рассмотрение элементов схемы рис.1 позволяет уточнить всю структуру системы управления, введя в содержание отдельных блоков конкретные характеристики, влияющие на эффективность управления. Определим конкретнее также место рынка в управлении, включив его в обратную связь от ОУ к СУ, подразумевая формирование на его выходе вектора kU , где k – коэффициент, определяющий коррекцию заданных параметров U через влияние функции потребительского спроса Y_0 . Соответствующая структурная схема приведена на рис.4.

На рис.4 вместо ИС взято обозначение АИС, что предполагает использование автоматизированной информационной системы. Это более реально практически.

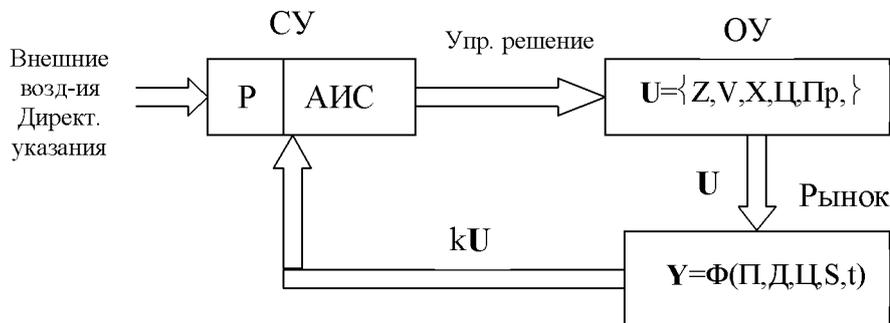

Рис.4

Согласно схеме рис.4 можно сделать выводы о показателях эффективности управления через степень удовлетворения спроса U kU . При решении этой задачи большую помощь может оказать имитационный анализ. Используя имитационное моделирование, включающее модели блоков ОУ, рынка, а также технологии среды MS Excel совместно со стандартными программами в АИС, можно многократно воспроизводить различные ситуации в управлении, в результате чего обеспечивать приемлемые характеристики функционирования предприятия.

Литература:

1. В.А.Чернов. Управленческий учет и анализ коммерческой деятельности. –М.: Финансы и статистика, 2001г.
2. М.И.Баканов, В.Д.Шеремет. Теория экономического анализа. Учебник. Изд. 4-е. –М.: Финансы и статистика, 2000г.
3. Н.Л.Карданская. Принятие управленческих решений. Учебник. –М.: ЮНИТИ, 1999г.
4. С.А.Жданов. Экономические модели и методы в управлении. –М.: ДИС, 1998г.

Кулик ЛЕОНІД ПРОКОФ'ЄВИЧ

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

УПРАВЛЕНИЕ ОПЕРАТИВНЫМ РЕГУЛИРОВАНИЕМ ПРОИЗВОДСТВА НА ПРЕДПРИЯТИИ

В условиях рыночных отношений особенно актуальным является вопрос принятия оптимальных планово-управленческих решений. Такие решения дают возможность предприятию постоянно получать прибыль, обеспечивать стабильность и надежность функционирования. В то же время на экономику предприятия оказывает существенное влияние, и нередко отрицательное, совокупность многочисленных внешних факторов (различные поставщики ресурсов, потребители готовой продукции, конкуренты и т.д.). К тому же эти факторы носят случайный характер. Поэтому как бы ни стремились планово-экономические службы предприятия точнее спланировать будущее развитие производства (прибыль, выручку, рентабельность), фактические данные будут

почти всегда отличаться от плановых. Формально это можно представить с помощью блок-схемы управления предприятием (рис.1).

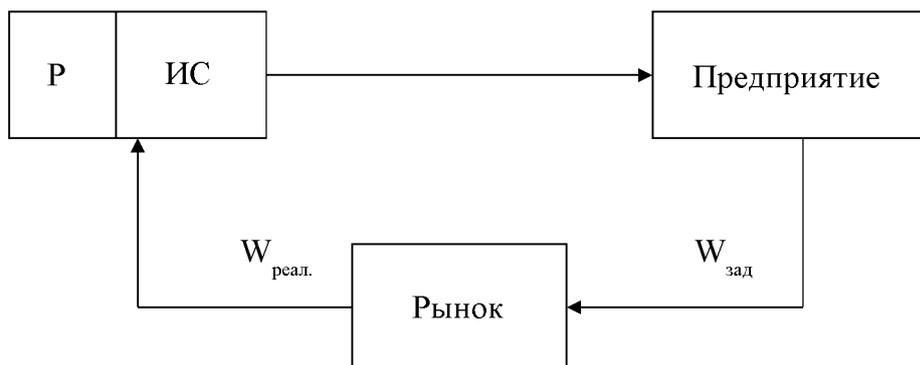

Рис.1

На этой схеме отображены: руководитель предприятия (P) со своей информационной системой (ИС), предприятие и рынок. Рынок представляется как среда, обуславливающая отклонение заданной эффективности производства $W_{зад}$ от реальной $W_{реал.}$ В качестве показателей эффективности выбираются финансово-экономические показатели, например, прибыль, коэффициенты рентабельности (затрат и продаж). Они зависят от таких параметров как векторы объема производства V , цен P , затрат Z . Чем меньше отклонение заданной эффективности производства от реализуемой, тем выше эффективность управления предприятием G:

$$G = F(W_{зад} - W_{реал.}).$$

Выполнение этого критерия может быть реализовано на основе сравнения различных вариантов решения, представленных в виде компонентов, характеризующих эффективность производства, например, прибыли. Задача управления – принять такое решение, которое обеспечивает максимальную эффективность.

В общем случае оптимизацию управления предприятием в изменяющихся условиях хозяйственной деятельности можно реализовать по различным направлениям [1]:

- управление затратами (переменными и постоянными);
- управление доходами потребителей продукции;
- управление поведением конкурентов;
- управление параметрами эластичности спроса товаров;
- управление качеством выпускаемой продукции;
- управление долей рынка при продаже товаров;
- управление оперативным регулированием производства;
- управление информационным обеспечением производства.

Среди всех этих направлений особо выделим управление оперативным регулированием производства. В этом случае осуществляется отслеживание состояния предприятия в ходе реализации плана и вносятся необходимые коррективы на основе информации об отклонениях задаваемых параметров производства от реализуемых.

Рассмотрим один из частных случаев оптимизации управления предприятием. Пусть рассматривается производственное предприятие, решающее задачу производства некоторых видов продукции при имеющихся ресурсах. Аналогично можно рассматривать коммерческое предприятие, реализующее группы товаров при ограниченных ресурсах (площади торговых залов, склады, работники и т.п.).

Руководитель предприятия, решая задачу оптимального использования ресурсов, определяет оптимальный план производства (реализации) продукции. Пусть планируемое производство согласуется с конъюнктурой рынка на плановый период, т.е. продукция реализуется полностью и предприятие по своим показателям является рентабельным и приносит определенную прибыль. Для оценки рентабельности выберем:

коэффициент рентабельности продаж, показывающий, какой объем валовой прибыли приходится на единицу затрат

$$R = \left(\frac{\text{Выручка от реализации}}{\text{Себестоимость}} - 1 \right) \times 100\%$$

и

коэффициент рентабельности затрат, показывающий долю чистой прибыли в объеме продаж

$$ROS = \frac{\text{Чистая прибыль}}{\text{Выручка от реализации}} \times 100\%$$

Выручка от реализации рассчитывается по формуле

$$S = \sum_{j=1}^n c_j x_j$$

где x_j – количество выпускаемой продукции j – го вида ($j = 1, 2, \dots, n$);

c_j – цены реализации.

Себестоимость

$$Q = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n a_{ij} z_i x_j$$

где a_{ij} – расход ресурсов i – го вида на выпуск единицы j – го вида продукции;

z_i – цена единицы i – го вида ресурса ($i = 1, 2, \dots, m$).

Чистая прибыль равна

$$N = S - Q - \text{налоги.}$$

В процессе функционирования предприятия отдел маркетинговых исследований может спрогнозировать следующие возможные ситуации на рынке:

- обострение конкуренции может привести к снижению цен на определенный товар на величину ΔC ;
- предприятие-поставщик ресурсов в силу определенных причин может поставить один из ресурсов в уменьшенных пределах от b_1 до b_2 ;
- возможно расширение ассортимента выпускаемой продукции;
- один из потребителей оптовых заказов уменьшил свой заказ на величину ΔV .

Руководителю необходимо решить, как нужно изменить план производства, какие действия следует предпринять для того, чтобы предприятие оставалось рентабельным и продолжало давать прибыль.

Заметим, что перечень вышеперечисленных ситуаций, возникающих на рынке, может быть продолжен.

Выработку оптимального плано-управленческого решения в таких ситуациях руководитель может осуществить, используя экономико-математическое моделирование и реализуя его в своей информационной системе. Для этой цели в базу моделей ИС должна быть введена исходная оптимизационная модель задачи в совокупности с программным обеспечением, моделирующим возможные изменения параметров системы и расчет необходимых управляющих параметров. Одновременно программа должна обеспечивать также удобный интерфейс для пользователя.

Решение данной задачи целесообразно проводить в среде электронных таблиц Excel с использованием программных возможностей языка Visual Basic for Application (VBA). При этом расчет значений управляющих параметров можно осуществить с помощью надстройки «Поиск решения». Применение VBA позволяет создать простой интерфейс в виде диалоговых окон, удобный для пользователя.

Нами разработана и реализована такая программа. Математическую основу ее реализации составляет теория линейного программирования и теория двойственности. В соответствии с этим производство на предприятии представляется в виде линейной оптимизационной модели, в которой вектор $X = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ представляет план выпуска (реализации) продукции.

$$F(X) = \sum_{j=1}^n c_j x_j \rightarrow \max$$

- целевая функция, в которой c_j – цены реализации.

Заданные ограничения по ресурсам имеют вид

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i \quad (i = \overline{1, m})$$

Здесь a_{ij} – удельные расходы ресурсов, а b_i – их запасы.

Двойственная задача определяет вектор объективно обусловленных цен

$Y = (y_1, y_2, \dots, y_m)$ ресурсов, удовлетворяющий целевой функции

$$\Phi(Y) = \sum_{i=1}^m b_i y_i \rightarrow \min$$

и ограничениям

$$\sum_{i=1}^m a_{ij} y_i \geq c_j \quad (j = \overline{1, n})$$

Для решения данной задачи удобно привести ее к канонической форме. Тогда появятся дополнительные переменные, которые имеют свой экономический смысл.

Прямая задача

$$F(X) = \sum_{j=1}^n c_j x_j \rightarrow \max$$

при условиях

$$\sum_{j=1}^{n+m} a_{ij} x_j = b_i \quad (i = \overline{1, m})$$

где $x_{n+1}, x_{n+2}, \dots, x_{n+m}$ - дополнительные переменные, имеющие смысл недоиспользованных ресурсов.

Двойственная задача

$$\Phi(Y) = \sum_{i=1}^m b_i y_i \rightarrow \min$$

при условиях

$$\sum_{i=1}^{m+n} a_{ij} y_i = c_j \quad (j = \overline{1, n})$$

где $y_{m+1}, y_{m+2}, \dots, y_{m+n}$ - дополнительные переменные, показывающие превышение затрат на ресурсы над ценой изготавливаемой продукции (рентабельность продукции).

Далее, согласно теории двойственности

$$\frac{\partial F(X^*)}{\partial b_i} = y_i^*$$

Это означает, что изменение результата производства $F(X)$ по ресурсу b_i определяется его двойственной оценкой (в пределах интервала устойчивости).

$$\left(\frac{y_i}{y_{i+k}} \right)$$

Кроме того, по отношению двойственных оценок можно определять нормы замены одного ресурса другим, при которых результат производства не изменится (в пределах устойчивости оценок).

И, наконец, устойчивость по ценам реализации определяет запас прочности оптимального плана при неблагоприятном для предприятия стечении обстоятельств (решение остается экономически эффективным).

Разработанная на вышеприведенной математической основе программа позволяет:

1. По заданным исходным данным (запасы ресурсов, удельный расход ресурсов, цены реализации) рассчитать оптимальный план производства (реализации) продукции и получаемую при этом эффективность: прибыль и рентабельность.

2. Произвести экономический анализ задачи:

- оценить используемые ресурсы (какой ресурс является дефицитным, недефицитным, наиболее ценным);
- определить нормы замены используемых дефицитных ресурсов;
- оценить рентабельность выпускаемой продукции;
- определить устойчивость двойственных оценок ресурсов (расчет диапазонов устойчивости);
- определить устойчивость цен (расчет диапазона устойчивости цен, в пределах которого оптимальный план не изменяется).

3. Произвести экономический анализ задачи и перерасчет управляющих параметров в условиях неопределенности рыночных ситуаций:

- недопоставка запланированного объема ресурсов;
- возможность приобретения новых ресурсов по предлагаемым ценам (выгодно это или невыгодно);
- частичный отказ потребителя от запланированного объема заказа (поставок);
- дополнительные заказы на объем выпускаемой (реализуемой) продукции;
- изменение цен в результате колебаний спроса на товары определенной группы;
- необходимость в расширении ассортимента выпускаемой продукции.

Рассмотрим возможные действия руководителя в различных случаях изменения рыночных ситуаций:

а) недопоставка запланованого об'єму ресурсів.

Для збереження Wзад можна використовувати заміну одного дефіцитного ресурса другим, керуючись розрахованими нормами заміни. Якщо немає можливості провести заміну, необхідно розрахувати новий оптимальний план при зменшених ресурсах і оцінити змінюючуся при цьому прибуль.

б) частинний відмова споживача від запланованого об'єму продукції.

Необхідно виробити розрахунок нового оптимального плану і оцінити зміну прибутку при цьому. Наблюдаємо при цьому зменшення прибутку можна компенсувати або розширенням асортименту, або зниженням собівартості продукції.

в) зміна цін на продукцію.

Необхідно визначити, входять ці зміни в запас надійності оптимального рішення. Зменшення прибутку можна компенсувати або розширенням асортименту, або збільшенням випуску за рахунок нових придбаних ресурсів.

Замітка: во всіх випадках для оцінки зміни виробничого плану і прибутку можна використовувати діаграми, що відображають ці зміни.

Таким чином, використання запропонованої програми дозволяє керівнику дослідити наступні напрями підвищення ефективності функціонування підприємства:

- варіація запасами найбільш цінних ресурсів;
- розширення асортименту випускаємих товарів;
- зміна удільних витрат на виробництво;
- зміна цін реалізації.

Можливості програми цим не обмежуються. Її можна і цілеспрямовано вдосконалювати. В окремих випадках, можливо додати блок аналізу, пов'язаний з введенням моделі зміни попиту на випускаємих товари і т.п.

Література:

1. Каплан А.В. і др. Розв'язання економічних завдань на комп'ютері. – М.: ДМК, 2004г.
2. Моделювання виробничо-інвестиційної діяльності фірми. Під ред. проф. Г.В.Виноградова. Уч. посібник. – М.: ЮНІТИ-ДАНА, 2002г.
3. Г.П.Фомін. Математичні методи і моделі в комерційній діяльності. Учебник. – М.: «Фінанси і статистика», 2001г.

ЛИСЕНКО АЛЛА СЕРГІЇВНА

Київський гуманітарний інститут

ПРАКСЕОЛОГІЧНЕ СПРЯМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПТИ

Проблемний простір праксеологічного спрямування сучасної філософії є багатовимірним і неозорим. Таким його робить насамперед та обставина, що сучасна праксеологічна філософія відкрита впливам, які виходять з боку нашої сучасності в усій повноті її почуттєвої, вітальної, духовної даності. Саме цей багатовекторний вплив нашої дійсності постійно трансформує і збагачує проблемний простір сучасної праксеологічної філософії кардинально новими проблемами. Акцентуючи увагу на цій обставині можна підкреслити, що не може бути й мови про вичерпно повну та остаточну характеристику проблемного простору практичного спрямування сучасної філософії.

Існує безліч концептів праксеологічного спрямування сучасної філософії, розвиваючих цю неозорість, що спричинена, насамперед: планетарно-перетворюючою діяльністю людини, яка наприкінці ХХ століття опанувала гігантські сили природи, соціуму, культури й виявилася головним джерелом глобальних загроз самозбереженню людського буття у світі. Масштаби такої діяльності призвели до того, що знання людини про саму себе, про навколишній світ, про своє становище та майбутню долю у ньому зазнали глибинних, грандіозних, вражаючих трансформацій.

Увага учених знову повернута до створення нової науки – як системи відкритих і перевіраних законів, – але тепер вони переконані в одному, має бути створена наука про людину(!). Таким чином, людина в усій повноті її творчої активності вкотре стає центральною проблемою для світу науки й самої себе водночас. Знову лунає відчуття глибокої стурбованості майбутньою долею людського існування на землі. Ось чому не тільки філософи, а й антропологі, психологи, теологи, культурологи, етнологи, соціологи з новим ентузіазмом заглибилися в дослідження людини як суб'єкта дії, справжнього творця людського буття.

Праксеологічне спрямування філософії має стати методом вирішення нагальних проблем і своєрідним компасом у сучасному неозорому океані кардинальних соціокультурних змін людського буття.

Однак, не будемо поспішати з висновками, дослідимо спершу теоретичні концепти праксеологічного спрямування сучасної філософії.

Сам термін “праксеологія” (від др.-груцьк. *πράξις* – діяльність, справа, діяння; *λογία* – наука, вчення) має декілька інтерпретацій, серед них:

1. програма комплексних наукових досліджень, умов, засобів та принципів ефективної та якісної людської діяльності, яку у 20-х рр. XX століття обґрунтував польський вчений Т. Котарбінський. До сучасних напрямків праксеологічних досліджень відносять: загальну теорію раціональної діяльності, структуру організації трудових колективів, принципи функціонування і правила управління трудовими колективами, продуктивність праці, типологію помилок і порушень у процесі праці, критерії оцінки результатів діяльності, способи раціонального використання ресурсів і, зрештою, розробку практичних рекомендацій щодо організації ефективної праці та створення оптимальних моделей певних галузей розумової і фізичної праці [6, 512];

2. вчення про людську діяльність, про реалізацію людських цінностей в реальному житті;

3. область соціологічних досліджень, яка вивчає методіку розгляду різних дій людини, сутність праксеології як методу полягає в практичному (і історичному) дослідженні різних трудових навичок й прийомів виявлення їх елементів і складанні на цій основі різноманітних рекомендацій практичного характеру. Праксеологія займається історією вказаних категорій, а також конкретними дослідженнями праці колективів, аналізом форм організації праці, його спеціалізації, вивчає взаємодію: індивідів, індивіду і колективу в процесі виробництва [5, 285].

Однак ближчим до проблематики даної статті є визначення праксеології як філософської концепції, яка в даний час має статус програмно-концептуального проекту як спеціальної наукової дисципліни, презентуючої загальну теорію організації діяльності. Спочатку програма проекту, запропонована Котарбінським, мислилась як така, що носить метатеоретичний та методологічний характер, як загальна “граматика діяльності”, що здатна упорядковувати праксеологічні відношення. Проект передбачав три співвідносних між собою рівня аналізу: 1) типологізації дій і побудови категорій (понять); 2) розробки ефективних нормативних систем діяльності, що дозволяють переносити досліджувану проблематику в конкретно-історичні, соціокультурні контексти; 3) критику історії людських діянь, з точки зору їх технічної гідності і критику методів, що застосовуються в цих діяннях в теперішній час. Центральне поняття праксеології – поняття методу, що сприяє її перетворенню в загальну методологію.

Котарбінський неодноразово намагався надати праксеології дисциплінарний статус – перш за все, в роботі “Трактат про хорошу роботу” (1955). Показово, що спроби дисциплінарної розробки праксеології призвели до оригінальної концепції теорії організації і управління Я. Зеленецького, але зняли ряд методологічних проблем, закладених в її початковий проект основоположником праксеології. Котарбінський до питань праксеології звертався і в ряді інших своїх робіт: “Поняття зовнішньої можливості дії” (1923), “Діяння” (1934), “Праксеологія” (1947) та ін. Свою теорію він бачив як синтез накопичених в історії знання праксеологічних ідей. Основними праксеологічними основами, за Котарбінським, являються: прагматизм, “другий” позитивізм, марксизм (з останнього в праксеологію була перенесена сама ідея практичного відношення до світу, але її трактовка була все-таки ближчою до неомарксизму).

Однак, беручи до уваги різноманіття різних джерел і паралелей праксеологічних ідей, основоположними для становлення праксеології стали інтенції філософської концепції-доктрини самого Котарбінського.

Праксеологія як загальна методологія досліджує способи діяльності (в тому числі і розумові), з точки зору їх практичних якостей, тобто в сенсі їх ефективності. Для того, щоб бути ефективною, діяльність має бути результативною, продуктивною або репродуктивною (тобто, в будь-якому разі досягати поставленої цілі), “правильною” (точною, адекватною, тобто, максимально наблизитись до заданого зразка-норми – “паттерну”), “чистою” (тобто, максимально уникати непередбачуваних наслідків), “надійною” (чим надійніші прийоми діяльності, тим більшою є об’єктивна можливість досягнення запланованого результату) і послідовною.

Фактично трактовка Котарбінського зводиться до стратегії цілерациональної діяльності М. Вебера, однак діяльність, за ним, може бути оцінена і як байдуже, з точки зору досягнення певної цілі. В цілому, згідно Котарбінському, діяльність чим більш раціональна, тим краще вона пристосована до всієї суми наявних обставин. Однак, тут йде мова про раціональність в уречевленому сенсі.

Особливо важливою, в загальному контексті проблематики праксеології актуалізація творчого (інноваційного) потенціалу діячів, так як, в результаті, знімаються вже існуючі табу на конкретні дії і розширюється поле можливостей суб’єктів, а у випадку “боротьби” до інноваційного подолання “труднощів” принуджує сама ситуація взаємодії. Вагомість значення культури зростає разом з накопиченням її елементів. Все більшою стає необхідність у навчанні, запам’ятовуванні, щоб відповідати рівню культури, а тим більше, якщо виникає бажання просунутися далі в цій області знань.

Так тотальність починає домінувати над індивідуальністю, повертаючи її до виконання спеціалізованої часткової функції. У зв’язку з чим, виникає проблема меж спеціалізації і пошуку нових технологій роботи зі знанням, нових механізмів його структурування для раціоналізації дій в методологічному сенсі слова.

Таким чином, коло проблем, які підняті Котарбінським у зв'язку з обговоренням проекту праксеології, далеко виходять за рамки її як можливої дисципліни, торкаючись основоположних тем постнекласичної науки й методології як певного типу знання [1, 819–820].

У різних контекстах праксеологічна філософія може спрямовуватися на: практичну філософію, етику, філософію та соціологію праці, моральну антропологію, герменевтику, філософію практичного розуму, філософію прагматизму, філософію тотального перетворення дійсності, філософію активізму, філософію дії, філософію дискурсивних практик, філософію постмодернізму та ін. Семантичний простір її значень постійно збагачується щораз новими й новими смислами. Проте, серед усього різнобарв'я значень, що характеризують праксеологічну філософію, першою альтернативою у порозумінні різноголосся філософських питань – аллегоричною “альфа” у поліфонії звучань симфонічного оркестру, – може стати саме вона. Суть праксеологічної спрямованості філософії полягає в ексклюзивності, в адресованості, в індивідуальному підході, а також в домінуванні духовно-практичного над калькулятивним, техно-практичним.

Отже, метою дослідження теоретичних концептів праксеологічної спрямованості сучасної філософії є розкриття усього багатоманіття філософсько-методологічних проблем щодо висвітлення феномену праксеологічної філософії, який дається взнаки у полярних проблемних контекстах, що виникають у процесі його дослідження засобами різноманітних галузей сучасного соціогуманітарного знання.

Не існує якогось одного, суто моністичного тлумачення праксеологічної спрямованості філософії, її раз і назавжди визначеної сутності. Практична філософія в її загальній цілісності, потребує не одноразової ідентифікації, а постійної саморефлексії, самовизначення, самодеконструювання; вона існує як домінуюча єдність вже існуючих і конкуруючих між собою інтерпретацій. Це мотивується насамперед тим, що вона вельми далека від її усталеного стану. Саме тому, остаточна відповідь на питання про її специфіку залишається відкритою і продовжує чекати на “день завтрашній”.

Концепти “класичної” праксеологічної спрямованості філософії, особливо чітко прослідковуються в її аристотелевській та кантівській версіях. Загалом, якщо говорити про праксеологічну спрямованість філософії “після Канта”, то слід передусім назвати Г. В. Ф. Гегеля, К. Маркса, С. К'еркегора, Ф. Ніцше. Гегель, з одного боку, дав глибше розуміння діалектики суб'єктивного та об'єктивного, і водночас наголосив на домінуючій діяльній природі людини. Це одержало своє наступне продовження в Маркса з його наголосом на діях, які мають змінити світ, про що він не завульгарно говорить в одинадцятій тезі про Фейєрбаха – “Філософи лише по-різному пояснювали світ, але справа полягає в тому, щоб змінити його” [4, 4].

З іншого боку, філософія Гегеля стала одним із джерел історизму. На початку ХХ століття прагматизм піддав критиці есенціалістське розуміння реальності, наголосивши, що реальність завжди відкрита, вона перетворюється та твориться людською дією. З іншого боку, філософія звичайної мови (започаткована пізнім Вітгенштейном) пов'язала значення мовленнєвих дій з різновидами людської діяльності й навіть способами людського життя. Екзистенціалізм, підхопивши ідеї К'еркегора, зі свого боку зосередив увагу на ролі вибору варіантів поведінки і способу життя, на протигагу теоріям, які прагнули пояснювати природу людини, ґрунтуючись на есенціалістських теоріях.

Однак обмеженість аналітичної філософії, навіть у такому її відгалуженні як філософія звичайної мови, привела в континентальній філософії до герменевтичного, чи інакше інтерпретативного повороту. Оскільки роль контексту (герменевтичного кола) є підставою в герменевтиці, не дивно, що комунітаристська тенденція в розумінні практичної мудрості була актуалізована. Найвиразніше це виявилось у філософській герменевтиці Г. Г. Гадамера.

Відтак суперечка між різними варіантами неаристотелізму і прихильниками просвітницького наголосу на ролі універсального розуму стає в центрі дискусій, що розгорнулись в руслі герменевтичної традиції. Найважливішою тут є дискусія між Габермасом і Гадамером щодо ролі традиції в герменевтиці. Габермас, створивши універсальну трансцендентальну комунікативну прагматику, спробував поєднати гегелівську діалектику суб'єктивно-об'єктивного та марксистську критику ідеологій з елементами кантіанства. Але відтак, такі елементи цієї концепції як універсалізм, деонтологічність та трансценденталізм стали об'єктом критики, яка побачила в них прив'язаність до способів мислення “модерну”.

З іншого боку, концепція, запропонована Дж. Роулзом в “Теорії справедливості” (не така всеосяжна, як концепція Габермаса, бо лежить в межах лише політичної філософії) викликала, схожу дискусію, що стала відомою під назвою лібералів та комунітаристів. Йдеться про оцінку елементів універсалізму, деонтологічності та трансценденталізму в цій концепції [2, 142]. За цим стояла все та ж проблема – чи практичні ідеї (принципи, настанови, які скеровують нашу дію і діяльність) повинні бути універсальними, чи зумовленими тим горизонтом мислення, в якому перебуває певна спільнота. Теорія Роулза є нормативною теорією, але основні припущення, на яких вона ґрунтується, є наслідком деякої експлікації тих ціннісних орієнтацій, що їх містить у собі публічна культура того суспільства, для якого призначена данна теорія справедливості [7, 86]. Такий метод є кантівським у тому відношенні, що припущення, на яких ґрунтується теорія, покликані пояснити наявну практику і в цьому відношенні вони хоч і не зумовлені емпіричною реальністю, але відштовхуються від неї, аби освітити й покращити її за допомогою теорії.

Під кутом зору горизонтів праксеологічної спрямованості філософії обидві названі концепції свідчать про спробу ґрунтуватися на деяких мінімальних передумовах: йдеться про намагання не спиратися на метафізичні

концепції, різні концепції людини (концепції філософської антропології) та різні розуміння добра (етичні концепції). Таку мінімізацію праксеологічного спрямування філософії і Габермас, і Роулз позначають як “скромне” самообмеження, на що вказує Роулз у своїй “Відповіді Габермасу”. Роулз, що правда, не заперечує, що його теорія справедливості спирається на деяку концепцію людини, але сама ця концепція мінімізується до потреб побудови цієї теорії. Але, попри таке самообмеження, обидва автори виявляють одне в одного наявність метафізики: Роулз вбачає в концепції Габермаса передусім елементи гегелівської метафізики, а Габермас у Роулза – кантівської. Дж. Роулз у “Відповіді Габермасу” зауважує, що “теорія комунікативної дії Габермаса використовує аналітичні засоби ідеальної дискурсивної ситуації, з допомогою яких пояснюється істинність та виправданість тверджень як теоретичного так і практичного розуму... його концепція є логікою в широкому гегелівському сенсі: філософський аналіз передумов раціонального дискурсу включає в себе очевидні субстанціональні елементи релігійних та метафізичних доктрин” [7, 382].

Втім, не ця суперечка щодо наявності чи відсутності метафізики в тих чи тих концепціях праксеологічного спрямування філософії складає серцевину сучасної драматургії інтелектуальних протистоянь, а суперечка навколо опозиції “універсалізм-релятивізм”. Чи можна говорити про єдність розуму, не дивлячись на всю очевидну культурну різноманітність людства, чи маємо визнати, що розум, особливо практичний є соціально та культурно детермінований – тобто, визнати правоту радикальних форм релятивізму чи комунітаризму.

“Безперечно сьогодні вже не можна нехтувати комунітаристською критикою апріорних передумов праксеологічної філософії – зокрема трансцендентального суб’єкта кантівської філософії та деонтологічного лібералізму” [8, 12]. Але крайні версії релятивізму та комунітаризму вступили в суперечність з життєво важливим завданням праксеологічної спрямованості філософії, яка, вслід за герменевтикою, прагне вказати на можливості й перспективи досягнення порозуміння між культурами, етносами, націями, цивілізаціями. Габермас намагається захистити єдність розуму “в розмаїтті його голосів” за допомогою універсальної трансцендентальної прагматики: йдеться про захист деяких важливих здобутків Просвітництва проти радикальних версій комунітаризму (неоаристотелізму) і релятивізму.

Однак, сьогодні ця суперечка ведеться вже в межах щодо ширшого та радикальнішого протистояння, означеного термінами “модерність” – “постмодерність”. Це протиставлення може вести до непорозуміння, навіть якщо значення слова “постмодерність” звузати тільки до інтелектуальних рухів. Адже протиставлення модерності та постмодерності містить низку неясностей і концептуальної плутанини. Досить вказати на те, що наголос на розривах, новизні, спонтанності, ролі дії і наслідків людських дій у перетворенні реальності знаходимо у вигляді певних тенденцій також в “модерній” філософії (К’еркегор, Маркс, Ніцше; прагматизм, лінгвістична філософія тощо). Що, між іншим, призводить до численних суперечок у колі інтелектуальної еліти. Це не означає, що термін “постмодерність”, як такий, що означає “констеляцію” (за термінологією Бернштейна) різноманітних і часто взаємно суперечливих практик (культурних, соціальних, політичних, інтелектуальних), не є корисним “маркером”. Він все-таки дозволяє фіксувати деякі особливості тієї новизни, з якою ми маємо справу сьогодні. Втім ширше обговорення цих концептуальних питань виходить за межі проблематики даної статті.

Загалом так званий “постмодерний поворот”, при всій багатозначності слів “постмодерн” чи “постмодерність” та великого розмаїття тих практик, які позначають цими словами, збільшує актуальність проблем праксеологічної спрямованості філософії. Адже наголос на новизні, зростанні ролі різного роду артефактів у житті “постмодерної людини” водночас є визнанням більшої ролі дії, практики в порівнянні з різного роду теоріями.

На думку, українського вченого В. С. Лісового, перспективнішим є напрямок мислення, який намагається вийти поза межі не тільки традиційної опозиції “об’єктивізм-релятивізм”, а й поза межі протиставлення “модерність-постмодерність”. Це дозволяє уникнути багатьох небажаних інтелектуальних, соціологічних, психологічних, ідеологічних включень, пов’язаних з цим протиставленням. Зокрема, що стосується праксеологічної спрямованості філософії, то до такого напрямку мислення належить концепція Річарда Бернштейна [9, 56], яку, використовуючи його власну фразу, можна позначити як рух “від герменевтики до практики”, на що була звернена увага ще на початку статті. Спираючись на поняття “злиття горизонтів” (Гадамер), Бернштейн показує, яким чином може долатись “не співмірність культур”.

Проблеми праксеологічної спрямованості філософії повстають і у зв’язку з іншими герменевтичними концепціями: зокрема, у дискусіях, пов’язаних із герменевтичною концепцією Поля Рікера щодо співвідношення між текстом і дією. Можна вказати, також, на діалог трансценденталістів та реалістів. Але розгляд цих питань та перспектив є темою вже окремого дослідження.

Із цього стислого огляду дискусій як всередині герменевтичної традиції (Гадамер – Габермас – Рікер), так і дискусій навколо передумов праксеологічної спрямованості сучасної філософії та дискусій означених опозиціями “модернізм-постмодерність”, “лібералізм-комунітаризм” розставимо деякі важливі акценти в розрізі роз’яснення сутності предмету праксеологічної філософії.

По-перше, очевидною є актуалізація праксеологічного спрямування філософії як філософії дії, діяльності та способу життя. Ця актуальність знову-таки має практичне виправдання, оскільки в центрі уваги опинилась здатність філософії забезпечити передумови для досягнення порозуміння та згоди між цивілізаціями, націями, етносами, релігіями та різними угрупованнями людей. Пошуки основи для досягнення порозуміння спрямовані на відвернення небезпечних конфліктів.

По-друге, бачимо, що попри всі дискусії, залишається незмінною така передумова праксеологічної філософії як свобода вибору, а, отже, знаходження певних способів дії; і це не залежно від того чи іншого підходу до опозиції універсалізм-контекстуалізм. З огляду на історичний розвиток, виявилось, що хибними є радикальні форми як універсалізму, так і контекстуалізму: мудрість полягає в поєднанні універсалізму та контекстуалізму (певних елементів просвітницької парадигми з виправданими елементами неаристотелізму).

Третє, на чому варто наголосити, – тенденція до мінімалізації принципів чи настанов, які можна віднести до універсальних, оскільки такі принципи повинні допускати можливість вибору життя та можливість дотримуватися особливих етичних концепцій (різного розуміння і здійснення доброго життя). Відтак різного роду метафізичні, етичні, політичні, правові, релігійні концепції можуть функціонувати в межах тих мінімальних передумов, які приймаються як практично необхідні (і які, таким чином виявляються нейтральними щодо цих концепцій). Це, як зауважує Роулз, не означає применшення важливості самих цих концепцій, а є, навпаки виявом поваги до них та визнання їхньої важливості (а тому вони і виводяться з-під будь-яких регламентацій практичного характеру).

Сказане не означає, що праксеологічно спрямована філософія зводиться до формулювання таких мінімальних передумов, які мають бути винятково процедурними чи формальними в кантівському розумінні. Вона скоріше поєднує в собі деякі мінімальні, у тім числі, процедурні вимоги, з визнанням виправданості наголосу на тих цінностях, які стають актуальними з огляду на ситуацію чи то людства в цілому, чи то даної цивілізації, нації тощо. У цьому і полягає визнання важливості вищезазваних концепцій, оскільки їхній вплив відображається у зміщенні ціннісних пріоритетів, у динаміці ціннісних орієнтацій. Зауважимо, що такі зміщення відбуваються тільки від усвідомлення нових загроз чи перспектив.

Підсумовуючи, слід сказати, що у XX столітті наївне довір'я до нашого самоусвідомлення, віра в цілковиту прозорість людини для самої себе, були ґрунтовно підірвані: в індивідуальній свідомості передусім психоаналізом, а в колективній свідомості усвідомленням ролі суспільного середовища – культури в антропологічному значенні слова та світоглядів і цінностей (ідеологій), які вони явно чи не явно містять і собі. Цей підхід можна назвати підходом під кутом зору соціалізації індивіда.

Якраз посилення уваги до способів дії, діяльності, способів життя було одним із джерел (у прагматизмі, екзистенціалізмі, герменевтиці) до перегляду деяких традиційних опозицій, в яких кожне з понять (суб'єктивне-об'єктивне, душа-тіло, розум-почуття, природне-штучне, універсальне-релятивне і т. ін.) протиставлялося іншому в занадто категоричній формі. Джерелом цієї категоричності був "чистий" розум – точніше, поняття визначені розумом, який мислився як взятий поза будь-якими зумовленостями емпіричного характеру. Це зауваження стосується також протиставлення автономності та гетерономності з погляду філософії природи: цілком можливо, і навіть необхідно, урахувати, яким чином в природній еволюції змінюється співвідношення внутрішнього та зовнішнього, гетерономності та автономності. І в цьому розумінні, автономний, трансцендентальний суб'єкт Канта продовжує перебувати в межах "чистого" розуму.

Критика надмірних претензій теоретичного розуму, який прагне забезпечити надійні представлення – виробляючи тим самим деякі заміники або теоретичні моделі (реальності, людини, душі, способу її життя тощо), деякі сутності або замкнені тотальності – стала особливо гострою в інтелектуальному руслі, який містить цілий набір різноманітних інтелектуальних та риторичних практик; сукупність яких прийнято охоплювати словом "постмодернізм".

На особливу увагу серед цих практик претендує і концепція праксеологічного спрямування сучасної філософії, теоретичні засади якої були досліджені у тексті даної статті.

Література:

1. Всемирная энциклопедия: Философия. / Глав. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. М.: АСТ, Минск: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
2. Ермоленко А. М. Этика ответственности и социальное бытие человека. – К.: Наукова думка, 1994. – 200 с.
3. Лісовий В. С. Практична філософія // Практична філософія, 2002. – № 1 (5). – С. 59–81.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Тезисы про Фейербаха. Твори, Т. 3.
5. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1981. – 445 с.
6. Філософський енциклопедичний словник. / Гол. ред. В. І. Шинкарук. – К.: "Абрис", 2002. – 742 с.
7. John Rawls. Lecture IX: Reply to Habermas. // Political Liberalism. Columbia University Press, New York, 1996.
8. Michael J. Sandel. Liberalism and the Limits of Justice. Cambridge University Press, 1992.
9. Richard J. Bernstein. Beyond objectivism: science, hermeneutics, and praxis.: Oxford, England, 1985.

МОРОЗОВА МАРІЯ ГЕНАДІЇВНА

*Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»***ПОЛИТИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В УКРАИНЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ**

Политика является неотъемлемой частью жизни любого общества. Не менее важна она в жизни отдельных граждан, которым безразлично то, что происходит в их стране.

Современное украинское общество, независимо от уровня политического интереса граждан, поглощено политическим пространством, которое изобилует различными технологическими решениями. Поэтому эта тема является чрезвычайно актуальной в современной Украине, ведь политическая борьба за власть в ней не прекращается, а основным инструментом в этой борьбе являются политические технологии.

Изучение данного круга вопросов стало предметом исследований Соловьева А., Полохало В., Ольшанского Д. и др. Однако назвать данное направление исследований завершённым сегодня нельзя.

Обращаясь к феномену политических технологий, следует отметить, что под ними обычно понимают «методы решения политических проблем, выработки политики, ее реализации, осуществления практической политической деятельности. Технология политической деятельности - это комплексная система методов и способов воздействия на объект политики с целью достижения определенных целей. Сфера применения технологий лежит, как правило, в плоскости практической деятельности политических субъектов по осуществлению выработанного политического курса и достижению конкретных политических целей и задач» [1, с. 210]. Политические технологии часто рассматривают как технологии реализации власти. «Борьба за власть, ее удержание и использование порождает множественность политических технологий, направленных на завоевание и удержание политической, духовной власти, над общественным мнением» [3 с. 15]. Под политическими технологиями понимают также действия, повышающие эффективность политических групп и организаций, участвующих в борьбе за государственную власть» [2 с. 98].

Следует различать термины «политические технологии» и «технологии в политике». Последнее понятие, на наш взгляд, может включать не только преимущественно политические компоненты, но и широкий спектр организационных, дипломатических, военных, финансовых, информационных, психологических, манипуляционных, компьютерных и иных форм и методов деятельности, направленных на достижение поставленных политических целей. Поэтому термин «политические технологии» весьма широко используется в современной философской и политологической литературе, в публицистике.

Внимание к политическим технологиям обусловлено тем фактом, что через них политическая власть и политическая система в целом реализует свои сущностные свойства выражения интересов, властвования, организации, подчинения и т.п. Именно поэтому они развиваются, трансформируются с учетом конкретно-исторической обстановки: отмирают одни, появляются новые и видоизменяются ранее существовавшие. Политические технологии переводят в плоскость практической политической деятельности теоретическое политологическое знание, позволяя тем самым использовать все многообразие политических закономерностей, принципов, норм, факторов и т.п. при определении целей, средств и методов осуществления политики.

Политические технологии включают в себя два основных типа методов: методы, которые практически не зависят от места или времени реализации политической стратегии (универсалистский компонент политических технологий); а также методы и механизмы, ориентированные на тщательный учёт и места, и времени (конкретно-эвристический компонент политических технологий). Их видообразие можно проследить на примере предвыборных технологий. При этом, следует иметь в виду, что политические технологии - одна из областей деятельности политиков, тесно связанная с выборными технологиями, где происходит отработка и внедрение различных способов манипуляции общественным мнением [2, с. 98]. В современных же украинских условиях политические технологии находятся в стадии преобразования. Избавляясь от тоталитаризма и авторитарности, постепенно осваивая демократические нормы политической жизни, мы приходим к пониманию тех способов политической деятельности, которые сопровождают подлинно демократическое преобразование общества.

Многие исследователи отмечают, что политические технологии – это своего рода маркетинг, реклама и пиар для политиков. Они призваны «разрекламировать» ту или иную политическую силу. Их конечной целью является повышение популярности в электоральном пространстве и «завоевание» наибольшего количества голосов избирателей. С помощью различных политических технологий можно улучшить имидж политической силы или наоборот, ухудшить. Особенно актуальным это является в период президентских выборов или выборов в местные Советы.

Основным инструментом политических технологий является политическая реклама, заключающаяся в формировании соответствующего реалиям имиджа. Политический маркетинг и политическая реклама - это процесс доведения до избирателей политических целей, установок программ или политической платформы как отдельных кандидатов, так и партий, избирательных объединений и блоков. Поэтому политическая реклама рассматривается как особая форма коммуникации, задача которой - привести политические установки в соответствие с нуждами и запросами электората. Она призвана обеспечить представление в крайне доступной эмоциональной, лаконичной, оригинальной, легко запоминающейся форме сути политических платформ и

предвыборных программ, а также настроить избирателей на их поддержку. Помимо этого задачами политической рекламы является формирование и внедрение в массовое сознание представлений о характере политического субъекта, создание благоприятной психологической обстановки.

Одним из условий успеха избирательной кампании является определение стержневого лозунга - формы политической рекламы, цель которой - эмоционально воздействовать на соответствующие аудитории, привлекать их на сторону конкретных политических лидеров и стоящих за ними политических сил.

По-прежнему достаточно распространенным видом политической рекламы остается листовка. В почтовых ящиках избирателей Украины можно найти самые разнообразные политические листовки. И, как правило, качество рекламной продукции подсознательно проецируется и на объект рекламы - на кандидата или политическую организацию. Листовка, напечатанная на второсортной бумаге, небрежная по исполнению, воспринимается как свидетельство слабости тех, от имени кого она выпущена.

Эти методы можно назвать «наглядная агитация» или «наглядная пропаганда», так как пропаганда представляет собой инструмент идеологии, ориентирована на стратегию определенных политических сил, а агитация, будучи инструментом текущей политики, на тактику этих сил. Есть также отличие в характере восприятия пропаганды и агитации. Если пропаганда использует в основном метод убеждения, то агитация - метод внушения, полагая, что аудитория уже убеждена и поэтому опирается больше на авторитет агитатора, на доверие к нему. Другое отличие: пропаганда строится преимущественно на рациональных апелляциях типа «к делу», в то время как агитация - на эмоциональных типа «к человеку», «к народу». Следует отметить, что и агитация, и пропаганда используются как в современной Украине, так и современных западных странах.

Политическая реклама, в свою очередь, - инструмент рынка, инструмент конкуренции. В случае отсутствия конкуренции реклама выполняет лишь информационные функции. При отсутствии политического выбора нет и политической рекламы, а если такой выбор есть, значит, есть и условия для становления и развития политической рекламы.

Политическая реклама упрощает политические программы, сводя их к простым альтернативам. Благодаря этой доступности она и становится эффективным инструментом политической борьбы: используя ее, партия не выступает как некая анонимная сила, а ведет диалог с людьми доступным и понятным языком. Реклама должна учитывать специфику своей аудитории, и поэтому она отражает уровень не только политической культуры общества и различных политических сил в этом обществе, но и общий уровень культуры в стране.

Главное средство политической рекламы - телевидение. Его важнейшая роль в межпартийной борьбе основывается на двух факторах, тесно связанных между собой. Первый фактор - особенность воздействия телевидения на массовое сознание, так называемый эффект «присутствия». Все то, что телезритель видит на экране, воспринимается им как увиденное в реальности, он чувствует себя не просто зрителем, а соучастником происходящих на экране событий. Отсюда - относительно высокий уровень доверия к телевидению, что особенно важно, когда на экране появляется кандидат на то или иной пост. Непосредственное обращение к зрителю может укрепить симпатию к выступающему, доверие к его словам, но оно способно и выявить его слабости. Поэтому выступление по телевидению требует тщательной подготовки.

Второй фактор - процесс персонификации политики, обусловленный в значительной степени спецификой телевидения. Оно многократно усиливает роль тех черт характера кандидата, его способностей, даже внешности, которые могут привлечь симпатии потенциального избирателя, и в то же время снимает роль его партийной принадлежности. Телевидение становится «стержнем» политической рекламы, потому что оно обладает неограниченными возможностями создавать имидж. И здесь украинская практика идет по стопам практик западных демократий.

Вторым после телевидения фактором, изменившим технологию политической борьбы в целом и политической рекламы в частности, явилось широкое применение в этих процессах компьютерных технологий. Эффективность использования компьютерных технологий связана не только с неограниченными возможностями накопления информации, но и с перспективой ее тщательного и быстрого анализа, отбора и целенаправленного использования. Информация, полученная на базе социологических опросов и обработанная на компьютере, позволяет быстро определить доминирующие настроения и ожидания конкретных групп избирателей и электората в целом. Появляется возможность «корректировать» имидж кандидата в соответствии с выявленными тенденциями, после чего СМИ оперативно донесут скорректированный образ до избирателей.

Особой сферой в политических технологиях является деятельность в области «паблик рилейшнз» (далее ПР). По определению специалистов ПР, ее сфера распространяется на:

- представление информации общественности;
- процесс убеждения, направленный на изменение человеческих мыслей и действий;
- усилия по взаимосогласованию интересов организации-клиента и общественности.

ПР является особой разновидностью рекламно-пропагандистской деятельности и более опосредованы по сравнению с «чистой» рекламой, поскольку имеют также явную направленность. Но все-таки они предназначены для организации поддержки политики. Иногда этот вид деятельности называют скрытой рекламой. Главное отличие ПР от рекламы заключается в том, что в их основе лежит интеллектуальная

поддержка позиции и имиджа клиента. Часто ПР - это прямой диалог, который отличается от навязываемой рекламы тем, что его нельзя прервать.

Существует такой феномен как «черный пиар», который широко используется отечественными политиками в своих предвыборных кампаниях. Следует отметить, что разделение политических технологий на «черные» («грязные») и «белые» («чистые») носит условный характер и получило оно свое развитие главным образом в контексте некоторых избирательных кампаний второй половины 1990-х годов, в которых активно использовался административный ресурс, вмешательство криминалитета, применение незаконных методов воздействия на выбор избирателей и «корректировка» нежелательных для определенных политических сил результатов выборов.

Существует мнение, что «черный ПР» — технологии создания негативного имиджа. Похожую точку зрения высказал даже известный российский политолог Г. Сагаров. Однако известно, что даже в США 2/3 политической рекламы имеют негативный характер. В рамках предложенного подхода «черными» считаются те политические технологии, применение которых предполагает прямое нарушение действующего законодательства. Сюда могут относиться технологии как криминальные (покушения на соперников, подкуп членов избирательных комиссий и т.п.), так и сравнительно невинные, но все же запрещенные законом действия («подарки» избирателям, агитация со стороны должностных лиц и т.п.).

Надо иметь в виду, что специфика Украины, также как и других стран, сравнительно недавно перешедших к формированию демократической политической системы и рыночной экономики, состоит в неопределенности и непоследовательности законодательства. Например, украинские законы о выборах и статусе госслужащего прямо запрещают участие должностных лиц в избирательных кампаниях, в то время как Конституция, устанавливающая практически полную зависимость глав администраций от Президента и независимость — от выборных коллективных органов, практически предполагает их участие на стороне действующего Президента или «партии власти». В таких случаях следует говорить скорее не о чисто «черных» технологиях (хотя нарушение закона имеет место), а о некоем переходном варианте к технологиям «серым».

«Серыми» считаются те технологии, которые не предполагают прямого нарушения закона, но вступают в противоречие с нормами общественной морали и принятыми способами ведения политической (особенно — избирательной) кампании. Например — присутствие на митинге какого-либо политика группы его противников с транспарантами, листовками и другими материалами оппозиционного к нему содержания. С одной стороны, такого рода деятельность не является нарушением закона (если только материалы не содержат клеветы в адрес политика, а сами его противники не нарушают общественного порядка), с другой — общественность обычно осуждает такие действия, считая их нарушением неписаных правил публичных отношений политиков.

Соответственно, «белыми» технологиями называются те, которые входят в неофициальный «реестр» «разрешенных» и не противоречат закону. В большинстве это самые простые и естественные технологии: расклейка информационных листовок, встречи с избирателями и т.п.

Следует отметить, что границы между этими видами технологий довольно неопределенные. Более того, некоторые технологии могут оказываться «черными» или «белыми» в зависимости от специфики их применения в каждом данном случае. Для примера разберем типичный для демократических выборов прием (реализованный во множестве технологий) распространения о сопернике компрометирующих его сведений. В случае, если сведения не соответствуют действительности (т.е. — являются клеветой) или правдивы, но получены незаконным путем (например — в результате нарушения врачебной тайны), то эта технология, безусловно, «черная». В то же время, общественность в принципе склонна осуждать распространение даже совершенно справедливого и добытого исключительно законными методами компромата. Хотя именно компромат в действительности является чуть ли не главным источником относительно объективной информации о политиках. В этом отношении такие технологии можно посчитать и «серыми».

По мнению отечественных ученых, использование таких недобросовестных технологий обуславливается следующими моментами:

- во-первых, это усиление конкурентной борьбы вообще и в особенности — конкурентная борьба между одинаково слабыми оппонентами и некомпетентными «технологами». Специалисты знают, что чем скорее личность политика, чем позже он начал кампанию, чем непрофессиональней его команда, тем более вероятно, что для привлечения внимания этот политик воспользуется чем-то не слишком законным или моральным;

- во-вторых, это довольно низкий моральный уровень части политиков и, с другой стороны, журналистов, политологов и ПР-щиков. Профессиональный социолог, безусловно, не позволит себе выдумывать из головы «рейтинги», профессиональный журналист попытается установить параметры исследования (выборку, место и время проведения и т.п.), а серьезный политик потребует подтверждения профессионализма авторов исследования.

Чтобы предотвратить эти процессы необходимо совершенствовать нормативно - правовую базу проведения избирательных кампаний. Так или иначе, но одни запреты, которые легко можно обосновать, в законодательстве отсутствуют, другие, обоснование которых сомнительно, напротив — присутствуют.

Кроме того, необходима интеграция украинского сообщества политтехнологов с тем, чтобы установить общие моральные нормы и привести их в соответствие с общеевропейскими. В конце концов, выбирая себе помощников, политик должен отдавать себе отчет в том, что от сотрудничества с «грязными технологами»

пострадает в первую очередь его репутация. С другой стороны, такая ситуация будет выгодна самим политехнологам.

Также, необходимо банальное повышение технологического уровня выборов и всей политической жизни.

В целом, следует отметить, что в природе не существует абстрактных, пригодных на все случаи жизни политических технологий. Каждая из них, с одной стороны, конкретна и уникальна, поскольку призвана обеспечить взаимодействие различных политических сил и структур для решения вполне конкретных вопросов. С другой стороны, она многопланова по своему содержанию и характеру, многоаспектна по условиям осуществления, составу исполнителей, видам политической деятельности и решаемым проблемам.

К сожалению, система принятия политических решений в Украине крайне нетехнологична и унаследовала худшие черты советской системы. Поэтому вопросы усовершенствования политических технологий в нашей стране является одной из первоочередных задач.

Литература:

1. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии. Учебник для студентов вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.
2. Ильясов Ф. Н. Политический маркетинг. Искусство и наука побеждать на выборах. М.: Издательство ИМА-пресс. - 2000. - С. 98-99.
3. Ольшанский Д. В. Политико-психологический словарь. М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2002. - С.208-210.

НЕЧИТАЙЛО ІРИНА СЕРГІЇВНА

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

ОБРАЗОВАНИЕ И СОЦИАЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ

Проблемы, связанные с функционированием учебных заведений, определением эффективности их образовательной, воспитательной, научной деятельности, всегда актуальны не только для Украины, но и для всех стран мира. Институт образования в целом призван обеспечить подготовку субъектов социального действия к решению глобальных задач, стоящих перед человечеством.

Несмотря на то, что в нынешнее время особую популярность получила концепция непрерывного образования как образования на протяжении всей жизни человека, основной социальной группой массово вовлеченной в образовательный процесс все же является молодежь. Именно поэтому, любые процессы, происходящие в системе образования, непосредственно, и в первую очередь, затрагивают именно данную социальную группу, которая в условиях кризиса оказывается наиболее уязвимой. Именно молодежь является той социальной группой, которая способна существенно влиять на процессы, происходящие во всех сферах жизнедеятельности социума: культурной, политической, экономической и др. Молодые люди – будущее государства, от стартовых условий их деятельности зависит последующее развитие общества.

Для украинского образования на данный момент все еще характерно кризисное состояние. Оно теряет привычные модели трансляции знаний и образцов взаимодействия и вынуждено искать новые. Считается, что для общества достаточно срыва трансляции знания всего в одном поколении, чтобы оно погибло и «люди вернулись в исходное животное состояние» [1]. Сегодня все чаще сегодня в научных кругах именно образование рассматривается в качестве основного субъекта социального воспроизводства как процесса, обеспечивающего жизнеспособность системы общества.

Посредством различных видов, уровней образования и воспитания общество может воздействовать на человека, развивая в нем индивидуальные способности, важные социальные качества, готовя его к тому, чтобы стать членом коллектива и проявить себя как существо, способное взаимодействовать. Именно посредством социального взаимодействия осуществляется организация диалектической связи между человеком и обществом таким образом, чтобы индивидуальные и общественные потребности удовлетворялись в одинаковой степени и в максимально полном объеме. Регуляторами такого взаимодействия считаются нормы и ценности, господствующие в обществе. Их преломление сквозь призму сознания индивида и связанные с этим действия обуславливают способ взаимодействия человека с себе подобными и социальным окружением в целом. При этом от индивида требуется, чтобы он усвоил определенные правила и нормы поведения и поступал в соответствии с ними. Общество способно направлять такое поведение индивида, осуществляя социальный контроль. По мнению одного из основоположников социальной психологии Г. Тарда, именно социальный контроль выступает в качестве основного фактора социализации как процесса неорганизованного и организованного воздействия общества на индивида с целью формирования личности, в соответствии с потребностям данного общества [2]. Учеными разработана теория социального контроля (ее идеи развивались в работах Э. Росса, Р. Парка и др.), рассматривающая его как важнейшее средство обеспечивающее процесс усвоения каждым человеком правил, норм, ценностей общества, образцов поведения, имеющих индивидуальное и социальное значение [3, с. 197-242]. Социальный контроль выступает в качестве фундамента стабильности общества. Он представляет собой сложную систему методов и стратегий направления поведения

индивидов (с помощью законов и санкций), для обеспечения их социального взаимодействия, согласования деятельности одного члена общества с ожиданиями других и общества в целом [4]. Через социальный контроль общество обеспечивает соблюдение определенных условий, нарушение которых наносит ущерб функционированию социальной системы, а осуществляется этот контроль с помощью социальных институтов, в том числе и института образования. Например, следуя концепции П. Бергера, каждый человек находится в центре концентрических кругов, представляющих разные формы, виды и типы социального контроля. В этой связи большую роль играет, в частности, институт профессионального образования. Он входит в круг контроля со стороны профессиональной системы, что имеет огромное значение, т.к. профессия и должность, помимо всего прочего регламентируют, что индивиду можно, а что нельзя во внепроизводственной жизни [5].

В целом среди процессов, способствующих осуществлению социального контроля, выделяются: 1) процессы, побуждающие индивидов к интериоризации существующих социальных норм, требований общества, социальных предписаний; 2) процессы организующие социальный опыт индивидов и 3) процессы применения специальных санкций как средств поощрения/наказания, побуждающие к соблюдению установленных норм. Все эти процессы, так или иначе, связаны с образованием [4].

Образование многолико. В общих чертах его можно рассматривать как социальную систему, социальный институт, сферу, вид и продукт деятельности. Однако, с позиции теории социального контроля, образование выступает как минимум в двух ипостасях: во-первых, как институт, деятельность которого обеспечивает или, если точнее, способствует обеспечению поддержки социально-приемлемых образцов поведения (что является необходимым для функционирования всей социальной системы). Во-вторых, – как целенаправленный процесс воспитания и обучения в интересах человека, общества, государства, сопровождающийся констатацией достижения гражданином (обучающимся) установленных государством образовательных уровней (образовательных цензов). Последний момент, на наш взгляд, заслуживает более подробного рассмотрения в силу причин, которые будут обозначены ниже.

Итак, следуя определению, подчеркивающему процессуальность образования, оно рассматривается как процесс «формирования ума, характера или физических способностей личности», посредством которого общество через школы, колледжи, университеты и другие учебные заведения целенаправленно передает свое культурное наследие – накопленное знание, ценности, навыки и т.п. – от одного поколения другому [4]. Вся система знаний, которой обладает социум, представляет собой единый «текст», разбитый на взаимосвязанные фрагменты [1]. В этом массиве знания или «общем тексте» хранится информация о значимых для общества программах, нормах, ценностях, образцах поведения, что обеспечивает преемственность социальной жизни, поддерживает социальное воспроизводство. Для этого необходимо, чтобы соответствующая информация передавалась (транслировалась) из поколения в поколение, что осуществляется посредством социальных институтов, в частности института образования. Некоторые ученые утверждают, что вопрос трансляции знания, по своей сути, является вопросом оптимизации функционирования института образования в конкретном обществе и совпадает с вопросом о существовании этого общества [1].

Такая необходимость в согласованном поведении людей, закреплении и сохранении полученных знаний, их передаче от поколения к поколению привела к возникновению различного рода знаков (вербальных и невербальных символов). Следовательно, и само знание оформляется в виде знаков. Носителями фрагментов социализированного знания являются люди, которые и придумали эту систему знаков, для того, чтобы облегчить процесс передачи. Следовательно, образовательный процесс можно рассматривать как процесс коммуникации, т.е. процесс передачи-получения информации. Коммуникация фиксирует и закрепляет существующее в обществе знание.

В этом контексте некоторые ученые особое внимание уделяют понятию дискурса. В общем смысле дискурс – речь, процесс языковой деятельности. В специальном, социогуманитарном смысле – социально обусловленная организация системы речи, а также определенные принципы, в соответствии с которыми реальность классифицируется и репрезентируется в те или иные периоды времени. Специальное значение слова «дискурс» впервые вводит Э. Бенвенист, противопоставляя *discours* (речь, привязанная к говорящему) и *élocution* (речь, не привязанная к говорящему) [6]. В этой связи, например, В. Я. Нечаев утверждает, что именно с появлением дискурсивного текста связано возникновение образовательных учреждений. Именно дискурсивный текст является всеобщим транслятором культурного опыта.

Большое внимание дискурсу в образовании уделяет в своих работах один из представителей современной западной социологической мысли Б. Бернстайн. Делая акцент на том, что передача культуры является процессом, с помощью которого общество воспроизводит само себя в новых поколениях, главной задачей социологии и педагогики ученый видит изучение этого процесса. Его интересует то, каким образом принципы устройства общества становятся принципами структурирования сознания индивидов, т.е. как внешнее становится внутренним. Бернстайн убежден, что именно педагогическая коммуникация, приобретающая форму педагогического дискурса, является тем невидимым объектом изучения, который должен стать центральным для всей социологии образования [7, с. 11]. Именно педагогический дискурс – важнейшая опосредующая «структура трансформации внешнего во внутреннее», становления «социального Я» индивида. Осуществляется эта трансформация при помощи текстовых продуктов. По мнению Бернстайна, текст является одной из видимых, явных форм реализации социальных отношений, существующих социальных установок. Посредством текста возможно оказывать такое воздействие на индивида, результатом которого может стать изменение его

личных установок на понимание социальной реальности, а в последствии и изменение его личных практик взаимодействия [7, с. 43].

Исходя из теории Бернштейна, образовательная дисциплина – это дискурс. Все дисциплины-дискурсы классифицированы. Каждая из них имеет свой «голос» (историю, особый понятийный аппарат и т.п.). Этим «голосом» обучающий вещает сообщение к обучающимся [7, с. 46-50]. А сам процесс вещания является коммуникацией, где отправитель сообщения – преподаватель (учитель), а получатель – студент (ученик). Данный процесс обязательно предполагает кодирование информации отправителем и ее декодирование получателем. Следовательно, знание, зафиксированное в тексте, обладает определенной гибкостью, оно открыто для преподавательских интерпретаций (что, собственно, соответствует понятию самого дискурса, приведенному выше). Эта гибкость приводит к признанию существования скрытого куррикулума как единого набора образовательного опыта, распространяемого учебными заведениями и преподавателями путем практической деятельности (не всегда являющейся обязательной и документально регламентированной) [8].

Бернштейн называет скрытый куррикулум «невидимой педагогикой» [7, с. 58]. Считается, что именно такая педагогика способствует осуществлению социального контроля в учебном заведении и обществе в целом, т.к. с ее помощью у людей вырабатываются навыки конформизма, подчинения авторитету и т.п.

Однако, следует подчеркнуть, что исследования, посвященных детальному изучению скрытого куррикулума, в отечественной социологической практике довольно немногочисленны. В связи с этим возникает объективная необходимость в сборе и анализе информации, которая позволила бы углубить и расширить существующие знания в области данной проблематики. Следует констатировать тот факт, что изучение скрытого куррикулума открывает новые возможности и перспективы модификации преподавательской практики. Это могло бы способствовать разрешению ряда существующих в украинской системе образования противоречий, ее выходу из кризисного состояния, что определило бы благоприятные перспективы в разрешении проблем современной молодежи.

Литература:

1. Шиян А.А. Руководство по социальным технологиям. Описание информационных процессов в обществе. Определение термина "социокод". / А.А. Шиян. Режим доступа: http://polbu.ru/shiyan_socotechnologies/ch35_all.html . Загл. с экрана.
2. Социологический словарь. Режим доступа <http://www.soclexicon.ru/tard-tarde-gabriel> . Загл. с экрана.
3. Смелзер Н. Социология: / Н. Смелзер ; [пер с англ]. – М. : Феникс, 1998. – 688 с.
4. Википедия, свободная энциклопедия. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>. Загл. с экрана.
5. Касьянов В. Социология права / В. Касьянов, В. Нечипуренко. Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/kas/07.php. Загл. с экрана.
6. Демьянков В. З. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного языка // Пленарные доклады IV Международной научной конференции «Язык, культура, общество» (Москва, 27–30 сентября 2007 г) / В. З. Демьянков. – М.: Московский институт иностранных языков; Российская академия лингвистических наук и др., 2007. – С. 86–95. Электронная версия статьи. Режим доступа: <http://www.infolex.ru> . Загл. с экрана.
7. Бернштейн Б. Класс, коды и контроль: структура педагогического дискурса / Б. Бернштейн. – М. : Просвещение, 2008. – 272 с.
8. Браславски С. Куррикулум / Сисилия Браславски. - МБП-ЮНЕСКО, Женева, 2003. Режим доступа: http://www.ibe.unesco.org/AIDS/doc/Braslavski_curriculum_RU.pdf . Загл. с экрана.

ПОГОРЛИЙ ДМИТРО ЄВГЕНОВИЧ

Національний фармацевтичний університет (НФаУ)

ПОСТТОТАЛІТАРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ДЕМОКРАТИЧНІ ТРАНЗИТИ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

При всій складності й багатоваріантності посттоталітарної трансформації посткомуністичних країн Східної Європи, посткомунізм – його особливості й еволюція – досліджується сьогодні переважно в межах теоретико-методологічної моделі демократичного транзиту. [5,10,12,14] Протягом більш ніж двох десятиліть розвитку транзитології кінцевим результатом «переходу» неодмінно вважався той чи інший різновид демократичного устрою, тоді як на практиці цей результат був рідко досяжним. Сьогодні стає очевидним, що «парадигма транзиту» не зводиться лише до лінійної «транзитологічної матриці» (хоча формальні підстави у вигляді спрощеної концепції «переходу» від авторитаризму до демократії для цього існують). Поняття транзиту необхідно розглядати набагато ширше – воно охоплює будь-які за формою і змістом процеси переходу від колишнього (недемократичного) стану до іншого. Отже, у теоретико-методологічному плані було б некоректно зводити до спрощеної й поверхневої парадигми транзиту всі політичні трансформації, що розпочалися під знаком «третьої хвилі демократизації». При цьому феномен сучасних неоавторитарних трансформацій, як і взагалі безпрецедентні розходження в наслідках режимних змін, роблять актуальним питання щодо оновлення

сформованих уявлень про політичні зміни й політичний розвиток з урахуванням різновекторного характеру сучасних політичних процесів. Із методологічної точки зору виявлення та порівняння різних варіантів руху від авторитаризму в напрямку інших (більш демократичних або, навпаки, автократичних) режимів не передбачає конструювання якоїсь універсальної парадигми політичних змін. Завдання полягає у визначенні зв'язку й послідовності окремих фаз посттоталітарної трансформації, у виявленні загального і особливого в різноманітті реальних політичних змін. Вирішення цього завдання дасть можливість виявити характерні закономірності найбільш ефективних переходів до демократії.

До останнього часу кінець ХХ ст. вважався епохою глобальної демократизації, що сприймалася як головний (і майже єдиний можливий) напрямок світової динаміки. Крах комуністичної системи, розпад тоталітарних і авторитарних режимів, поступове становлення демократичних інститутів у цілій низці європейських країн, які оголосили себе «новими демократіями», переконував, що концепт «глобальної демократичної хвилі» («третьої хвилі демократизації» за С. Хантінгтоном, а за підрахунками Т. Л. Карл і Ф. Шміттєра – «четвертої хвилі») здатний забезпечити цілісну теоретико-методологічну модель для осмислення й прогнозування цих процесів. [4, 12]

Аналіз тенденцій політичного розвитку базувався на вихідній посилці, відповідно до якої всі сучасні політичні трансформації мають єдиний лінійний вектор – від розпаду тих чи інших різновидів авторитаризму до поступового вибудовування консолідованої демократії ліберального типу. [7] Таким чином, політичний розвиток (який уявлявся лише як векторний, лінійний) став трактуватися в парадигмі «демократичного транзиту», за якою всі «перехідні» країни неминуче проходять через типологічно єдині стадії демократизації: ерозію й розпад авторитаризму, режимну лібералізацію, інституціональну демократизацію, етап неконсолідованої демократії та демократичну консолідацію. Швидкість просування до консолідованої ліберальної демократії залежала від сукупності внутрішніх і зовнішніх обставин, але сам вектор руху уявлявся цілком визначеним. Таким чином, консолідована демократія стала тим реальним «пунктом призначення», якого рано чи пізно досягнуть усі «перехідні» системи. Сьогодні, однак, стає очевидним, що сучасний політичний розвиток може мати безліч різноспрямованих траєкторій. Щоб переконатися в цьому, досить порівняти, наприклад, політичні інститути та політичні процеси в Чехії і Росії, Словенії і Молдові, Білорусії і Естонії. Стає зрозумілим той факт, що сам посткомуністичний транзит може бути не тільки поступальним (революційним або еволюційним), але й регресивним, інволюційним. Крім того, у країнах «третьої хвилі» складається надзвичайно широкий спектр політичних режимів, структур розподілу та відтворення влади, формуються різні політичні системи. В одних завершується консолідація ліберальних демократій, закріплюються демократичні інститути і практики, в інших вони поєднуються з недемократичними, авторитарними, у третіх – формальні демократичні процедури використовуються лише як фасад, за яким приховуються нові різновиди автократичного правління.

Отже, модель демократичної консолідації як ідеальний результат транзиту, викликає сьогодні цілу низку теоретико-методологічних питань. Насамперед – коли закінчується власне «транзит» («перехід», фаза «установлення демократії») і починається консолідація, і які внутрішні та зовнішні фактори стають визначальними в процесі консолідації демократії?

У сучасній транзитології консолідація демократії розуміється як свого роду «висхідний» процес – від «мінімального», процедурного рівня, коли встановлюються формально демократичні інститути та процедури, до рівня «максимального», структурного й багатофакторного, що передбачає затвердження демократії за цілим комплексом вимірів – від поведінкового і ціннісного до соціально-економічного й міжнародного (В. Меркель). [9, с.12]

Прийнято вважати, що і сам процес демократичної консолідації, і його результат залежать від сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів. До перших відносять наявність і характер «доавторитарного» політичного досвіду; тип і особливості недемократичного режиму, що розпадається; стратегії, які обираються ключовими політичними акторами в процесі транзиту, та ін.; до других – ступінь залучення до міжнародних структур й інститутів; масштаби міжнародної політичної, економічної та іншої підтримки тощо. У той же час деякі автори акцентують увагу на визначальній ролі таких структурних передумов демократичної консолідації, як «громадянська» політична культура й громадянське суспільство (Р.Даль) [2, с.108-113], відносно високий рівень соціально-економічного розвитку в поєднанні з помірною інфляцією та зменшенням майнової нерівності (А. Пшеворський) [10, с.33], а також більш-менш рівномірний розподіл сукупних суспільних ресурсів – економічних, політичних, ідеологічних, інтелектуальних та ін. (Т. Ванханен) [11, с.137].

Відповідно до концепції Х. Лінца й А.Степана, демократична консолідація передбачає проведення глибоких перетворень як мінімум на трьох рівнях: поведінковому, ціннісному й конституційному. На думку дослідників, про її досягнення можна говорити тільки в тому випадку, якщо: 1) у суспільстві не залишилося політичних груп, які б прагнули підірвати демократичний режим; 2) демократичні процедури та інститути сприймаються суспільством як найбільш прийнятні механізми регулювання соціального життя; 3) політичні актори «звикають» до того, що всі суспільні конфлікти вирішуються відповідно до законів, процедур та інститутів, санкціонованих новим демократичним процесом. [5, с.23-27] В. Меркель додає до наданої схеми ще один рівень – політичну репрезентацію, тобто наявність інтегрованої партійної системи й системи взаємодіючих груп інтересів, а також підкреслює роль зовнішніх факторів – самого міжнародного середовища, міжнародних економічних відносин, регіональної інтеграції. [9, с.21]

Запропонована аналітична модель «транзит – консолідація» фактично відтворює лінійне уявлення про політичний розвиток. По суті, мова йде про те, що демократія рухається в заданому напрямку, переходячи від однієї фази до іншої. На думку Т. Карозерса, основу цієї моделі складають такі вихідні посилки: 1) країна, що відходить від диктаторського правління, рухається до демократії; 2) демократизація передбачає сукупність послідовних стадій, що призводять до консолідації нового режиму; 3) вибори як ключовий елемент переходу до демократії; 4) «структурні» характеристики (рівень економічного розвитку, політична історія, успадковані інститути, етнічний склад, соціокультурні традиції та ін.) набагато менше впливають на результат транзиту, аніж «процедурні», тобто дії політичних факторів; 5) демократизація здійснюється в дієздатних державах. [3, с.48-50]

Аналізуючи такі країни, Карозерс відзначає, що вони «мають деякі ознаки демократизації політичного життя – принаймні, є певний обмежений політичний простір для існування опозиційних політичних партій і громадянського суспільства, а також регулярні вибори й демократичні конституції. Але при цьому для них характерні слабке представництво інтересів громадян, низький рівень політичної участі, яка не виходить за межі голосування, порушення законів посадовими особами держави, сумнівна легітимність виборів, майже повна відсутність довіри суспільства до державних інститутів та низька інституціональна ефективність держави». [3, с.62]

Порівняння спроб демократизації (особливо у південноєвропейському контексті) свідчить про те, що найбільш успішні з них мали спільну загальну логіку та послідовність дій і процесів. По-перше, при демократизації авторитарних режимів класичного типу ініціатива реформ як правило виходила зверху, тобто від частини самої правлячої еліти, розколотої на реформаторів і консерваторів. І по-друге, у більшості випадків успішних південноєвропейських демократизацій вихід із політичної кризи забезпечувала не перемога однієї із протиборчих політичних сил, а оформлення свого роду пакту (за типом хрестоматійного пакту Монклоа в Іспанії) або серії пактів, що встановлювали «правила гри» на наступних етапах демократизації та надавали певні гарантії «переможеним». Саме легітимація пакту та його подальший розвиток дозволяли перейти до одного з ключових моментів демократизації – проведенню вільних і конкурентних виборів нової влади.

В якій мірі розглянута вище модель успішних демократизацій може бути застосована до різноманітних посткомуністичних трансформацій? Наскільки правомірним є розгляд розпаду і трансформації комуністичних режимів у країнах Центральної і Східної Європи та у колишніх радянських республіках як ланки єдиного глобального процесу демократизації, проявів (можливо, не дуже успішних – особливо стосовно до СРСР) «третьої хвилі»?

На думку М. Макфола, специфіка посткомунізму (за вихідними умовами, завданнями, політичними акторами та ін.) є настільки великою, що порівняння його з поставоритарними демократизаціями у Південній Європі та Латинській Америці практично позбавлене підстав. Зокрема, як свідчить аналіз, проведений М. Макфолом, у випадку посткомуністичних трансформацій базові посилки конвенціональної транзитологічної моделі (уявлення про те, що виходом з політичної кризи, яка виникає внаслідок приблизної рівноваги консервативних і реформаторських сил, є пакт, що створює основи для успішної демократизації, та ідея нав'язування демократії «зверху» внаслідок компромісу еліт) не працюють. [6, с.185] Дійсно, лібералізація далеко не завжди починалася за ініціативи самого режиму – у багатьох країнах Східної Європи (зокрема, в Польщі, Угорщині, Болгарії, Румунії) поштовхом до неї ставав тиск мас знизу. Та й лідери-реформатори не належали до старого політичного істеблшменту – як, наприклад, Л. Валенса, В. Гавел або В. Ландсбергіс. При цьому, реформи починалися, власне кажучи, не з демократизації як такої, а з попередньої лібералізації режиму, його своєрідної «декомпресії». Як відзначає А. Степан, «в авторитарних умовах "лібералізація" містить у собі низку політичних і соціальних змін, таких, як ослаблення цензури в ЗМІ та терпимість до політичної опозиції. "Демократизація" передбачає лібералізацію, але, при цьому, є більш широким і специфічно політичним поняттям. Демократизація означає відкриту конкуренцію за право контролювати владу, а це, у свою чергу, передбачає вільні вибори. Лібералізація лише модифікує взаємозв'язок держави й громадянського суспільства, тоді як демократизація змінює взаємини між державою і політичним суспільством як таким. Лібералізація не обов'язково повинна призводити до демократизації». [5, с.18]

Намагаючись протистояти консервативним силам усередині системи, реформатори-центристи (і в Східній Європі і, почасти, в СРСР) зверталися за підтримкою до громадянського суспільства, опозиційних рухів і, балансує між охоронцями режиму та його радикальними супротивниками, протягом певного часу проводили політику «дозованих» реформ. Але санкціонована ними легалізація радикальної опозиції як нового легітимного суб'єкта політичного процесу спричиняла консолідацію консерваторів і рано чи пізно призводила до зростання політичної напруженості та загострення конфліктів.

Виходом з даної ситуації для більшості посткомуністичних країн ставав варіант не пакту, а силового вирішення протиріч, причому тип нового режиму значною мірою визначався тим, звідки йшов імпульс політичних перетворень. Якщо перевагу в політичному протиборстві одержували радикальні реформатори, які спиралися на підтримку «знизу» і діяли «ззовні» традиційного істеблшменту, відкривалися перспективи справжньої демократизації. Якщо ж сила була на боці представників старих режимів, які «зверху» нав'язували нові правила гри, підсумком ставало затвердження нової версії авторитарного режиму. Нарешті, якщо переможець визначався лише після відносно тривалого періоду балансу сил, виникали ті або інші різновиди «гібридних» режимів («напівдемократій-напівдиктатур»). [7, с.94] За підрахунками Макфола, перевага на користь опозиції в дев'яти випадках (Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина й

Словенія) сприяла появі «демократій» і в трьох – «часткових демократій» (Вірменія, Боснія й Герцеговина, Грузія); ситуація балансу сил в одному випадку породила «диктатуру» (Таджикистан), у шести (Україна, Молдова, Росія, Албанія, Азербайджан, Македонія) – «часткові демократії», і у двох (Болгарія та Монголія) – «демократії»; домінування старого режиму в п'яти випадках (Білорусія, Казахстан, Киргизія, Туркменістан і Узбекистан) призвело до встановлення «диктатури», і лише у двох – до появи «часткової» (Сербія) або «повної» (Румунія) «демократії». [6, с.186]

Можна виділити й інші особливості посткомуністичних трансформацій, у тому числі – необхідність одночасного перетворення політичної та економічної сфер, а нерідко – і пошуки національно-державної ідентичності, сплеск етнопатриотизму, відсутність або аморфність громадянського суспільства тощо.

Розглянуті особливості посттоталітарного розвитку країн Східної Європи чітко вказують на неадекватність спроб віднести всю сукупність траєкторій політичних трансформацій останніх трьох десятиліть до будь-якої універсальної транзитологічної парадигми. У реальному різноманітті успішних і неуспішних транзитів (як на «півдні», так і на «сході») були і переходи від лібералізації до пакту й демократизації з наступним просуванням до демократичної консолідації, і реформи, здійснювані елітними групами, і випадки нав'язування (привнесення) демократизації зверху, і масові повстання проти диктатури. Таким чином, можна відзначити наявність не тільки сутнісно різних процесів, але й широкого спектру результатів політичних трансформацій – від консолідації ліберальних демократій до появи цілком сформованих різновидів неоавторитаризму.

Досвід політичних трансформацій «третьої хвилі» чітко продемонстрував, що інституціональна стабілізація й режимна консолідація далеко не рівнозначні консолідації ліберальної демократії. Більше того, у переважній більшості випадків вони означають насамперед стабілізацію існуючого владного режиму, що забезпечує стійке відтворення сформованої системи владних відносин, функціонування й розподілу влади. У свою чергу, це передбачає придушення опозиції, а також створення й підтримку механізмів легітимації існуючого режимного порядку. Такий режим відрізняє відносно слабка інституціоналізація – процедури або порушуються, або виявляються фасадом «реальних», неінституціоналізованих владних відносин. [8, с.74]

Розглянуті проблеми режимної консолідації вказують на низький ступінь ефективності аналізу траєкторій посткомуністичних трансформацій у Східній Європі в термінах «перехідності», особливо через два десятиліття після початку «транзиту» у таких країнах, як Росія, Білорусія, Молдова та Україна. Спроби відбити не «перехідну», а «сталу» природу сформованих посттоталітарних політичних режимів на пострадянському просторі призвели до появи цілої низки нових визначень – «керований плюралізм» (Х. Бальзер), «електоральний» (А.Шедлер), «конкурентний» (Д.Кольєр і С.Левітські) і «бюрократичний» (Л. Шевцова) авторитаризм, «моноцентризм» (І. Бунін) та ін. [1, 13]

Очевидно, що зазначені країни вже «перейшли» туди, куди в заданих умовах і з урахуванням конкретних обставин могли «перейти». Система влади в них (при тому, що вона недостатньо інституціоналізована) забезпечує досить стабільне відтворення; опозиція, якщо і не придушена остаточно, то не є впливовим політичним актором; громадянське суспільство нерозвинене; право є залежним від самого режиму; невизначеність результатів використання демократичних процедур (насамперед, електоральних) зведена до мінімуму.

Таким чином, стосовно підсумків «третьої хвилі» можна говорити не про «перехідні», а про цілком консолідовані політичні режими нового типу, які не узгоджуються з логікою «розтягнутої демократизації». Вектор їх політичного розвитку виявився не таким, як передбачалося в лінійній транзитологічній парадигмі, що трактує сучасні політичні трансформації як рух від авторитарного режиму до консолідованої демократії. Той факт, що транзит найчастіше означає не лінійний перехід до ліберальної демократії, а трансформацію недемократичних режимів одного типу у недемократичні ж режими інших різновидів, вказує на неможливість використання поняття демократизації стосовно всіх різновидів сучасних політичних трансформацій. Іншими словами, транзит як такий не означає гарантованого переходу до демократії (й тим більше – її консолідацію) – це лише процес переходу від одного політичного стану до іншого, про що й свідчить реальна багатомірність, різновекторність руху та розмаїтість кінцевих форм політичних трансформацій, що відбуваються.

Література:

1. Гельман В. Постсоветские политические трансформации // Полис. – 2001. – № 1.
2. Даль Р. Демократия и ее критики / Пер. с англ. под ред. М. В. Ильина – М., 2003. – 576 с.
3. Карозерс Т. Конец парадигмы транзита // Политическая наука. – 2003. – № 2.
4. Карл Т.Л., Шмиттер Ф. Демократи-зация: Концепты, постулаты, гипотезы. Раз-мышления по поводу применимости транзи-тологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций // По-лис. – 2004. – № 2.
5. Линц Х., Степан А. «Государственность», национализм и демократизация // Полис. – 1997. – № 5.
6. Макфол М. Опасности затянувшегося переходного периода // Pro et Contra. – 1999. – Т.4.
7. Мельвиль А.Ю. Демократические тран-зиты: Теоретико-методологические и при-кладные аспекты. – М., 1999. – 106 с.
8. Мельвиль А.Ю. Задержавшиеся и/или несостоявшиеся демократизации: почему и как? // По-лис. – 2010. – № 4.

9. Меркель В., Круассан А. Формальные: и неформальные институты в дефектных демократиях. – Полис. – 2002. – № 1.
10. Пшеворский А. Переходы к демократии // Путь. – 1993. – № 3.
11. Сморгун Л.В. Сравнительная политология. Теория и методология измерения демократии. – СПб, 1999. – 376 с.
12. Хантингтон С. Третья волна: демократизация в конце XX века. – М., 2003. – 368 с.
13. Шевцова Л. Российский гибридный режим // Journal of Democracy. – 2001 (October).
14. Шмиттер Ф. Процесс демократического транзита и консолидации демократии // Полис. – 1999. – №3.

РАКУШЕВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ДОСЛІДЖЕННЯ БАЗОВИХ ПОКАЗНИКІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Становлення професії соціального працівника має власну специфіку, викликану тим, що його професійна діяльність будується на історичному досвіді державного соціального захисту населення в межах радянської моделі соціального забезпечення, з одного боку; з іншого – сучасний соціальний працівник має забезпечувати соціально-педагогічний супровід великої кількості категорій населення, які потребують соціального захисту в соціально-економічній і соціально-політичній нестабільності української держави, нерозробленості нормативно-правових засад соціально-педагогічної діяльності й нестачі навчально-методичного й науково-теоретичного потенціалу професійної підготовки соціальних працівників та їх практичної професійної діяльності.

Метою статті є окреслення головних базових показників, що позначаються на професійній підготовці соціальних працівників у вищій школі.

У 2005-2007 навчальних роках серед студентів спеціальності “соціальна робота” було проведено дослідження ієрархії базових показників, що впливають на формування фахової майстерності в процесі підготовки до професійної діяльності.

При дослідженні базових показників, що впливають на фахову майстерність студентів – соціальних працівників були, опитані студенти I-V курсів спеціальності “соціальна робота” Житомирського економіко-гуманітарного інституту.

Усього було опитано 106 осіб денного відділення (студентів 1-го курсу – 28 осіб, 2-го курсу – 26 осіб, 3-го курсу – 23 особи, 4-го курсу – 21 особа та 5-го курсу – 8 осіб).

На розгляд опитуваних було представлено 10 базових показників, що на думку експертів (викладачів кафедри соціальної роботи) впливають на формування комунікативних, соціально-перцептивних, інтерактивних компонентів фахової майстерності та спрямованості особистості:

- наявність самого процесу спілкування, потреба в спілкуванні (конкретна особистість включається в різноманітні системи спільної діяльності з різними людьми, і це визначає багатоманітність способів її участі в комунікації);
- усвідомлення професійно важливих комунікативних характеристик соціального працівника (проникливість, щирість, довірливість, терпимість, безоціночне сприйняття іншої людини);
- здатність передбачити наміри співрозмовника та вміло відреагувати на них (спостереження за співрозмовником, здатність помічати найменші зміни у настрої та поведінці співрозмовника);
- здатність до співпереживання, можливість емоційно сприймати і розуміти іншу людину (емпатія, вміння проникати у внутрішній світ співрозмовника);
- розвиток властивостей уваги (вміння розподіляти увагу, психологічна спостережливість допомагає цілеспрямовано та систематично вивчати особливості співрозмовника);
- здатність людини до адекватної самооцінки, самоаналізу під час спілкування (сприяє цілісності та динамічності внутрішнього життя людини, яскраво позитивно впливає на сферу міжособистісних контактів);
- мотивація професійної діяльності (внутрішня готовність особистості до продуктивних змін, рефлексія);
- особливості становлення особистості майбутнього соціального працівника під час навчання у вищому навчальному закладі в умовах студентської групи (внаслідок взаємодії і спілкування студенти взаємовпливають один на одного);
- високий розвиток властивостей мислення (найважливіший пізнавальний процес, що виокремлюється як чинник формування комунікативної майстерності у майбутніх соціальних працівників);
- особливості характеру, темперамент.

Студентам пропонувалось проранжувати 10 базових показників в порядку їх пріоритетності в реальному й ідеальному фахівця із соціальної роботи. Тобто, як запропоновані показники виражені у самих учасників дослідження на даному етапі розвитку соціальної структури і як вони повинні бути виражені в ідеального фахівця із соціальної роботи.

Ранг №1 присвоювався найбільш вагомому показнику, а 10 – найменш вагомому.

Значимість виділених показників, що впливають на формування фахової майстерності у майбутніх соціальних працівників, відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Базові показники ідеального та реального фахівця з соціальної роботи

БАЗОВІ ПОКАЗНИКИ	I курс		II курс		III курс		IV курс		V курс	
	Ідеальний фахівець	Реальний фахівець								
Наявність самого процесу спілкування, потреба в спілкуванні	8	6	7	1	2	4	1	2	1	2
Усвідомлення професійно важливих комунікативних характеристик соціального працівника	7	8	5	7	5	7	3	6	3	5
Здатність передбачити наміри співрозмовника та вміло відреагувати на них	6	7	6	8	4	6	4	5	4	6
Здатність до співпереживання, можливість емоційно сприймати і розуміти іншу людину	5	3	1	3	1	1	2	3	2	1
Розвиток властивостей уваги	10	10	9	6	6	9	7	4	8	3
Здатність людини до адекватної самооцінки, самоаналізу під час спілкування	4	9	8	9	7	8	5	10	5	7
Мотивація професійної діяльності	1	2	2	4	3	5	6	1	6	8
Особливості становлення особистості майбутнього соціального працівника під час навчання у вищому навчальному закладі	9	1	3	2	9	2	9	7	7	4
Рівень розвитку інтуїції	2	5	10	10	10	10	10	8	10	10
Особливості характеру, темпераменту	3	4	4	5	8	3	8	9	9	9

Аналіз ранжування ідеального фахівця із соціальної роботи дозволяє виявити наступні закономірності: ступінь вимогливості до фахових особливостей в 1-го та 2-го курсів нижче, ніж в 3-го, 4-го та 5-го курсу. Можливо, студенти 1-го та 2-го курсів зіткнулися з такими труднощами, як: неправильні уявлення про майбутню професію, невизначеність професійних цілей, а можливо неправильна суб'єктивна модель навчальної діяльності.

При розгляді балів, даних реальному фахівцеві із соціальної роботи, було виявлено, що оцінки в студентів 5-го курсу ("без п'яти хвилин" фахівців) вище, ніж у студентів інших курсів. Це можна пояснити декількома причинами: завищена оцінка себе як майбутніх спеціалістів; імовірний негативізм до майбутньої професії в студентів 1-го, 2-го, 3-го курсів; може бути також завищений рівень вимог до майбутньої професії, пов'язаний з якістю навчальної діяльності.

Розставимо за ступенем значимості (важливості) дані базові показники (див. табл.2).

Для визначення середнього балу скористаємось математичною формулою середнього арифметичного значення.

Результати дослідження показали, що думки 2-го, 3-го, 4-го та 5-го курсів опитуваних стосовно "ідеального" соціального працівника збіглися по рівню розвитку інтуїції. Цей показник респонденти поставили на 10 місце. Із приводу інших показників думки розійшлися.

Таблиця 2

Ступінь значимості базових показників для студентів – майбутніх фахівців із соціальної роботи

БАЗОВІ ПОКАЗНИКИ	Ідеальний фахівець		Реальний фахівець	
	Середній бал	Ранг	Середній бал	Ранг
Наявність самого процесу спілкування, потреба в спілкуванні	4	III	3	II
Усвідомлення професійно важливих комунікативних характеристик соціального працівника	4,6	IV	6,6	VIII
Здатність передбачити наміри співрозмовника та вміло відреагувати на них	4,8	V	6,4	VI-VII
Здатність до співпереживання, можливість емоційно сприймати і розуміти іншу людину	2,2	I	2,2	I
Розвиток властивостей уваги	8	IX	6,4	VI-VII
Здатність людини до адекватної самооцінки, самоаналізу під час спілкування	5,8	VI	8,6	IX-X
Мотивація професійної діяльності	3,6	II	4	IV
Особливості становлення особистості майбутнього соціального працівника під час навчання у вищому навчальному закладі	7,4	VIII	3,2	III
Рівень розвитку інтуїції	8,4	X	8,6	IX-X
Особливості характеру, темпераменту	6,4	VII	6	V

Однак, дане ранжування дозволяє розподілити базові показники ідеального фахівця в такий спосіб (середнє значення):

найбільш важливі: здатність до співпереживання, можливість емоційно сприймати і розуміти іншу людину (I); мотивація професійної діяльності (II); наявність самого процесу спілкування (III);

найменш важливі: здатність людини до адекватної самооцінки, самоаналізу під час спілкування (IX), рівень розвитку інтуїції (X).

Що ж стосується розподілу даних показників у реального фахівця, то ми отримали такі результати:

найбільш притаманні: здатність до співпереживання, можливість емоційно сприймати і розуміти іншу людину (I); наявність самого процесу спілкування, потреба в спілкуванні (II); особливості становлення особистості майбутнього соціального працівника під час навчання у вищому навчальному закладі (III).

найменш притаманні: рівень розвитку інтуїції (IX-X); здатність людини до адекватної самооцінки, самоаналізу під час спілкування (IX-X).

Для налагодження оптимального спілкування суттєвою є здатність соціального працівника адекватно реагувати при проблемних ситуаціях, аналізувати вчинки інших людей і бачити ті мотиви, які керують ними, прогнозувати їх поведінку в різних життєвих ситуаціях і, зокрема, під час взаємодії.

Результати дослідження, на наш погляд, дозволяють зробити досить цікаві висновки.

Як бачимо, такі суто професійні показники як “усвідомлення професійно важливих комунікативних характеристик соціального працівника” та “здатність передбачити наміри співрозмовника” займають далеко не перші місця ні в реального, ні в ідеального фахівця. Це свідчить про велику актуальність формування та розвитку фахової майстерності в сучасного студента – соціального працівника. Зокрема, таких компонентів фахової майстерності, як комунікативний, соціально-перцептивний, інтерактивний.

Для розвитку фахової майстерності майбутніх соціальних працівників мають значення: психологічні детермінанти комунікативного потенціалу студентської групи; соціально-психологічний клімат групи і його вплив на характер взаємодії між членами групи; рівень згуртованості групи; стиль внутрішньогрупової комунікації; вплив структури і рівня розвитку міжособистісних стосунків на прояв і вдосконалення комунікативної майстерності окремих студентів.

Ми вважаємо, на підставі теоретичних положень ряду дослідників з проблеми професійного спілкування та експерименту, що оволодіння основами фахової майстерності студентами – соціальними працівниками повинно містити в собі наступні обов'язкові компоненти:

- вивчення теоретичних основ загального та професійного спілкування;
- тренінг професійного спілкування соціального працівника;
- різноманітна діяльність комунікативного, соціально-перцептивного та інтерактивного характеру.

Література:

1. Александрова О.Н., Богомолова О.Н. и др. Психология социальной работы /под ред. Гулиной М.А. – СПб.: Питер, 2002.
2. Введення у соціальну роботу: Навч. посібник. – К.: Фенікс, 2001. - 288с.
3. Козлов А.А., Иванова Т.Б. Практикум социального работника: Серия "Учебные пособия". – Ростов-н/Д: "Феникс", 2001. - 320с.
4. Сидоров В. Н. Деятельность социального работника: роли, функции, умения. – М., 2000.

СЕРГІЄНКО ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ

Класичний приватний університет м. Запоріжжя

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МІСЦЕВИХ ЕЛІТ

Численні дослідження присвячені електоральній поведінці населення, електоральним цінностям та перевагам, а їх актуальність визначається соціальною ситуацією певних одиничних прикладів. Такі дослідження мають додаткову цінність в плані трансформації суспільної свідомості через обрання цінностей виборцями у їхньому волевиявленні.

На макрорівні зазвичай йдеться про вибори до органів найвищого представництва народовладдя – в Україні це Верховна Рада, Президент. Ті, хто претендують представляти народ у владних структурах найвищого, державного рівня, розглядаються в соціології як представники так званої національної еліти.

Але є ще й рівень, що пов'язаний з місцевими органами влади, які теж комплектуються на основі виборів. Чи заслуговують ті, хто балотується в ці органи, на те, щоб іменуватися елітою, хоча б навіть і місцевою? І яких вони зусиль докладають до того, щоб бути обраними?

Таким чином, постає певне проблемне коло з цього питання, котре визначає мету цієї статті: сформулювати дослідницький комплекс в якості об'єкта соціологічних досліджень, який би стосувався того, що являє собою так звана місцева еліта, а також окреслити методологічні засоби для такого розгляду.

Для досягнення цієї мети доцільно виконати такі завдання:

- розглянути поняття національної еліти та транспонувати його на місцевий рівень, тобто – стосовно так званих місцевих еліт;
- окреслити методологічні засоби для розгляду електоральних процесів на місцевому рівні;
- розглянути електоральний процес на місцевому рівні з застосуванням наданих методологічних засобів, зокрема – в плані соціального позиціонування місцевих еліт в активних електоральних процесах.

Розмаїття версій визначень політичної еліти вказує на певну утрудненість або й неможливість вироблення вітчизняними та зарубіжними авторами уніфікованого погляду на неї та в цілому на місію еліти.

Ознаки, за якими суб'єктів соціальних процесів можна віднести саме до місцевих еліт, є похідними від того, що в соціології окреслено як «вищий клас» у структурі суспільства. До вищого класу дослідники зараховують «роботодавців, керівників, топ-менеджерів; усіх, хто володіє виробничими потужностями чи контролює їх, має високий майновий цenz (багатство)» [3].

Тут позначено матеріальну сторону спричинення того, що суб'єкт потрапляє до еліти. В постіндустріальному, інформаційному суспільстві зростає і нематеріальний чинник, пов'язаний із такими галузями як мистецтво, спорт, політика, ЗМІ. Причетні до них, а також ті, хто посідає в цих сферах провідні місця, також заслуговують на те, щоб не тільки вважатися представниками еліти, але й бути ними в реальності.

У структурі держави, партіях, профспілкових та інших громадських організаціях, церкві тощо влада концентрується в руках тих, хто здатний до управління, до дії у вищих структурах, котрі так чи інакше виходять з-під контролю рядових членів. Навіть у партіях рядові маси, менш здатні до управління, висувають лідерів, вождів, котрі утворюють партійну еліту.

Згідно з загальноприйнятою класифікацією, варто розрізняти продуктивну та правлячу еліти. До продуктивної еліти слід віднести представників нації, котрі створюють можливості її розвитку, хто становить інтелектуальний та виробничий потенціал суспільства. Продуктивна еліта покликана завжди діяти в позитивному контексті, вона творить суспільний достаток, його соціально-економічний розвиток. Правляча еліта, за визначенням, може діяти двояко – на благо чи на шкоду суспільству, або, що частіше трапляється, в руслі незначного переважання тієї чи іншої оцінки. Тобто від міри участі продуктивної еліти в роботі правлячої визначальною мірою може поставати позитивна чи негативна суспільна оцінка щодо якості рівня суспільного та державного управління.

Існує перманентна задача у дослідженні еліт, пов'язана із змістовними особливостями одиничних чи групових представників еліт, яка полягає у віднайденні критеріїв того, щоб, по-перше, сконструювати певний

«клас» чи «вид» еліти; по-друге, віднести до нього одиничних представників; по-третє, усвідомлювати та враховувати процес входження до еліти та можливого виходу з неї одиничних представників.

Завжди існуватиме проблема співвідношення та навіть стосунків еліти з рештою населення, які не тільки заслуговують на дослідження, але бувають такими, що заявляють про себе як гострі соціальні виклики, наприклад, напередодні соціальних потрясінь, заворушень аж до революцій.

Подібні проблеми актуальні у разі переносу проблематики на соціальний мезорівень – тобто, коли йдеться про місцеві еліти: критерії та процес входження до еліти; стосунки всередині еліти (конкуренція чи співробітництво тощо) – та з рештою населення; їхні прояви у специфічних обставинах, зокрема – під час виборчого процесу.

Остання із зазначених проблем постає як дослідницьке завдання підвищеної актуальності, оскільки в новітні часи наша держава проголошує курс на збільшення питомої ваги місцевого самоврядування в державному управлінні. Різні політичні сили декларують це в своїх програмних засадах різними словами та з певними наголосами чи формами вирішення, що пропонуються, але навіть ті, хто робить це лише як данину політичній моді, все ж таки змушені позначати місцеве самоврядування як одну з цілей у своїй діяльності.

Таким чином, соціальна реальність полягає в тому, що роль місцевих еліт зростатиме найближчим часом, а процеси, в яких вони беруть участь, а часто – ініціюють та спрямовують – набиратимуть значущості та підвищуватимуть свій вплив на життя населення.

В руслі цього й загальнодержавні еліти, їхні центральні, «столичні» представники повинні будуть приділяти ретельнішу увагу своїм «представникам на місцях», придивлятися уважніше до місцевих еліт з метою виявлення, повернення на свій бік та надання ефективної допомоги в певних напрямках. Насамперед, це має стосуватися їх проходженню в місцеві органи влади через участь у виборчому процесі.

Отже, в соціальній реальності набуває чіткіших обрисів цілісний феномен – існування і поведінка місцевих еліт, представники яких збільшують свою активність під час виборчого процесу. Тому й у соціологічній науці постає необхідність адекватного відображення цього певним чином новітнього феномену в теоретичній площині для отримання чіткого розуміння його сторін в статичній та динамічній; а також емпіричних досліджень в одиничних випадках, які визначаються особливостями соціальної ситуації – насамперед, виборчим процесом, а також тими диспозиціями, що складаються в середовищі місцевих еліт певних територій.

Реальна діяльність, в тому числі і політична, є більш масштабною і постійною. Інший прояв активності, який визначається, зокрема, В.Северинюком як «політична участь», є певним чином імітацією реальної діяльності, котра має на меті отримання голосів виборців; він констатує також, що переважання в політичній поведінці партій дій учасницького характеру – більшою мірою політико-поведінкових акцій, а не власне політичної діяльності – стає особливо помітним під час виборчих кампаній [2]. Він констатує, що для партій сам процес боротьби за голоси виборців – це більшою мірою їх політична поведінка, ніж політична діяльність.

Ті самі міркування можна спрямувати і на прояви активності будь-яких інших суб'єктів, в тому числі – і представників місцевих еліт.

Таким чином, постає суттєва різниця у проявах активності представників місцевих еліт під час виборчих кампаній та в решту часу.

Отже, розгляд форм активності місцевих еліт потребує адекватних методологічних засобів, серед яких центральне місце має посісти діяльнісний підхід. Він декларований, насамперед, у психології, але й соціологічна теорія широко використовує категорії соціальної дії, соціальної діяльності.

Для дослідження активних електоральних процесів істотними будуть положення, викладені в працях В.Латишевої, де позначено використання категорії «діяльність» в соціології, та М.С.Кагана, де окреслено вдальший загальнометодологічний підхід щодо структурування діяльності як такої.

Зокрема, В.Латишева зазначає, що «в соціології використовують категорію «дія», котра є одиницею соціального аналізу» [4].

Діяльнісний підхід виявляється продуктивним для розгляду електоральних процесів. Завдяки йому можна доволі адекватно позначити складові цього феномену, користуючись такою структурою діяльності.

Визначальною особливістю електоральних розгортань є наявність двох суб'єктів, котрі можуть знаходитись між собою в певних стосунках – чи то консолідуватись, чи опонувати. Виборчий процес є двополюсним – з одного боку – електорат, а з іншого боку ми бачимо тих, хто балотується. Для нас важливим буде висновок, що в електоральних процесах, зокрема – на етапі передвиборчої кампанії – відбувається певна рольова переорієнтація в активності двох суб'єктів.

Один з них – електорат – зберігає певним чином пасивність аж до моменту волевиявлення (голосування), натомість інший (потенційні обранці) не тільки підвищує свою активність, але й спрямовує її на другого суб'єкта, іноді сприймаючи його як об'єкт свого впливу, докладання виборчих технологій аж до маніпуляцій соціальною свідомістю.

Так само цікавим є і процес в структурі діяльності – тут він виглядає як такий, що здійснюється насамперед одним із суб'єктів – представниками еліт, і для цього буде вдалим застосувати термін «соціальне позиціонування».

Щодо середовища, то тут воно постає як своєрідне «медіа-середовище», оскільки суб'єкт здійснює свою активність опосередковано, через засоби масової інформації та так звані зовнішньої реклами і роздаточного матеріалу.

Поєднання суб'єкту, проявів його активності як процесу та здійснення його в специфічному середовищі місцевого соціального рівня дає доволі цілісний об'єкт соціологічного дослідження, актуальність якого загострюється практично під час кожних виборів, а теоретично потребує чіткого розуміння на більшому рівні концептуальних узагальнень.

Висновки. В соціологічній науці тематика національних еліт покликана експлікувати й досягнути процеси розвитку народів, перевівши пізнання у соціально-політичну площину.

Завжди актуальними будуть теоретичні питання критеріїв належності до еліти, класифікації еліт; практичні завдання щодо виявлення співвідношення представників еліти та політичної влади в державі; проявів активності еліт на будь-якому суспільному рівні, а також в контексті їхньої активізації під час виборчих кампаній.

Додаткової актуальності набувають питання, пов'язані з мезорівнем, оскільки в Україні проголошуються тенденції до підвищення ролі місцевого самоврядування в державному устрої. Участь місцевих еліт заслуговує більш прискіпливої уваги соціологів, для чого необхідно оптимізувати, зокрема, й інструментальну (методологічну) сторону таких досліджень.

Можна стверджувати, що за допомогою діяльнісного підходу відбувається об'єктне поєднання в цілісний досліджуваний комплекс:

- місцевої еліти як одного з суб'єктів електоральних процесів;
- електорату як ще одного суб'єкта, який своєрідно перетворюється на об'єкт впливу з боку еліт;
- особливостей діяльнісних проявів еліти у виборчому процесі, в якому на дослідницьку увагу заслуговують різні форми проявів, котрі можуть бути позначені як соціальне позиціонування.

Література:

1. Каган М.С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). - М.: Политиздат, 1974. - 328с.
2. Северинюк В.М. Політична поведінка: проблеми теорії та методології: монографія. – Київ; Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2009. – 432с.
3. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В.Г.Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 560с.
4. Основы социологии: Учеб. для студ. ссузов / В.В.Латышева. – М.: Дрофа, 2004. – 240с.
5. Философский энциклопедический словарь. - М.: Сов. энциклопедия, 1989. - 315с.

СЕРЕДЮК АЛЛА МИКОЛАЇВНА

Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА

Створення системи національного виховання в умовах нашої держави визначається потребами суспільства у всебічній активізації інтелектуального, духовно-творчого потенціалу національних та загальнолюдських цінностей, різноманітними формами включення особистості в соціальне життя, необхідністю забезпечення єдності, наступності та послідовності виховуючих впливів соціальних інститутів, постійного коректування виховного процесу [7].

Розвиток особистості здійснюється в процесі її соціалізації, виховання та саморозвитку, що є компонентами цілісного процесу, а також під впливом великої кількості обставин, які умовно можна звести до таких груп:

- макрофактори (суспільства, держав, планета, світ і навіть космос)
- мезофактори (етнокультурні умови, тип поселення, в яких живе і розвивається людина);
- мікрофактори (сім'я, дитячий садок, школа, позашкільні виховні установи, товариство ровесників, засоби масової інформації та інші інститути виховання) [3].

Сучасні психолого-педагогічні дослідження проблем розвитку особистості на певному віковому періоді дозволяють виділити такі етапи процесу соціалізації особистості [7]. Перший етап - забезпечує фізіологічне виживання, появу свідомості і самосвідомості. Це постнатальний (післяродовий) та переддошкільний період розвитку дитини. В цей час соціалізація особистості здійснюється у трьох сферах: діяльності, спілкування, самосвідомості. Домінуючим механізмом розвитку особистості є наслідування.

У сфері діяльності відбувається поступове розширення і урізноманітнення її видів, осмислювання результатів найбільш ефективними у вихованні на цьому етапі соціалізації є ігрові форми діяльності дитини. Основне виховне завдання ігрової діяльності дітей є створення доброзичливих гуманних взаємостосунків між членами сім'ї. Для дітей такі родинні взаємини є джерелом не тільки великого задоволення і втіхи, а й великої виховної сили. Стиль спілкування в сім'ї має бути гуманний.

Особливо вагомий вклад у сферу родинного спілкування вносять контакти дітей з старшим поколінням – бабусями та дідусями. У душах онуків вони на все життя залишають незгладимий слід. В.О. Сухомлинський згадував: "... бабуся Марія – чудова людина, якій я зобов'язаний усім, що ввійшло в мою душу гарного, чесного, мудрого. Вона відкрила переді мною світ казки, рідного слова і людської краси ... Усе найскладніше вона вміла пояснювати казкою". В процесі соціалізації мова розглядається не тільки як засіб спілкування, а є виразником духовного - акумулює в собі весь досвід людини і забезпечує їй особистісну орієнтацію [2].

У сфері самосвідомості вирішується проблема рушійних сил саморозвитку (потреби - мотиви), спрямованих на осмислення своєї соціальної ролі, формування самооцінки. На першому етапі соціалізації особистості переважаючий вплив має родина, де встановлюються перші міжособистісні зв'язки дитини, започатковується формування її свідомості, починається опанування мови. Виховання в родині має ґрунтуватися на таких засадах, щоб:

- дитина пізнавала і засвоювала істинно людське (правдиве, справедливе, моральне, етичне, добре, корисне);
- дитина пізнавала себе як людину (для себе, для природи, для добра, творчості, праці тощо);
- дитина проявляла свою істинну індивідуальність і неповторність;
- дитина знаходила суспільний простір для розвитку своєї істинної природи;
- інтереси людини співпадали з загальнолюдськими.

Реалізація цих умов передбачає задоволення потреб контакту дитини з дорослими, дає можливість отримати підтримку своїм дітям, відчуття емоційного "комфорту", соціальної захищеності.

Отже, в родині має бути сприятливий морально-психологічний клімат для саморозвитку, самовиявлення, самоутвердження дитини [5].

На другому етапі процесу соціалізації особистості встановлюються і розвиваються соціальні зв'язки поза межами родинних стосунків (участь в іграх, працях, навчанні). У цьому періоді (переважно – дошкільному та молодшому шкільному віці) закладаються основи етичного та естетичного ідеалів, смаків уподобань. В цей період підвищена чутливість особистості до пізнання, навчання виховних впливів є важливою умовою соціалізації, формування здібностей, налагодження початкових соціальних стосунків.

Система спільної діяльності дітей, вихователів та вчителів забезпечує стимулююче співробітництво, спрямоване на вільний вибір дітьми способів поведінки у випадку морального вибору. Тому виховання і розвиток особистості має здійснюватись на позитивних прикладах, на чітко визначених правилах, принципах, закономірностях, традиціях, має бути особистісно-орієнтованим, з широким використанням новизни, гнучкості варіативності форм різних видів діяльності. У цьому плані важливо вже з дошкільного віку вивчити розпізнавати негативні явища, виявляти їх об'єктивні та суб'єктивні причини. Включення дитини у різновиди діяльності стає тим "місточком", через який позитивні риси соціального макросередовища трансформуються у мікросередовище, а потім у індивідуальні якості особистості, які і визначають рівень соціального досвіду [4].

Отже, виховання досягає своїх цілей, якщо спрямовує власну діяльність дитини в контексті самого дитинства, а також сприяє розвитку, формуванню процесі цілеспрямованого впливу. При цьому певне врахування і особливості власної діяльності дитини сприяє її соціалізації, а спроба вихователя, вчителя "дати" дитині пізнання і моральні норми, минаючи її власну діяльність, "підриває" основу здорового розумового, морального розвитку, формуванню її особистісних якостей.

Соціалізація особистості дитини, таким чином, відбувається шляхом засвоєння соціальних норм діяльності, що історично склалися. Тут має місце перехід від зовнішніх, розгорнутих колективних форм діяльності, а також в особливі діяльності привласнення суспільно заданих здібностей, такої, що з самого початку розгортається через спілкування з дорослими. І якщо такому спілкуванню, діяльності надається необхідна спрямованість, виникає власне виховання, як важлива умова розвитку, соціалізація особистості [5].

Третій етап є власне основний період соціалізації, коли школяр засвоює принципи поведінки, опановує окремі види діяльності (через ознайомлення з її різновидами), досвід людства. Потреба саморозвитку виникає через взаємодію з предметами, світом та іншими людьми як переживання власних інтелектуально-пізнавальних. Соціальні цінності, визначені суспільством регулюють поведінку, формують почуття, які набувають ознак сенсу буття, сприяють засвоєнню певного досвіду. Ціннісні орієнтації виступають як вищий рівень готовності до сприйняття умов життя і діяльності, поведінки, а в ситуаціях морально-етичного вибору вони виступають базовими критеріями прийняття рішень життєво важливих для соціалізації особистості. Формування й утвердження ціннісних орієнтацій особистості здійснюється, в процесі виховних впливів, де чільне місце займає спосіб життя як сукупність спільного досвіду.

У цьому розумінні суть виховання полягає у забезпеченні переходу від вихідного етапу системи особистісних орієнтацій і соціально моральних цінностей до передбачуваних результатів, які характеризуються змістом, етапами, спрямованістю, а також характером реагування вихованця. Тому, важливим є залучення учнів до самоаналізу способів діяльності, самооцінки, самопізнання, самовдосконалення відповідно до власних інтересів, можливостей, здібностей. На основі результатів діагностики рівня соціальної активності визначаються виховні завдання (впливи), планується і організовується життєдіяльність учнів, здійснюється моніторинг динаміки їх активної діяльності, аналізується й прогнозуються результати виховного впливу.

Отже, період шкільного життя людини в контексті її соціалізації є надзвичайно активним і плідним. Він позначений активним втручанням суспільно-державної інституції життя дитини, що вже само собою створює низку проблем, наприклад, зміну способу, режиму життя, інтенсивне переосмислення системи цінностей тощо [4].

Розглянуті етапи далеко не вичерпують об'єктивних характеристик і властивостей складного процесу соціалізації. Адже, соціалізація особистості – це ще й процес засвоєння кращих зразків соціальних проявів, системи цінностей, на опанування і відтворення яких орієнтована соціалізація на наступних етапах життєдіяльності.

Так, наприклад, четвертий етап – є вже самореалізація особистості – максимальне її самовираження, переживання процесу персоналізації, приналежності до суспільства, соціальної групи як осередка реалізації творчої потреби. Сферами самореалізації стають сім'я, фахове середовище.

На наступних етапах переважає родова діяльність людини, яка живе за принципом переважання “духовних цінностей”. Система духовних надбань, культури стає об'єктом особливої уваги, активності, що спрямовує духовні досконалості особистості.

Така система виховання активізує процес соціалізації особистості, вибіркового досвід, життєві цінності становлять основу, на якій формуються поведінка, вчинки, система соціально важливих установок, риси характеру, впевненість у своїх цілях, готовність і здатність долати перешкоди, ставити складні завдання і виконувати їх. З другого боку – нехтування життєвизначальними закономірностями гальмує повноцінну самореалізацію особистості.

Соціально-правовий захист дитинства - система державних заходів, спрямованих на попередження і подолання кризових ситуацій у житті дитини, профілактику й усунення порушень прав неповнолітніх.

У відповідності до ст.22 Закону України “Про освіту” від 23 травня 1991 року наголошується, що соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами. За своїм статусом соціальні педагоги належать до педагогічних працівників. Тобто, соціально-правовий захист дитинства потрібно здійснювати у загальноосвітніх школах, ліцеях, гімназіях, коледжах, професійно-технічних училищах, соціальних службах, центрах соціальних служб для молоді, консультаційно-реабілітаційних центрах, військових частинах, відділах внутрішніх справ, службах у справах неповнолітніх, інших органах державної виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Діяльність соціального педагога у системі соціально-правового захисту дитинства можна розглядати як окрему складову і до його основних функцій відноситься виявлення, усунення та реабілітація, запобігання та профілактика порушень прав дітей. Це здійснюється через соціальну роботу з неповнолітніми, їх мікросоціальним оточенням, організаціями та закладами, які повинні забезпечувати соціально-правовий захист дитинства [4].

Соціально-педагогічна діяльність з питань соціального захисту прав дітей визначається соціальною політикою держави [3]. Згідно Закону України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” соціальна робота з дітьми та молоддю – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ незалежно від їх підпорядкування і форми власності та окремих громадян, яка спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб. З метою захисту прав неповнолітніх здійснюється:

- соціальне обслуговування – робота, спрямована на задоволення потреб, які виникають у процесі життєдіяльності, що забезпечує гармонійний та різнобічний розвиток дітей, молоді шляхом надання соціальної допомоги і різноманітних соціальних послуг;

- соціальний супровід – робота, спрямована на здійснення соціальної опіки, допомоги, патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу;

- соціальна профілактика – робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді й запобігання такому впливу;

- соціальна реабілітація – робота, спрямована на відновлення морального, психічного та фізичного стану дітей та молоді, їх соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність із загальновизначеними суспільними правилами і нормами;

- соціальне інспектування – спрямоване на здійснення нагляду, аналізу, експертизи, контролю за здійсненням соціальних програм, проектів, умовами життєдіяльності, моральним, психологічним та фізичним станом дітей і молоді, забезпечення захисту їх прав, свобод та законних інтересів.

Правовий захист дитинства у соціально-педагогічній діяльності – система державно-правових гарантій забезпечення дитині охорони її прав, що включає в себе комплекс юридичних норм і організаційних заходів регуляційного та захисного характеру. Права дитини, громадянина певної держави, захищені на міжнародному

рівні. Конвенція про права дитини ООН безумовно виключає застосування до дітей методів впливу, що принижують їх честь і гідність.

Організація охорони дітей за місцем їх проживання передбачена ст.5 Закону України “Про охорону дитинства” від 26 квітня 2001 року [3]. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, визначеної законом, забезпечують:

- проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, вирішення інших питань, що їх стосуються;

- розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази;

- вирішення питань щодо встановлення опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей;

- організацію пільгового проїзду міським пасажирським та автомобільним транспортом загального користування (крім таксі) в сільській місцевості учнів загальноосвітніх навчальних закладів, а також дітей-сиріт, дітей з неповних та багатодітних сімей, що навчаються в професійно-технічних навчальних закладах;

- вирішення питань про надання пільг та державної допомоги дітям та сім'ям з дітьми відповідно до законодавства;

- вжиття інших заходів щодо охорони дитинства, віднесених до їх компетенції законодавством України.

Трудові колективи, благодійні та інші громадські організації, фізичні особи можуть брати участь у забезпеченні реалізації заходів з охорони дитинства, поліпшення становища дітей, створення розвинутої системи патронату дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, підтримки батьків або осіб, які їх замінюють, заходів, спрямованих на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, всебічного гармонійного культурного і фізичного розвитку дитини.

Отже, виховання молодого громадянина України доцільне розглядати як один із компонентів системи формування і розвитку соціальної особистості. Тому формування громадянських якостей особистостей почуття свободи, честі, гідності, бажання активно сприймати дійсність, продовжувати національні традиції свого народу, прагнення вносити внесок у зміцнення і збереження національної цивілізації є неодмінними ознаками повноцінної соціалізованої особистості.

Література:

1. Алексеенко Т.І. Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику // Соціальна педагогіка.-2005. - №1. - с.56-60
2. Варій М.Й. Психологія особистості: Навч.пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008.
3. Волянська О.В., Ніколаєвська А.М. Соціальна психологія: Навч посіб. - К.: Знання, 2008.
4. Лукашевич М.П. Соціалізація: виховні механізми та технології: Навч.-метод. посібник. – К., Інститут змісту і методів навчання, 1998.
5. Стаємо батьками. Посібник з питань забезпечення прав дітей/ Волинець Л.С., Балим Л.В. та ін.- К.: Знання,2008.- у 2-х частинах. – ч.1 – 296с., ч.2 – 54с.
6. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі/ Пятакова Г.П., Заячківська Н.М. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003.
7. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально- психологічний аналіз): Навч. посіб. — К.: МАУП, 2000.

СОКОЛЬНИКОВА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ МОГУТНОСТІ ДЕРЖАВИ

Інтелектуальний потенціал будь-якої країни виступає сьогодні визначальним чинником суспільного прогресу, який впливає на її роль та місце у світі. Це обумовлюється інтелектуальною інформаційно-комунікаційною революцією, що триває сьогодні.

Зростання інтелектуального потенціалу визначається двоякими можливостями. З одного боку, можливостями забезпечувати науку сучасним обладнанням, апаратами, установками, які самі по собі виступають як новітні досягнення наукової та технічної думки. З іншого боку, можливостями підготовки в достатній кількості кваліфікованих кадрів науковців, інженерів, техніків, управлінців високого рівня. Потреби створення та безперервного розвитку матеріальної бази науки та її забезпечення кадрами знаходять сьогодні в розвинутій групі країн узагальнене втілення в фінансуванні сфери науки та освіти.

Ґрунтовно увійти в число провідних розвинутих країн та утриматися в лідерах світового прогресу можливо лише створюючи власний могутній науковий потенціал та систему підготовки наукових та технічних кадрів високої кваліфікації.

Отже, оцінити рівень наукового потенціалу держави можливо проаналізувавши показники її стану освіти і науки, освітнього та наукового потенціалу.

У даній роботі будуть висвітлені найважливіші процеси, що характеризують рівень розвитку інтелектуального потенціалу України сьогодні а також фактори його зростання.

За умови розвитку сучасної економіки знань особливої ролі набуває людський капітал, який домінує над іншими видами капіталу. Це явище спостерігається у країнах з високим рівнем доходів, зокрема, у Японії, Швейцарії, Німеччині, США його частка становить 80 %. У структурі інвестицій розвинених країн найбільшу частку становлять видатки на освіту, науку, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, духовний і фізичний розвиток, тобто видатки на розвиток людського капіталу.

Найбільш відомим і важливим показником розвитку держави є індекс розвитку людського потенціалу, що розроблений під егідою ЮНЕСКО. Проблема вимірювання людського потенціалу набула важливого значення внаслідок загострення глобальних протиріч між розвинутими країнами та іншими країнами в умовах глобалізації та культурного життя. Зростаюче суперництво між основними світовими центрами сили в політиці, економіці, військовій могутності, культурно-інформаційному впливі передбачає прискорений розвиток людського потенціалу.

Під час розрахунку індексу розвитку людського потенціалу враховуються 3 види показників:

- очікувана тривалість життя;
- рівень грамотності населення країни(середня кількість років, що витрачена на освіту) та очікуваний час на здобуття освіти;
- рівень життя населення (за показника ВВП на душу населення)

У залежності від значення індексу розвитку людського потенціалу прийнята наступна класифікація за рівнем розвитку: дуже високий (42 країни), високий(43 країни), середній (42 країни) і низький (42 країни)[3].

Отже за даними ЮНЕСКО Україна відноситься до країн з середнім рівнем індексу розвитку людського потенціалу, її індекс становить 0,796. За рейтингом вона посідає 85 місце в світі, поступаючись таким близьким за рівнем розвитку країнам, як Вірменія(84 місце), Казахстан (82 місце), Албанія (70 місце), Білорусь (68 місце)[3].

Доцільно буде проаналізувати причини такого відставання України в галузі розвитку людського потенціалу.

Значний вплив на формування інтелектуального потенціалу в країні має освіта, тому якість освіти як середньої, так і вищої спеціалізованої має велике значення. У теорії людського капіталу існує думка, що найвища віддача відбувається при вкладенні коштів на перших стадіях навчання: дошкільній, початковій, середній освіті. Освіта відіграє вирішальну роль у розвитку людського капіталу, оскільки попереджає його моральне старіння та стимулює збагачення за рахунок освоєння нових знань, підвищення кваліфікації, умінь відповідно до викликів наукового прогресу. Цими причинами обґрунтовується необхідність формування безперервної системи освіти та регулярного підвищення кваліфікації.

Держава виступає головним інвестором системи освіти, оскільки такі витрати мають суспільно корисну цінність. Вигоду від наявності високоосвічених громадян має не лише окремо взята людина, а й суспільство в цілому. Загалом державні інвестиції у галузь освіти за 2008 р. склали 60 959,4 млн. грн., що на 48 690,4 млн. грн. більше, ніж у 2002 р., а загальноосвітні навчальні заклади денної форми навчання відвідують в Україні лише 78,6 % загальної чисельності населення віком 6-17 років. Із різних причин у 2007 році в Україні не здобували повну середню освіту понад 5,5 тис. дітей і підлітків віком 6 – 18 років.

Інтелектуальний потенціал виражається в рівні організації та стані вищої освіти в країні. Для аналізу розглянемо систему вищої освіти у ряді країн світу:

1. Франція: систему вищої освіти у Франції складають 87 університетів, з яких п'ять, - недержавні католицькі інститути і три - національні політехнічні інститути університетського типу. Держава залишається основним джерелом фінансування вищої освіти. Минулого року загальні витрати на неї склали 17 млрд євро, з яких загальнонаціональний бюджет виділив 5,6 млрд євро.

2. Японія: у Японії 42% населення мають вищу освіту. Це пояснюється високим рівнем автоматизації виробництва в країні, яка вимагає від представників робочої професії висококваліфікованої підготовки. Сьогодні в країні близько 600 університетів, включаючи 425 приватних. У всіх університетах навчання платне. Залежно від престижності вузу і популярності спеціальності вартість варіюється від 100 тис. доларів за ступінь бакалавра (4 роки навчання) і 5 тис. - за бакалавра мистецтв у муніципальному вузі. Платити треба також і за вступні іспити.

3. США: система вищої освіти США, як і всієї освіти, децентралізована. Кожен штат має повноваження проводити свою освітню політику відповідно до федерального законодавства. Відносно вищої освіти, яку в США дають університети і коледжі з чотирирічним періодом навчання, департаменти утворення штату встановлюють

мінімальні вимоги. У 2004 році загальні витрати на вищу освіту склали 2,3% ВВП країни, з яких 1,1 % - державні і 1,2% - приватні.

Останні 10 років США особливо акцентують увагу на науковій діяльності університетів, роблячи ставку на розвиток наукового потенціалу країни.

У США вчиться найбільша у світі кількість іноземних студентів (близько 600 тис. осіб). Їх привертає, перш за все, можливість вибору учбових дисциплін і програм, практична спрямованість яких не може порівнятися ні з однією країною світу. Кожен університет має свою систему оцінки знань і свій диплом. Університет безпосередньо спілкується з працедавцями, які замовляють фахівців і надають фінансування.

4. Німеччина: система вищої освіти ФРН об'єднує 345 учбових закладів, більшість з яких державні (98%). В основному вища освіта в Німеччині, у тому числі і друга, є безкоштовною для вітчизняних і іноземних студентів. Лише нечисленні приватні університети беруть плату. У 2000 році витрати на освіту в Німеччині склали 5,55% ВВП.

Однією з особливостей німецьких вузів є зв'язок навчального процесу і наукових досліджень, який визначає особливості графіка студента: кожен семестр складається з лекційних і нелекційних періодів, під час яких він повинен займатися самостійною науковою роботою. У 2000 році витрати на наукові дослідження і розвиток країни склали 2,48% від ВВП. При цьому промислові кола інвестують у науку в два рази більше.

5. Росія : Росія за базовими параметрами, які відображають рівень освіти, займає одне з перших місць. У Росії дворівнева система вищої освіти була введена декількома роками раніше, ніж в Україні. Але там, як і у нас, разом з рівнем бакалавра і магістра, зберігається рівень «дипломованого фахівця». Росія є учасником Болонського процесу. В той же час один з найбільш елітних університетів Росії, Московський державний університет, не підтримує Болонський процес. Вузи такого рівня достатньо авторитетні і їм немає необхідності преднуватися до загальноєвропейського простору.

Не зважаючи на протидію, розвиток вищої освіти повільно, але успішно реформується. Проблеми системи вищої освіти в Росії і Україні дуже схожі, тому що обидві країни вийшли з радянської вищої школи, так само, як і у нас, якість фахівців, що випускаються російськими університетами, не відповідає вимогам ринку[1].

В умовах економіки знань виграє той, хто ефективно використовує наявні навички і перетворює їх у прибутки. Саме тому зростає увага до науки, яка перетворюється в продуктивну силу, базис розвитку науково-технічного прогресу і зростання на його основі ефективності виробництва. Інвестиції у високотехнологічні галузі забезпечують накопичення потенціалу висококваліфікованих працівників, підвищення їх продуктивності, зниження матеріало- й енергоємності, поліпшення якості продукції. Витрати на наукові дослідження та вищу освіту розглядаються як інвестиції у знання – вирішальний чинник розвитку людського капіталу, економічного прогресу, активізації професійної творчості, поліпшенні життєвих стандартів [2].

Визначальним показником інтелектуальної перспективи держави є частка валового внутрішнього продукту, яка виділяється на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР), а також частка ВВП, яка виділяється на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій.

У даному контексті варто назвати кращі світові показники, на які варто орієнтуватися Україні.

Наприклад, видатки на НДДКР (%ВВП) у провідних країнах світу становлять: Швеція – 4,27%, Фінляндія – 3,46%, Японія – 3,12%, США – 2,67%.

Видатки на НДДКР у 2010 р. в Україні становили лише 0,43% ВВП. Це найменша частка державного бюджету за останнє десятиріччя і найнижчий показник серед усіх європейських держав. (європейське співтовариство визнало необхідним довести витрати на наукові дослідження і розробки до 3% ВВП).

Низький статус науковця не сприяє закріпленню молоді в науковій сфері. Значна кількість талановитих молодих учених після захисту дисертацій виїждять на роботу за кордон, або перекваліфіковуються у сферу бізнесу. Середній розмір заробітної плати в науковій сфері становить 2625 гривень, що не забезпечує достатні матеріальні умови для ефективної самостійної творчої праці та підвищення престижу професії наукового працівника [5]

В умовах інтенсифікації процесу так званого «збирання мізків» провідними країнами світу відтік української інтелектуальної еліти за кордон у наступні роки безумовно збільшиться.

Аналіз статистичних даних свідчить, що за період 1999-2009 рр. при збереженні загальної кількості наукових організацій, що здійснюють наукові дослідження, чисельність науковців, які виконують наукові дослідження і розробки скоротилась на 27% (з 126045 до 92 403 осіб), а за період з 1991-2009 рр. - більше ніж у 3 рази (з 295010 до 92403 осіб). Середній вік дослідників становить 43,4 років, доктора наук - 61, 8 років, кандидата наук – 47,5 років.

Стійкі тенденції щодо зменшення загальної чисельності працівників, які виконують наукові та науково-технічні роботи, зокрема в галузі технічних наук, та старіння наукових кадрів становлять загрозу інтелектуальній спадковості поколінь, призводять до втрати наукових шкіл, наукового кадрового потенціалу держави.

Скорочення видатків на науку неодмінно потягне за собою згортання наукових розробок у сфері інноваційних технологій. Це автоматично призведе до відтоку молодих науковців за кордон, а українська економіка і надалі залишатиметься «сировинною». Це призведе до деградації науки загалом. Адже економічне зростання можливе лише на основі високотехнологічного, наукомісткого виробництва.

Аналіз статистичних даних свідчить, що за роки незалежності України питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП склала у 2008 р. 0,9 %.

Наукоємність промислового виробництва України не перевищує 0,3%, що на порядок менше світового рівня, зменшується частка високотехнологічної продукції в структурі ВВП, продовжує знижуватися інноваційна активність підприємств промисловості. Кількість підприємств, що впроваджували інновації, за підсумками 2009 року становить 1379 підприємств (13,0%), проти 1472 (14,2%) у 2008 році. Як і в попередні роки, основним джерелом фінансування витрат на інновації залишаються власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування постійно зменшується: у 2008 р. становила 60,6%, у 2006 р. –84,6%, у 2007 р. –73,7. Фінансування інноваційної діяльності більшою мірою здійснюється за рахунок власних джерел та іноземних інвесторів, частка державних інвестицій є значно меншою, однак навіть зазначений сумарний обсяг інвестицій в науку не досягає рівня інвестицій розвинутих країн. Так, наприклад, в країнах ОЕСР, які характеризуються становленням економіки знань, частка високих технологій у виробленій продукції та експорті за останнє десятиліття подвоїлась, досягнувши 20-25 %. Швидкого розвитку зазнала сфера освіти, комунікації та інформації. За підрахунками в країнах ОЕСР більше ніж 50 % ВВП регенерується в галузях, що засновані на знаннях.

Таким чином, перехід до суспільства знань вимагає зміни економічної політики, головним напрямком якої стає розвиток людського капіталу. В умовах глобалізації, економіка знань стає найбільш перспективною моделлю соціального та господарського розвитку, що в своїй основі має зростання ролі науки та освіти для суспільного прогресу. Саме тому, головним стратегічним пріоритетом держави стає розвиток людського капіталу за рахунок здійснення інвестицій в освіту, науку, професійну підготовку, охорону здоров'я, що забезпечує у майбутньому стабільний макроекономічний ефект та здатність швидко реагувати на глобальні виклики.[4]

Отже, суттєвими показниками могутності держави є наука, технології, інвестиції, та освіта. Стійке економічне зростання, розвинений внутрішній ринок і стабільність може гарантувати тільки високоосвічене суспільство. Без цього не буде стійкого економічного зростання, а в умовах економіки знань процес безперервного навчання є невід'ємною частиною прогресивного шляху розвитку суспільства. Інтелектуальний потенціал науки зумовлює конкурентоспроможність нашої країни серед інших країн.

У сучасних умовах в Україні ще не створено відповідних умов, які б могли забезпечувати ефективний розвиток інтелектуальної діяльності.

Інтелектуальна діяльність до цих пір продовжує відноситися до проблемної галузі: знижується виробництво наукомістких видів продукції та придбання нових технологій, попит на науково-технічну продукцію невисокий, не вирішені проблеми залучення інтелектуальної власності в господарський оборот.

Література:

1. Антипов В. Скажіть, скільки у вас закордонних студентів?// Дзеркало тижня. – 2001. – 3 лют.
2. Бебік В.М. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика: Навч.посібник/В.М.Бебік, С.О.Шергін, Л.О.Дегтерьова. – К.: Університет «Україна», 2006. – 208 с.
3. Бушуев В.В. Человеческий капитал для социогуманитарного развития/Голубев В.С., Коробейников А. А., Селюков Ю. Г. — М.: «ИАЦ Энергия», 2008. — 96 с
4. Подра О.П. Інвестиції в людський капітал як передумова становлення та розвитку економіки знань.//Кафедра міжнародних відносин Хмельницького національного університету. 2010 р., 10 груд.// tev-hnu.at.ua/blog/2010-12-09-8
5. Рішення Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти “Стан та проблеми реалізації Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” та шляхи його вдосконалення” від 07 липня 2010 року

ТОРГАН МАРІАННА МИКОЛАЇВНА

Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

КРИТЕРІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

Ефективне виконання управлінської діяльності вимагає від менеджера освіти професіоналізму і позитивної мотивації до праці, що залежать від його компетентності, сформованості як керівника. Управлінська діяльність менеджерів освіти висуває певні вимоги до особистості менеджера, його професійно важливих якостей, знань, вмінь, які є складовими його компетентності. Основою нашого дослідження є формування в менеджерів освіти функціональної компетентності щодо здійснення контрольно-діагностичних функцій у ЗОШ.

Функціональну компетентність менеджера освіти ми розглядаємо як сукупність знань, вмінь, навичок, професійно важливих якостей, що забезпечують ефективне виконання функцій внутрішкільного управління, відповідно до вимог, які висуває управлінська діяльність особистості керівника. Функціональна компетентність є результатом цілеспрямованої професійної підготовки менеджерів освіти до здійснення управлінських функцій.

Аналіз літератури з проблеми дослідження засвідчив, що немає одностайної думки щодо критеріїв та показників формування компетентності, які залежать від її різновидів. Дотепер розроблено критеріальні апарати щодо діагностування професійної компетентності вчителів іноземних мов (В. Баркасі, Г. Мельниченко), інформативної компетентності вчителів початкових класів (Л. Петухова), професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах (С. Демченко).

Специфічність досліджуваного феномена – функціональної компетентності менеджерів внутрішкільного управління, відсутність наукових наробок з проблеми його формування, вимагали розробки нового, відповідного цьому феномену критеріального апарату.

Так, згідно з професійно-кваліфікаційними вимогами до професійної компетентності менеджерів освіти, запропонованого визначення функціональної компетентності менеджерів внутрішкільного управління, а також різних підходів до оцінювання професійної компетентності різних видів було визначено такі критерії оцінювання функціональної компетентності до здійснення контрольної-діагностичних функцій у ЗОШ: усвідомленість – неусвідомленість знань, гнучкість – ригідність умінь, усталеність – неусталеність вияву прогностичних якостей.

Так, критерій «усвідомленість – неусвідомленість знань» характеризується насиченням конкретним змістом, чітким уявленням і розумінням предметів, явищ, які вивчаються, їх закономірностями, здатністю не тільки називати, але й описувати і пояснювати ті факти, що вивчаються, вказувати на їх взаємозв'язок і відношення, обґрунтовувати положення, робити відповідні висновки [3, с. 120].

Усвідомленість Л. Лернер характеризує такими ознаками: здатність розрізняти характер зв'язків між знаннями, суттєві і не суттєві зв'язки; розуміти механізми становлення та вияву цих зв'язків, підстави для засвоєння знань, способи їх отримання, принципи, на яких ґрунтуються різні способи засвоєння і застосування знань [2, с. 34]. Для критерію «усвідомленість – неусвідомленість знань» було обрано такі показники: неформальність, особистісна значущість знань; оперативність, дієвість знань; перенесення знань.

Що стосується другого критерію, то гнучкість умінь характеризується здатністю швидко і легко знаходити нові рішення, встановлювати асоціативні зв'язки і переходити (у мисленні і поведженні) від явищ одного класу до інших, часто далеких за змістом. Гнучкість тісно пов'язана з багатством і розмаїтістю минулого досвіду людини (обсягом знань, умінь, навичок тощо), проте цілком нею не вичерпується. Співвідношення між гнучкістю і ригідністю має дуже складний характер. Наприклад, у деяких ситуаціях обсяг знань не тільки не сприяє генеруванню нових ідей і стратегій, але навпаки, виступає як стримуючий чинник.

Разом із тим, ригідність, може виявлятися в тенденції до збереження менеджером освіти своїх установок, стереотипів, способів мислення. Ригідність є однією з найважливіших рис особистості і виявляється через утруднення у зміні запланованої людиною програми діяльності в умовах, що об'єктивно потребують її перебудови. Ригідність виявляється також через нездатність або неготовність фахівця до перебудови запланованої схеми активності в умовах, коли раніше намічена програма потребує суттєвих змін [1]. Показниками критерію «гнучкість – ригідність умінь» обрано: здатність умінь адаптуватися до ситуації та відповідність умінь нормам посадових обов'язків.

Як відомо, усталеність вияву передбачає здібність системи зберігати певний стан при наявності зовнішніх впливів [1]. Відповідно неусталеність має протилежне значення. Показниками критерію «усталеність – неусталеність вияву прогностичних якостей» виступили стабільність вияву цих якостей та їх активізація.

Слід зазначити, що між означеними критеріями існує тісний взаємозв'язок, оскільки для того, щоб здійснювати певні професійні функції, зокрема контрольні-діагностичні, менеджер внутрішкільного управління має не тільки володіти певними знаннями, але й застосовувати їх усвідомлено; не тільки мати засновані на цих знаннях практичні вміння, але й бути здатним адаптувати їх до мінливих ситуацій управлінської діяльності; не тільки володіти необхідними для виконання контрольної-діагностичних функцій професійно важливими якостями, але й постійно, усталено виявляти їх, активізувати, щоб забезпечувати ефективність управління загальноосвітнім закладом.

Розроблений критеріальний апарат був апробований в процесі оцінювання стану сформованості функціональної компетентності менеджерів освіти щодо здійснення контрольної-діагностичних функцій в ЗОШ.

Література:

1. <http://slovari.yandex.ru>
2. Лернер И.Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть? / И.Я. Лернер. – М.: Знание, 1978. – 48 с.
3. Педагогическая энциклопедия / [гл. ред. И.А. Каиров, Ф.Н. Петров]. - Т. 2. – М.: Сов. энцикл., 1965. – 911 с.

ЧЕРКАШИНА ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

ТЕОРІЇ «МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА» ТА «КОЛЕКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ» ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ СУСПІЛЬНИХ РУХІВ

Невід'ємним елементом будь-якого демократичного суспільства є різноманітні об'єднання громадян. Їх соціально-практичне призначення полягає насамперед у тому, що вони допомагають людям у розв'язанні проблем повсякденного життя, відкривають широкі можливості для виявлення суспільної ініціативи, здійснення функцій самоврядування.

Як показують останні два десятиліття, у політичному житті України беруть участь соціальні сили, особливе місце серед яких займають політичні партії, громадянські ініціативи, об'єднання за інтересами, суспільні рухи.

В результаті швидкого розвитку суспільних рухів, поширення напрямів їх діяльності, сьогодні відчувається необхідність в дослідженні реального процесу виникнення й розвитку суспільних рухів, взаємозв'язку їх із суспільством, формування суспільно-культурної середовища впливу на соціально-політичні механізми.

Об'єктом нашого дослідження є феномен суспільних рухів.

Предметом - вивчення суспільних рухів в теоріях «масового суспільства» та «колективної поведінки».

Мета статті полягає в аналізі феномену суспільних рухів в одній із найперших груп теорій, а саме теоріях «масового суспільства» та «колективної поведінки», що пояснюють та розглядають дане соціально-політичне явище.

Для досягнення поставленої мети, було виокремлено наступні завдання:

- розкрити основні положення теорій «масового суспільства» та «колективної поведінки» у вивченні суспільних рухів;

- дослідити базову термінологію даних теорій.

В соціології велика кількість науковців зміст поняття «суспільні рухи» пов'язує із такими категоріями, як колективна дія, соціальні зміни, протестна поведінка, взаємодія соціальних груп (А.Турен, Н.Смелзер, М.Олсон, Г.Блумер, А.Темкіна, М.Діані). Інші науковці підкреслюють визначену стійкість, організаційну оформленість, структурованість рухів (М.Залд, Е.Здравомислова, Н.Головін, Д.Маккарті). Конфліктний характер суспільних рухів визнають А.Турен, Д.Мелуччі, а соціологи П.Штомпка, Е.Гідденс, Е.Здравомислова, Н.Смелзер протиставляють «старі» та «нові» рухи, виділяючи їх специфічні особливості. В межах теорії «колективної поведінки» (У.Корнхаузер, Г.Блумер) суспільні рухи розглядаються поряд із іншими типами колективної поведінки.

Однією з найперших груп теорій, що виникли разом із становленням соціології суспільних рухів в середині 60-х рр. XX ст., була теорія «масового суспільства» та «колективної поведінки», яка представлена іменами таких вчених, як Е.Фромм, Г.Блумер, С.Ліпсет, У.Корнхаузер та ін. [1, с.29] та теорія колективної дії М.Олсона.

Теорії «масового суспільства» – це теорії, які розглядають масовість в якості вирішальної характеристики усіх процесів, що відбуваються в суспільстві і пояснюють його специфіку.

Представниками цієї групи теорій суспільні рухи розглядалися як антиінституціональна поведінка груп людей, що виникає як реакція на соціальну напругу; суспільні рухи розглядаються як один із видів колективної поведінки та пов'язуються із такими поняттями, як «натовп», «маса», «публіка».

Класикою теорії масового суспільства стала праця Ч. Міллса "Владна еліта", написана в середині 50-х рр. XX ст. Американський соціолог одним із перших порушив питання про неадекватність ліберально-демократичної моделі реаліям пізньокапіталістичного суспільства. Доказом цьому, на його погляд, є насамперед те, що таке суспільство відходить від громадянської моделі, поступово перетворюючись на масове. Те, що Міллс будує свою концепцію виходячи з аналізу сучасних йому тенденцій в американському суспільстві, жодною мірою не применшує ваги та необхідності його висновків.

Ч. Міллс виокремлює такі характерні риси масового суспільства:

- значно менша кількість людей може виражати публічно свої погляди, аніж дізнаватися про погляди інших; публічність стає агрегатом індивідуумів, які отримують враження за допомогою медіа;
- суспільну комунікацію організовано в такий спосіб, за якого унеможливорюється своєчасна та ефективна відповідь з боку громадськості;
- маси не мають незалежності від державних інститутів; у масовому суспільстві домінуючим засобом комунікації стають формальні медіа; за цього роль публічності зводиться до утворення своєрідного медіального ринку [2, с.304].

Одним із загальноприйнятих підходів до аналізу суспільних рухів є теорія колективної дії, автором якої є М.Олсон. В своїх працях М.Олсон продовжує традицію дослідження колективної взаємодії для досягнення суспільних цілей при виробленні колективних (групових) благ.

М.Олсон висунув та обґрунтував свою концепцію, відповідно якій в країнах, які переживають період модернізації, економічний зріст часто є фактором дестабілізації. Справа в тому, що індустріальний розвиток порушує звичайні соціальні зв'язки людей і тим самим послаблює їх групову солідарність.

Тому модернізація може викликати спалахи незадоволеності з боку людей, які виштовхані на узбіччя економічних відносин – «нових бідних», а також «нових багатих», які опиняються перед спокусою змінити існуючий політичний порядок в свій бік. Економічний розвиток таким чином може призвести до ще більшої диференціації та поляризації суспільства [3, с.392-393].

Будь-яка група або організація, велика чи мала, діє для отримання колективного блага, яке за своєю природою буде вигідне усім членам групи, це і є, за Олсоном, фундаментальною причиною виникнення чи то групи, чи то організації, чи то руху. А люди, які належать до будь-якої організації чи руху мають як спільний інтерес, так і різноманітні персональні інтереси, що відрізняються від інтересів інших індивідів. Групи індивідів, що мають спільні інтереси зазвичай намагаються досягти цих інтересів, хоча б у сфері дії об'єктивних економічних законів. Досягнення будь-якої спільної цілі або задоволення спільного інтересу значить, що для цієї групи було забезпечено суспільне благо.

Фундаментальні теоретичні розробки в рамках символічного інтеракціонізму належать Дж. Міду, Г. Блумеру, Е. Гоффману. Вони здійснили масштабні дослідження масової поведінки у громадських місцях, чуток, паніки, механізмів поведінки натовпу і великих груп людей.

Дж. Мід та його послідовники розробили новий підхід до аналізу соціальних і політичних процесів у суспільстві. Більшість соціологів, починаючи з О. Конта, виходили з того, що люди живуть і діють в світі наперед існуючих об'єктів, а їхня поведінка — лише реакція на ці об'єкти. Інтеракціоністи обстоюють іншу позицію, згідно з якою саме спільне життя людей постає умовою розвитку свідомості, розуму, виникнення світу об'єктів, особистостей та певної людської поведінки. Так, наприклад, соціальні інститути формуються як результат певного "колективного порядку", який, своєю чергою, складається в процесі сприймання "узагальненого іншого", тобто тих поглядів, що їх ми тримаємо в собі відносно інших. Соціальний світ виникає в ході міжіндивідуальних контактів, і лише кризь практику проходить шлях розвитку соціального організму та його функцій. Але так само, як і багато попередніх авторів, Мід визнає існування надіндивідуальних базисних факторів соціальної динаміки. У нього це — символи та символізація, символічна система взагалі (як основний її компонент розглядається, наприклад, мова). Саме через культурно-історичну символіку соціуму виникає стихійність індивідуальних дій. Вплив соціалізації розглядався Мідом у його теорії гри, де він намагався проаналізувати інтегральні механізми поєднання індивідуальної стихійності і колективного порядку. Прийняття членами суспільства правил даної гри і є розумінням «узагальненого іншого», з огляду на яке здійснюється індивідуальна поведінка [4].

В працях Г. Блумера маса представлена людьми, які беруть участь у масовій поведінці, наприклад, які збуджені якоюсь подією національного масштабу, або беруть участь в земельному бумі чи цікавляться судовим рішенням якоїсь справи, звіти про яку публікуються в пресі, або беруть участь в великомасштабній міграції.

Поведінка маси залежить від мети індивіда відповісти на власні потреби. Форма масової поведінки вибудовується із індивідуальної діяльності, а не з домовленої дії. Ці індивідуальні дії, в першу чергу, виступають в формі виборів (вибір зубної пасти, книги, моди, філософії або релігії), які є відповіддю на незрозумілі пориви та емоції, які збуджує об'єкт масової цікавості.

Коли масова поведінка організується, наприклад, в будь-який рух, вона перестає бути масовою поведінкою, але за своєю природою переростає в суспільну. Вся природа її змінюється, набуваючи певної структури, програми, визначаючи традиції, правила, культуру.

Г.Блумер намагається дослідити особливості сучасного масового суспільства, до яких він відносить велику концентрацію населення, існування великого правлячого апарату, великих економічних організацій, гетерогенність, неінтегрованість різних елементів в організаційне ціле. Важливою особливістю масового суспільства Блумер вважає розширення сфер, відкритих для публічної діяльності, де маса виступає великим, анонімним, недиференційованим натовпом. І взагалі, за Г.Блумером, масове суспільство — це повна протилежність традиційного суспільства — суспільство, яке постійно змінюється [5, с.173-175].

Через призму теорій «масового суспільства» та «колективної поведінки», Г.Блумер визначає суспільні рухи «як колективні підприємства, які націлені на встановлення нового устрою в житті. Їх початок виходить, з одного боку, через незадоволеність формою буття, а з другого — через бажання та сподівання на новий устрій побудови життя» [6, с.537].

У зв'язку із суспільними змінами в кінці 50-х рр. - 60-х рр. — бюрократизацією суспільного життя, централізацією влади, занепадом автономних проміжних організацій, зростанням конформізму та відчуженням особистості — психолог Е.Фромм відмічає «соціальний характер» людської поведінки, коли раціональний авторитет замінюється анонімним і виникає новий вид особистості, який втрачає своє «Я».

Е.Фромм в своїй концепції пов'язує «соціальний характер» з теорією історичного розвитку. Розуміння історичного процесу, історичних змін у суспільстві базується, по-перше, на концепції людської природи, за допомогою якої він пояснює безперервність історичних змін, по-друге, на концепції «соціального характеру», за допомогою якої він намагається пояснити функціонування того чи іншого суспільства. Історичні зміни, за Е.Фроммом, породжуються протиріччями між потребами людської природи й способом їх задоволення в конкретному суспільстві. Проблема «соціального характеру» як визначення психологічної структури

особистості, спроба пов'язати роль різних типів соціальних характерів з суспільно-історичним розвитком суспільства заслуговує на увагу. Але досить важко погодитись з дослідником в тому, що конкретне суспільство формує в основному один соціальний характер, функція якого полягає в укріпленні й стабілізації існуючої соціальної системи [7].

Найбільш відомою з цієї групи теорій сьогодні є концепція У. Корнхаузера, який намагається синтезувати аристократичну теорію порушення влади та демократичну теорію розпаду, й не відносить масове суспільство ані до тоталітарного, ані до індустріального. Структура масового суспільства у нього характеризується процесом соціальної атомізації, результатом якої є централізація влади, злиття суспільства й держави, виникнення тоталітаризму. В культурі масового суспільства У. Корнхаузер відмічає існування стандартів масової поведінки, «нерефлексивний» характер світобачення людини. За теорією У.Корнхаузера, суспільні рухи виникають як результат об'єднання людей, що відчувають дефіцит соціальних зв'язків та спілкування [8].

Не зважаючи на те, що проблема суспільних рухів є достатньо вивченою та існує багато робіт й досліджень з цього питання, в нашій роботі, ми вважаємо, є необхідним визначити основну термінологію, яка використовується в дослідженні та може бути використана при аналізах емпіричного матеріалу. За основу взята термінологія з посібника О.Філатової [9] та з російської соціологічної енциклопедії під редакцією Г.Осипова [10], які, на думку автора статті, більш вдало розшифровують вищезазначені термінологічні поняття, але не претендують на їх універсальність:

«натовп» розглядається як аморфна сукупність людей з мінімальним рівнем групової інтеграції та організації [9] або «натовп» як тимчасове скупчення людей в одному місці й в той самий час, але таке, що вони можуть вплинути один на одного(глядачі в театрі, прихожани в церкві тощо)[10];

«публіка» - формально неорганізована група, члени якої мають спільні інтереси, які виступають такими при непрямому спілкуванні та контакті, інформація сприймається з точки зору цих спільних інтересів[9];

«маса» - тимчасове, відносно неорганізоване, безструктурне скупчення людей, які знаходяться в близькому фізичному контакті один з одним, у них відсутня яскраво сформульована мета, але вони пов'язані між собою схожістю емоційного стану та загальним елементом уваги[9], а також «маса» - це люди, які спостерігають та реагують на одну й ту саму подію, але не присутні один біля одного; вони формують загальну манеру поведінки, відносно цієї події, хоча й не знаходяться в безпосередньому контакті(люди, які поділяють одну думку, прихильники однієї політичної партії, представники культурної течії)[10]; у Г.Блумера «маса» представлена людьми, які беруть участь у масовій поведінці[5, с.173];

«колективна поведінка» - особливий вид поведінки, яка знаходить своє вираження у натовпі або масах людей [10];

«теорії масового суспільства»- теорії, що розглядають масовість в якості визначної характеристики усіх процесів та явищ сучасного суспільства та пояснюють його специфіку, «масового суспільства теорії» - концепції, які претендують на опис та пояснення соціальних та особистісних відносин в суспільстві з точки зору збільшення ролі мас в історії та розглядають цей процес як негативний [9];

«масове суспільство» – це повна протилежність традиційного суспільства – суспільство, яке постійно змінюється [5,с.174];

«суспільні рухи» - це «колективні підприємства, які націлені на встановлення нового устрою в житті. Їх початок виходить, з одного боку, через незадоволеність формою буття, а з другого – через бажання та сподівання на новий устрій побудови життя» [6,с.537].

Загальним для різних теорій масового суспільства є визнання великої ролі центральних та загальнонаціональних інститутів, стандартизації масових взаємовідносин, зниження значущості місцевих інститутів, проміжних об'єднань. Більшість теоретиків масового суспільства в якості його передумов розглядають індустріалізацію, урбанізацію, збільшення ролі засобів масової комунікації та появу масових рухів.

Характер та функції рухів розглядаються в залежності від типу суспільства, в умовах якого воно зароджується та функціонує. В цілому теорії «колективної поведінки» досліджують суспільні рухи, спираючись на можливість існування правового демократичного суспільства. Для такого суспільства характерний консенсус суперечливих інтересів різних груп, коли існують визначені механізми вирішення соціальних проблем в рамках вже існуючої системи владних відносин. Не зважаючи на дієвий механізм перетворення різних думок в рішення, на існуючі можливості вирішення конфліктів державою, з'являються позаінституціональні протестні групи та рухи, які мають радикальний характер[11,с.88].

Теоретики "масового суспільства" трактують роль суспільних рухів як реакцію на антидемократичну політику держави, а різноманітні види політичного екстремізму в тактиці суспільних рухів пояснюють відсутністю демократичної культури. Радикалізм, зокрема політичний, дорівнюється до екстремізму, від представників суспільних рухів, як від порушників законів, очікують ірраціональної поведінки, пов'язаної з непередбачуваними діями, спонтанністю та аномією. Слід зазначити, що в зазначених теоріях акцент робиться на стихійності рухів та на відчуженні сучасної людини від традиційних соціальних інститутів, зокрема від сім'ї.

Такі риси масового суспільства, як динамізм, багатство масових комунікацій, спричиняють нестабільність первинних соціальних груп та ускладнюють адаптацію особистості, засвоєння цінностей та норм, що призводить до розвитку соціальної ізоляції індивідів, до відсторонення їх від участі в політичних процесах. Вторинні

адаптаційні системи, такі як школа, профспілки, трудові колективи, громадські організації помітно змінити ситуацію не можуть. Все це відображається перш за все на соціальному статусі тих прошарків, яким характерний низький освітній та недостатній культурний рівні, відсутність коренів в суспільстві, невміння користуватися можливостями демократичного механізму прийняття рішень, а відтак низький рівень політичної культури. Саме з таких прошарків в суспільстві, на думку С.Ліпсета, організуються суспільні рухи, а також усі групи девіантної поведінки.

Але ця концептуальна точка зору була опротестована дійсністю, яка показала, що суспільні рухи наступного періоду (70-х рр.. XX ст.) носять реформіський характер та впливають на розвиток суспільства через артикуляцію інтересів різних соціальних груп.

Саме поява практик студентських, правозахисних, антиядерних, феміністських та інших рухів в 70-х рр.. XX ст. змусила соціологів нового покоління по-іншому оцінити їх роль в суспільстві, механізми формування, соціальний склад, організаційні особливості в цілому.

В соціологічній науці теорії «масового суспільства» та «колективної поведінки» застосовуються задля аналізу причин виникнення, способів існування та перспектив поширення суспільних рухів. Зазначені теорії були одними з перших, що намагалися розв'язати питання особливостей суспільних рухів як одного з політичних акторів. Специфіка історичного контексту, в якому з'являлися ці підходи, обмежує можливості їхнього застосування для аналізу сучасних суспільних рухів, втім деякі положення цих теорій є корисними інтуїціями і сьогодні, зокрема, питання про виникнення внейнституційних груп протесту тощо.

Література:

1. Здравомыслова Е.А. Парадигмы западной социологии общественных движений [Текст]/ Е.А.Здравомыслова. - Санкт-Петербург: Наука, 1993.- 172с.
2. Mills C. W. The power elite [Text] / Mills C. W. - N. Y., 1957. - P. 304.
3. Шаститко А.Е. Неинституциональная экономическая теория. М.,1999. С. 390-403
4. Масова політична свідомість і поведінка як об'єкт політико-психологічного вивчення [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/download-11521.html>
5. Г. Блумер. Общество как символическая интеракция [Текст] / Г.Блумер // Современная зарубежная социальная психология.- М.: Издательство Московского университета,1984. – С. 173-179.
6. Г. Блумер. Коллективное поведение [Текст] / Г.Блумер // Американская социологическая мысль. - М.: МГУ, 1994.- С. 535-588.
7. А.Мартинович. Психоанализ. Психоанализ и неотрейдисм. Часть 2 [Текст] / А.Мартинович // Клуб соціальних проблем і психології Dr. Life Experiment [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://dclub.ru/ex/29html>
8. Теории массового общества. Социологический словарь // Мир словарей [Електронний ресурс] / Режим доступу:http://mirslovarei.com/content_soc/TEORII- MASSOVOGO-OBSHNESTVA - 5511.html
9. О.Філатова. Соціологія масової комунікації: короткий глосарій /Філатова О. [Електронний ресурс] / Режим доступу:<http://voluntary.ru/dictionary/662/>
10. Російська соціологічна енциклопедія / під загальною редакцією академіка РАН Г.В. Осіпова [Електронний ресурс] / Режим доступу:<http://voluntary.ru/dictionary/662/>
11. Здравомыслова Е.А. Социологические подходы к анализу общественных движений [Текст]/ Здравомыслова Е.А. //Социологические исследования.- 1990.- №7.- с.88-94.

ЧЕРНЕНКО НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ШЛЯХ ДО СПІВПРАЦІ

Проблема подолання відчуження людини від природи й загальнолюдської і національної культури, значущості життя кожного індивіда зумовила відродження такої філософії, центром якої є особистість та її культура. На сучасному етапі розвитку системи освіти України соціальне замовлення має нову філософію, найважливішими принципами якої є також гуманізація і демократизація суспільних взаємин.

Діалог науковцями в широкому розумінні розглядається як конкретне втілення мови, форма мовленнєвого спілкування, сфера прояву діяльності людини й, нарешті, сама форма існування мови. Інше, більш вузьке розуміння діалогу пов'язано з безпосереднім мовленнєвим спілкуванням двох чи більше осіб, які знаходяться в залежності від різних екстралінгвістичних факторів. Більшість науковців (В. Девкін, Е. Земська, О. Сиротиніна, Д. Шмельов, Л. Щерба, Л. Якубинський та ін.) вважають, що всі основні властивості лексико-синтаксичної організації розмовного мовлення знаходять найбільш повне вираження в її діалогічній формі. На наш погляд, діалог є видом комунікації, а також засобом міжособистісної взаємодії у різних сферах діяльності (комунікативна, професійна, індивідуально-особистісна, мовленнєва та ін.).

Під міжкультурним діалогом ми розуміємо рівноправне спілкування, орієнтоване на взаємоповагу й взаєморозуміння, взаємну відкритість та комунікативну співпрацю, який передбачає володіння високим рівнем політичної культури та врахування норм та правил ритуальної комунікації іншої держави.

У. Макбрайд, В. Яременко, П. Палажченко, П. Рац проблематику міжкультурного діалогу розглядають як філософську проблем, особливу увагу звертають на труднощі, які найчастіше проявляються в міжкультурних діалогах:

- оволодіння мовою, включаючи грамотне використання формул ввічливості (в більшості азійських державах слово „ні” використовується дуже рідко, оскільки „так” може означати і „ні” й „можливо”);
- невербальна комунікація: використання міміки, жестів, знання розмірів інтимного простору, уява про дозвіл на доторканість тощо;
- правила соціальної поведінки, до яких належить уява про можливі подарунки, правила поведінки за столом, можливий час запізнення тощо;
- суспільні відносини (всередині родини, всередині каст чи класу, всередині національних груп);
- мотиви поведінки, такі, як: мотив збереження обличчя, який має особливе значення в державах Далекого Сходу: система цінностей; соціально-психологічні типи);
- концепції й ідеологія, тобто ідеї, які плекані з релігії чи політичної практики (російська чи західна концепція „свободи” й „демократії”, чи „протестантська етика”).

Отже, ритуальна комунікація в різних суспільствах не однакова, вона включає не лише вербальну, але й невербальну інформацію, яку в більшості випадках набагато складніше розшифрувати. Підсумовуючи результати пілотного дослідження, зазначимо, що комунікативна значущість міжкультурного діалогу домінує у професійній діяльності управлінців, що сприяє виникненню певних труднощів у процесі діалогового спілкування, які заважають ефективній міжкультурній комунікації в умовах професійної діяльності.

Результати проведеного пілотного дослідження засвідчили типові помилки в анкетах респондентів. Вважаємо недоцільним ототожнення поняття міжкультурного діалогу та політичної культури, оскільки міжкультурний діалог передбачає її врахування. В енциклопедичному словнику політичну культуру визначають як історичний досвід, пам'ять соціальних класів і окремих людей у сфері політики, їх орієнтації, навички, які впливають на політичну поведінку. Ми згодні з думкою Р.Т. Мухаєва, що політична культура представляє собою сукупність цінностей, установок, переконань, орієнтацій та символів, які є загальноприйнятими і служать упорядкуванню політичного досвіду й регулюванню політичної поведінки всіх членів суспільства. Вона включає не лише політичні ідеали, цінності й установки, але й діючі норми політичного життя, виділяє наступні елементи політичної культури: політичні погляди; орієнтації; ідеали; емоції; традиції та норми політичного життя; політична соціалізація.

Міжкультурні контакти передбачають чіткий поділ ролей між партнерами, кожний суб'єкт ролі виконує передбачені рідною або іноземною (в залежності від того, в якій державі знаходиться людина) культурою норми поведінки.

Отже, ефективність загальної діяльності у сфері управління та шлях до співпраці в більшості залежить від налагодженого діалогу між його учасниками. Основними умовами реалізації міжкультурного діалогу вважаємо: володіння ритуальною комунікацією; психологічна рівність партнерів (свобода висловлювання, толерантність); антидогматичність (право на власну точку зору, індивідуальність); децентрація сприйняття, розуміння й обмірковування (критична оцінка власної точки зору, розуміння іншої позиції, уміння побачити проблему очима партнера); конструктивна конфронтація (відстоювання власної позиції з принципових питань на умовах коректної дискусії, проявляючи взаємоповагу й взаєморозуміння); творчий розвиток позиції партнерів (свідома відмова від стереотипів й штампів у спілкуванні, відкритість до сприйняття нового); врахування політичної культури (якісний бік політичного життя народу, пам'ять соціальних груп й окремих людей сфері політики, їх орієнтації, навички, які впливають на політичну поведінку”).

ЩЕРБА ГАЛИНА ІВАНІВНА

Львівський національний університет ім. І. Франка

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ МОЛОДІ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Вплив міграційних компонентів на розвиток та стабільність громадянського суспільства в Україні на початку ХХІ ст., як і протягом всього періоду з часу набуття нею статусу незалежної держави, був і залишається досить вагомим. Нині особливо важливим є те, що і в найближчій перспективі їх вплив значно посилиться. Аналіз та врахування сучасних міграційних тенденцій у нашій державі і, зокрема, масових міждержавних міграційних переміщень в контексті участі України в європейському та світовому міграційному просторі розглядається як один із важливих чинників формування власної національної політики.

Серед різних типів міграційних переміщень найбільш поширеним виступає трудова міграція, тобто міжпоселенські переміщення з метою працевлаштування за експертними оцінками, у світі налічується щонайменше 70 млн. працівників–мігрантів [1, 245].

Сучасна зовнішня трудова міграція як невід’ємна частина життя (за різними підрахунками, це від 2 до 7 мільйонів українців [2, 157]) почала набувати значних масштабів і нової якості від часу проголошення незалежності України. Проте широке обговорення та науковий аналіз цієї проблеми розпочато порівняно недавно, в контексті державної молодіжної політики України.

Міграційні потоки, що ми їх спостерігаємо як феномен повсякденного життя – лише зовнішній бік міграційних процесів. Територіальні переміщення населення здійснюються в певному соціально-просторовому континуумі, кожна точка якого характеризується певним набором життєвих благ: можливостей працевлаштування, набуття житла, здобуття освіти, змістовного дозвілля, спілкування, відпочинку; різними екологічними характеристиками, рівнем політичної стабільності та особистої безпеки, гарантіями здійснення прав людини. Сукупність усіх цих точок (регіонів) і створює простір можливостей, або простір стимулів [3, 298]. А чисельність населення або його густота, можуть розглядатися як індикатори привабливості районів для певних соціальних та етнічних груп населення. Отже, вибіркоче ставлення людей до території їх проживання може бути, з одного боку, критерієм якості життя в тому чи іншому районі в межах простору можливостей, а з іншого – істотною ознакою для виділення латентних груп з притаманною їм соціальною організацією, поведінкою та цілями. Феномен просторової самоорганізації населення відбивається в запропонованій С.А. Стоуффером моделі зіткнення можливостей. Ця модель спирається на логіку людини, яка прагне збільшити свій трудовий дохід, поліпшити умови праці, побуту та відпочинку, забезпечити особисту безпеку та майбутнє своїх дітей [3, 299].

Міграції населення України, етнічна проблематика діаспор, закономірності й особливості виникнення та розвитку специфічних соціумів досліджувалися у працях Л. Ази, С. Вдовенка, В. Євтуха, О. Малиновської, А. Попка, В. Трошинського, М. Шульги та ін. Виникнення і розвиток діаспор, масштаби сучасних транснаціональних міграцій розглядають і такі російські вчені, як М. Аствацатурова, М. Дедюліна, Л. Дробіжева, В. Дятлов, Т. Іларіонова, З. Левін, А. Мілітарьов, В. Попков, В. Тішков, Ж. Тощенко та ін. Дана тематика широко аналізується і в працях зару–біжних дослідників, серед яких: Дж. Армстронг, А. Ашкеназі, А. Бра, Р. Коен, У. Сафран, Г. Шеффер, Х. Тололян, Р. Хеттлаге та ін

Постановка проблеми дослідження. Найпотужніші хвилі еміграції з України у XX столітті, як у східному, так і в західному напрямку були обумовлені соціально-економічними причинами. Не став винятком і хронологічно останній міграційний рух, який стартував на початку 1990-х років і триває до тепер. Він, переважно, також набув форм трудової («заробітчанської») міграції.

Феномен «української трудової міграції» потрапив у фокус уваги соціологів ще на початку 1990-х років, втім, більшість публікацій на цю тему з’явилися на межі тисячоліть. Багато в чому це обумовлювалося браком емпіричних даних: тривалий час спеціальних досліджень проводилося вкрай мало, а опиратися на дані державної статистики було неможливо з причини їхньої явної невідповідності реаліям.

Починаючи з 2002 року питання, пов’язані з трудовою міграцією, ставилися також під час проведення загальнонаціональних соціологічних опитувань. Наприклад, до щорічного моніторингу стану українського суспільства (моніторинг проводиться Інститутом соціології НАН України за участі Фонду «Демократичні ініціативи» та фірми «Соціс») [4, 47] були внесені питання «Чи маєте Ви, або хтось з членів Вашої сім’ї, досвід тимчасової роботи за кордоном?» та «Чи збираєтесь Ви найближчим роком поїхати за кордон на тимчасові заробітки?»

З’ясування соціально-демографічних характеристик трудових мігрантів є важливим для аналізу особливостей новітньої трудової міграції. Наприклад, наскільки відчутним в ній є елемент «відтоку мозків», які вікові групи серед населення у працездатному віці беруть найбільшу участь в трудових міграціях, в яких пропорціях знаходиться «чоловіча» та «жіноча», молодіжна міграція тощо.

Особливою проблемою є специфіка «жіночої» трудової міграції до окремих країн (Греція, Туреччина, країни Близького Сходу та Перської затоки): як правило, українські жінки там задіяні у секс-індустрії. Наприклад, тільки зі Стамбула в 1998 року було депортовано 616 українських повій, не менше 3 тисяч їх працює в Греції [5, 56].

В житті сучасного суспільства міграція є невід’ємною, постійною і дуже важливою частиною людського буття. Міграційні процеси завжди впливали як на стабільність суспільства, так і на його розлад, були суттєвим фактором у житті держав, націй і окремих людей. Тенденції розвитку міграційних процесів у свою чергу є взаємозалежними з політичними, економічними, соціальними, географічними, природними та іншими чинниками розвитку людського суспільства. Десятки мільйонів осіб проживає поза межами країн свого громадянства. На планеті нараховується близько мільярда внутрішніх мігрантів, що свідчить про постійність переміщень однієї шостої населення землі. Аналіз і врахування загальноосвітніх міграційних тенденцій, їх наслідків є одним із важливих чинників формування міжнародної та внутрішньої політики української держави.

Отже, поставлена проблема є актуальною сьогодні, як ніколи раніше. В цьому контексті метою статті є виявити основні мотиви трудової міграції молоді, дослідити причини зовнішньої (міждержавної) міграції, а також з’ясувати вплив економічного чинника на переїзд у пошуках «кращого життя».

Автор намагався розглянути причини, чому людям доводиться змінювати місце проживання на короткий чи довший проміжок часу; з'ясувати, чому молодь найбільш схильна до виїзду за кордон; дослідити які мотиви є рушійною силою міграційних переміщень; з якими труднощами стикаються емігранти за кордоном; готовність працювати і жити в Україні.

Предметом дослідження є особливості трудової міграції молоді в умовах регіонального ринку праці, виявлення сучасних типів міграційної поведінки, співвідношення реальної та потенційної трудової міграції. Об'єктом дослідження виступають особи працездатного віку (від 15 до 30 років), які проживають у м. Львові та Львівській області.

Розглянемо результати соціологічного опитування експертів, які перебували за кордоном на протязі останніх п'яти років, що проводилось в лютому 2010 року. Загалом було опитано 572 респонденти: чоловіків 40% від усіх опитаних та жінок 60%. Опитування проводилося у місті Львові та Львівській області [6, 236; 7, с. 630; 8, с. 404.]. За рівнем освіти опитані розподілились наступним чином: кожний третій мав вищу освіту (32,87%), 9,79 відсотків закінчили принаймні 4 курси ВНЗ (незакінчена вища освіта), 44,06% отримали середню спеціальну освіту, приблизно кожен десятий (11,19 %) – середню, а освіта 2,1% опитаних обмежилася 8 чи 9 класами загальноосвітньої школи.

Домінуючим чинником трудової міграції молоді є низька заробітна плата і відповідно є нормальним бажанням заробити гроші на прожиття собі та своєї сім'ї, оскільки рівень заробітної плати в Україні не дозволяє не лише розраховувати на придбання житла чи автомобіля, але й просто не дає можливості купувати пристойний одяг та елементарну побутову техніку. Більш того, поїздка кожного п'ятого респондента була зумовлена безробіттям. Втім, кожен восьмий респондент зазначив, що основним мотивом до міграції є саме купівля житла, підтверджуючи тезу про те, що чи не найбільша частка зароблених мігрантами коштів вкладається в нерухомість, провокуючи ріст цін на неї не лише у великих містах, але й у депресивних містечках Західної України.

Наші співвітчизники швидше погодяться поїхати на короткочасні заробітки у недалекі країни зарубіжжя. Що ж до осіб, які зважуються мігрувати у такі країни, як США, Італія, Португалія та Іспанія, то часто змушені залишатися там на довгі роки, а то й взагалі назавжди. Тільки 25% респондентів ствердно відповіли на питання «Чи мали Ви дозвіл на працю в країні, до якої мігрували?», 75% працювали за кордоном без офіційного дозволу. Тобто переважна більшість опитаних працювали нелегально. Таким чином, проблема масової нелегальної трудової міграції з України торкається не якихось окремих аспектів суспільних відносин в Україні чи певної категорії населення.

На запитання «Які труднощі виникали у вас при пошуках роботи за кордоном?» відповіли лише 71,33% респондентів. Більшість відповіли, що це було: незнання мови (52,94%) та відсутність офіційного дозволу (39,22%). Варто зауважити, що 21,57% опитаних з твердістю відповіли, що у них не було жодних труднощів при пошуках роботи за кордоном, тому можна припустити, що такі особи вже не вперше їхали за кордон на роботу, а бо ж їхні кваліфікаційні здібності є високими (рис. 1).

Рис. 1. Відповіді респондентів на питання: «Які труднощі виникали у вас при пошуках роботи за кордоном?»

Очевидно гіршим досвідом виявилось «довге» перебування на чужині, адже лише 4,93% респондентів виявили бажання повернутися назад. Однак майже половина опитаних були цілком задоволені поїздкою і лише 4,93% – ні.

За результатами дослідження «Регулювання трудової міграції – виклики для України», яке проводилось з ініціативи «Польсько-Американсько-Української Ініціативи про співпрацю» та Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України (2005). не вдалося встановити, скільки ж в середньому заробляють українські трудові мігранти. Однак отримані дані коливаються від 200 доларів на місяць на сільськогосподарських роботах в Польщі до 1000 євро на місяць на будівництві в Португалії. Заробітна плата середньостатистичного мігранта, таким чином, може бути дуже різною і залежить від країни перебування та сфери зайнятості мігранта. З певною долею умовності її можна визначити у межах 500-700 доларів / євро щомісяця.

Ці цифри цілком узгоджуються з тим, що за результатами нашого дослідження п'ята частина мігрантів вважали: можливість отримувати в Україні заробітну плату від 2001 і більше гривень сприятиме зменшенню кількості охочих працювати за кордоном. Більше того, 11,02% опитаних погодились би працювати на будь – якій роботі лише від 2001 – 5000 грн. і 11,02% від 5001 грн. і більше. Перевагу респонденти надали праці у сфері обслуговування. Якщо б їм запропонували роботу у рідній країні від 901 – 1300 грн., то 5,66% погодились б працювати, 1301 – 2000 грн. – 11,32%; 2001 – 5000 грн. – 18,87%; 5001 і більше – 11,32%. Найменшу перевагу респонденти віддали праці у науково – технічній сфері: 901 – 1300 грн. – 0,97%, 1301 – 2000 грн. – 5,83%; 2001 – 5000 грн. – 4,85%; 5001 і більше – 9,71%.

Це приводить до висновку, що українські заробітчани хочуть і можуть працювати у своїй країні, якщо вони зможуть належним чином утримувати як себе, так і свою сім'ю.

Взявши до уваги умовну «середню» заробітну плати мігранта можна припустити, що кожен з них щомісяця може відкладати чи передавати додому приблизно 350 американських доларів. Зароблене переважно привозять особисто або передають через знайомих [6, с. 245]. Таким чином, цілком вірогідно, що через банківські канали до України потрапляє менше половини зароблених грошей, і внесок заробітчан в економіку окремих областей є дуже відчутним. Найбільш детально ситуація у цій сфері досліджена стосовно Тернопільської області: заробітчани ввозять щорічно приблизно 100 мільйонів доларів, що в багато разів перевищує рівень іноземних інвестицій в підприємства цього регіону.

Отже, на підставі вищенаведених даних, можна зробити такі висновки: 1. Переважну частину сучасної трудової еміграції молоді з України становлять заробітчани, які потребують як організаційно-правової, так і гуманітарної допомоги. 2. Трудова міграція молоді має як позитивні, так і негативні наслідки, але в цілому ці два різноспрямовані вектори взаємно зрівноважують один одного. 3. Подальшого вдосконалення потребує механізм нормативно-правового регулювання, а саме забезпечення соціальних та гуманітарних прав трудових мігрантів.

Відплив молоді спричиняє негативні демографічні наслідки як внаслідок руйнації сімейних через несприятливу для народження і виховання дітей специфіку «мігрантського» способу життя. У Львівській області, охопленій значною трудовою міграцією, кількість укладених шлюбів населення у порівнянні з 1990 р. скоротилася в 1,3 рази. Водночас, абсолютна кількість розлучень збільшилася майже у півтора рази. Ще більш складною сімейною проблемою, яка переростає виховання дітей мігрантів, залишених в Україні, особливо у випадках тривалої відсутності обох. Як наслідок, Україна стикається з новим видом соціального сирітства, необхідністю брати під опіку частину дітей мігрантів.

Література:

1. Етносоціологія: терміни та поняття : [навч. посіб.] / Євтух В.Б., Трошинський В.П., Галушко К.Ю. та ін. – К.: Вид-во УАННП «Фенікс», 2003. – 280 с.
2. Прибиткова І. Трудові мігранти у соціальній ієрархії українського суспільства: статусні позиції, цінності, життєві стратегії, стиль і спосіб життя / І. Прибиткова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №4. – С. 156–167.
3. Структурні виміри сучасного суспільства : [навч. посіб.] / за ред. С. Макеєва. – К., 2006. – 372 с.
4. Пирожков С., Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегії / С. Пирожков, О. Малиновська, Н. Марченко. – К., 1997. – С. 29.
5. Прибиткова І. Зарубіжна трудова міграція як форма самозайнятості мешканців України / І. Прибиткова // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг. – К., 2003. – С. 51–65.
6. Щерба Г. І. Основні мотиви міграції трудового населення України (за результатами соціологічних досліджень) / Г. І. Щерба // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем (Зб. наук. пр.). Вип. 5(67) / Редкол.: відп. ред. д.е.н. Є.І. Бойко. – Львів: ІРД НАН України, 2007. – С. 232-249.
7. Щерба Г.І. Сучасні особливості трудової міграції: соціологічні аспекти / Г. І. Щерба // Вісник Одеського національного університету. – Т.12. – Вип.6. Соціологія і політичні науки. – Одеса: ОНУ ім. І. Мечнікова, 2007. – С.630-641.

8. Shcherba H.I. Specyfika migracji pracowniczej w regionalnej przestrzeni społeczno-ekonomicznej: wymiar socjologiczny. – Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Uwarunkowania instytucjonalne. – Zeszyt Nr 14 / Uniwersytet Rzeszowski. – Red. Michał Gabriel Woźniak. – Rzeszów, 2009. – S. 404-415.

ЯКИМЧУК АЛІНА ПЕТРІВНА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ЖИТОМИРЯНИН БОРИС ТЕН - ПЕРЕКЛАДАЧ АНТИЧНОЇ ПОЕЗІЇ

Мальовнича Житомирщина дала Україні цілу плеяду видатних діячів мистецтва і науки. Серед них – всесвітньо відомий вчений С.П. Корольов, музикант С.Т. Ріхтер та яскраве сузір'я письменників та поетів – В. Короленко, Олег Ольжич, Леся Українка, Микола Шпак, М. Рильський та Борис Тен.

Борис Тен (1897-1983) – це псевдонім, який майстер перекладу, захоплений культурою Давньої Греції, завдяки чому його часто називають «наш Гомер», взяв на честь давньогрецької назви Дніпра – Бористена.

Справжнє ім'я цієї видатної постаті з когорти майстрів перекладу другої половини ХХ ст. – Микола Васильович Хомичевський. У часи Першої світової війни його родина переїхала до Житомира, де реалізовувався багатогранний талант майстра. Він працював викладачем інституту іноземних мов, музичного училища, завідувачем літературної частини обласного музично-драматичного театру, писав музику до деяких спектаклів та очолював обласне літературно-музичне об'єднання [5, с. 513]. За висловом ще одного непересічного житомирського поета Євгена Концевича, творчий спадок Бориса Тена – це надбання не лише одного народу, тому що попри часові тенденції відчуження й недовіри, він робив все для зближення людей, культур, цілих народів [3, с. 485].

Наше дослідження присвячено вкладу цієї величної постаті в розвиток українського перекладу, а значить, і української літератури і культури взагалі.

Борис Тен – автор численних блискучих перекладів з англійської (трагедії В. Шекспіра), німецької (драми Ф. Шіллера), польської (поезії А. Міцкевича) та російської мов («Живий труп» Л. Толстого), у яких глибина наукового проникнення в оригінал поєднується з дбайливо вивіреним у процесі тривалого пошуку художнім синтезом першотвору засобами української мови.

Але справжньою пристрастю усього його життя була антична грецька поезія, перекладу якої з давньогрецької українською мовою він присвятив близько 40 років. Саме йому належать перші повні і найвизначніші переклади «Іліади» та «Одісеї» Гомера, трагедій Есхіла та Софокла, комедій Аристофана.

Борис Тен мріяв перекласти «Іліаду» – 15693 віршовані рядки та «Одісею» Гомера – 12110 рядки. У кожного, хто брався перекласти цей масив віршів, робота забирала десятиліття. Усі попередники, як і він, так само починали з «Одісеї», потім приступали до «Іліади» – й часто не завершували її. Борис Тен дуже боявся, що з ним станеться те саме, оскільки навіть уві сні не мала його натура спокою він напруженої праці по подоланню «гомеротурної», за його власним висловом [3, с. 490], мови, але він довів справу до кінця, хоча займався цими перекладами 31 рік.

Перш ніж братися до перекладання Гомера, Борис Тен ретельно дослідив історію перекладів цього античного автора і зробив висновок, що в багатьох країнах еволюція перекладів Гомера йшла за схожою схемою – спочатку його перекладали прозою (так, наприклад, польський перекладач Я. Парандовський був переконаним противником гекзаметру, оскільки вважав його чужим для фонетичного складу польської мови і для сприйняття польським читачем), потім у поетичній формі, але не гекзаметром і пристосовуючи переклад до звичаїв країни адресата (Я. Чубек, С. Руданський, І. Котляревський), потім зважувались на переклад гекзаметром певної частини твору, і нарешті з'являвся повний переклад твору із використанням гекзаметру.

Розглянемо детальніше віршовані переклади Гомера та інших античних авторів у виконанні різних перекладачів із використанням різних стратегій.

Так, наприклад, К. Думитрашко у своєму перекладі «Батрахоміомахії», яку приписують Пігрету Галікарнаському, подає перші спроби українського гекзаметру, але привносить велику долю українського колориту:

«От чим задумав я добрії люди, вам уші подрати.

Як то колись пани миші на жаб страшну рать піднімали,

Мов би дражнили лицарство тих гайдамаків гігантів,

Що вшопинати любила бабуся. Ну-ж мо з начала!» [1, с. 610].

Одомашнював «Іліаду» й «Одісею» й О. Навроцький, який замість гекзаметра використовував близький до народнописаного розмір – шестистопний хорей, а замість «Аїда» та «кіфери» розповідав про «козака» та «кобзу». Але кроком вперед було бажання перекладача відтворити епітети Гомера та грецькі імена, хоч він і заміняв їх інколи відповідними римськими (Артемідю називав Діаною, а Афродіту – Венерою) [1, с. 613].

Наводимо перші рядки «Іліади» у його перекладі:

«Заспівай, богине, про гнів Ахіллеса,

*Того Пелесенка, що грізний чимало
Наробив ахеям і біди і лиха:
У похмурі пекло позвалив багато
Душ могутніх, смілих велетнів завзятих» [1, с. 613].*

Великий крок вперед в історії перекладів Гомера зробив чудовий знавець греки П. І. Ніщинський (Петро Байда). Він довершив повний переклад «Одіссеї» гексаметром, хоча і не повністю звільнився від традиції одомашнювати оригінал. Порівняймо перші рядки його перекладу з перекладом О. Навроцького:

*«Музо богине! Співай нам про гнів Пелієнка Ахілла
Згубний, котрий стосот безголів'я ахейцям накоїв
Та і багато душ сильних невчасно в Аїд запровадив
Лицарів, а їх самих – їх тіла дав на здобич собакам
І хижим птицям усяким, сповнилась Зевсова доля» [1, с. 612].*

Яскравим прикладом вдавання П. Ніщинського до стратегії одомашнення є уривок з його перекладу «Антигони» Софокла, в якому «греки виступають у нього не тільки на тлі українського краєвиду, але навіть і пісень співають українських» [1, с. 613]:

*«Вітер гне-ламає верби, а йому байдуже –
Сидить собі та й співає: «Ой, не шуми, луже!..»*

Отже, більшість перекладачів, які бралися відтворити безсмертні твори Гомера, вдавалися до стратегії одомашнення, вони переселяли автора та його героїв на українське тло замість того, щоб знайомити українців із тлом грецьким, що спонукало І. Франка у листі до О. Пчілки 4 січня 1886 року заявити, що на зовсім вдалий переклад Гомера в нас ще, мабуть, час не прийшов, оскільки до того часу український читач бачив тільки українізованого Гомера [1, с. 613]. І така тенденція була, до речі, не тільки в Україні, польський переклад «Іліади» Я. Чубеком (1921) досить густо прикрашено польськими народними висловами й зворотами.

Але вирішивши перекладати Гомера, Борис Тен прагнув іншого, він мав за мету засобами рідної мови передати всю образність його творів, всю внутрішню атмосферу, побутову обстановку, відчуття грецького життя, зберегти етнокультурну приналежність оригіналу, познайомити українців з грецькою культурою, способом життя та мислення, створити враження величної піднесеності гомерівського стилю. Для цього він визначив основні риси стилю Гомера. Насамперед, це підпорядкування мови Гомера вимогам усного виконання й сприйняття на слух, послідовно дотримувана звукова гармонія, по-друге, це ясність висловів, часом блискуча його загостреність, і, нарешті, – це тонка добірність слів і речень, легка й жвава їх різноманітність і дотепність [1, с. 616].

Відтворити все це в перекладі – дуже й дуже серйозна відповідальність для перекладача. Тому Борис Тен дуже уважно ставився до всіх тонкощів і відтінків значень певних слів у різних культурах, зберігаючи семантичну чужість грецького тексту в перекладі:

Гнів оспівай, богине, Ахілла, сина Пелея, / Пагубний гнів, що лиха багато ахеям накоїв: / Душі славетних героїв навіки послав до Аїду / Темного, їх же самих він хижим лишив на поталу / Псам і птахам. Так Зевсова воля над ними чинилась /Ще відтоді, як у зваді лихий розійшлись ворогами / Син Атреїв, володар мужів, і Ахілл богосвітлий. / Хто ж із безсмертних богів призвів їх до лютої сварки? / Син то Зевса й Лето. Владарем тим розгніваний тяжко, / Пошесть лиху він на військо наслав, і гинули люди / Через те, що жерця його, Хріса, зневажив зухвало/Син Атреїв [2].

Деякі слова своїм прямим значенням вводять в оману, оскільки повністю розходяться з уявленням про саму річ, як, наприклад, слово βαδύζωνος /III. 154/, що має значення «низько підперезаний». Це епітет троянок та персіянок, який у сучасного читача створює враження постаті, далекої від грації, тоді як у стародавніх греків воно мало значення «гарно, добірно вбраний, глибоко, нижче грудей підперезаний, так що плаття спускалось великими складками» [1, с. 617]. А грецьке слово μεγαδύμος – дослівно «з великою душею, гордий, мужній, відважний», вказує на поважність завдань, що стоять перед певною людиною, на дозволеність будь-яких методів для досягнення мети, на благородство, не є еквівалентом слова «великодушний» в українській мові, оскільки тут воно несе значення моральності, духовності [4, с. 76-79].

Довготривале життя давньогрецьких слів сприяло їх багатозначності, й перекладачеві іноді спокусливо було відтворювати не одне, а кілька значень цього слова, суміщаючи різноманітність його відтінків. Так, наприклад, слово ἀνοτά одні розуміють як «вгору», інші – «невидимо», чи «птиця». Борис Тен у своєму перекладі знайшов таке рішення для цього рядка: «Зникла, мов чайка та, в отвір для диму» І. 320 [1, с. 618]. Чи в іншому місці слово ταηλεγής означає «той, що примушує простягнути ноги, укладає на всю довжину», а інші розуміють його як «той, що завдає довгої печалі, гіркий, скорботний».

Перекладач зумів об'єднати обидва ці значення: «В повен зріст покладе його смерті в обійми скорботні» III. 233 [1, с. 618]. Цікавим є випадок із постійним епітетом Афіни «γλαυκώπις», який можна виводити від «γλαύξ» - сова, птиця мудрості, присвячена Афіні, звідси переклад «сивоокая»; з другого боку, це слово можна зв'язувати з «γλαυκός» - блискучий, осяйний, звідси – «ясноока», «з блискучими очима». В українському перекладі, на думку Бориса Тена, використовувати епітет «сивоока» немислимо, оскільки образ сови пов'язується у нас із глупотою,

дурістю та недоброзичливістю, що повністю не стикується з образом Афіни Паллади, отже деяку неясність епітета Афіни «γλαυκώπις», Борис Тен вважає за потрібне відтворити теж не дуже ясным епітетом «винозорий» [1, с. 618].

У своєму перекладі Борис Тен також переосмислив ряд понять, що стосуються характеристики суспільно-політичних умов гомерівської епохи. Такі поняття як «βαδύλεϋς» – цар та ряд інших різних за відтінками слів, для передачі яких часто використовують одне й те ж слово – «раб», створюють враження, ніби гомерівська епоха повністю належить до рабовласницької формації, але насправді це була межа між общинно-родовим та рабовласницьким ладом, тому треба диференційовано підходити до перекладу грецьких слів, які наближаються до поняття «раб», але далеко з ним не збігаються, а часом навіть сильно відрізняються, як, наприклад, «δερῶπις» – супутник, найманий слуга, візник; «ἐπάροτρος» – орач, наймит, батрак, «ἀμφίπολος» – служниця, жриця, посередниця, «δμῶς, δμῶη» – невольники, слуги, куплені у полон [1, с. 619]. Ще більша обережність потрібна щодо слів, які позначають носіїв влади «ἀγός» – вожак, «βασιλεύς» – владар, повелитель, «ἀρχός» – ватажок, начальник, «ἡγήτωρ» – проводир, вождь, «γέρων» – старійшина, «οἰμάντωρ» – велитель, вождь, «τύραννος» – необмежений володар, «δεσπότης» – господар дому, необмежений повелитель своїх рабів. У цьому випадку Борис Тен вважає за потрібне використовувати різні українські слова – владар, володар, господар, вождь, державець, керівник, порадник, старійшина [1, с. 620].

Отже, на відміну від попередніх перекладачів «Одіссеї», Борис Тен прагнув зберегти етнокультурну приналежність оригіналу, що дало можливість точніше відтворити життя грецького суспільства гомерівської епохи та збагачувати й розвивати рідну мову. Для перекладу характерним є певний наліт лексико-семантичної чужості, що особливо проявляється в калькуванні характерних для стилю Гомера епітетів «хмарогонитель», «волоока», «винозора», «богосвітлий», «далекострільний», «велешумний», «срібнолукий», «білораменна», «бистроока», «гостролезий» [2].

Борис Тен створював свої переклади в кращих традиціях перекладацької концепції німецького романтизму, зберігаючи етнокультурну приналежність оригіналу у доборі лексичних одиниць та синтаксичних конструкцій, у збереженні усіх тонкощів авторського стилю, що дає можливість говорити про український переклад як невід'ємну частину європейської перекладацької традиції, а нам, житомирянам – пишатися тим, що ми є земляками талановитої людини, яка відома не тільки в Україні, а й за її межами.

Література:

1. Борис Тен. Працюючи над Гомером / Борис Тен // Протей : переклад. альм. Вип. 2. / [редкол.: О. А. Кальніченко (голов. ред.) та ін.]. — Х. : Вид-во НУА, 2009. — С. 606–629.
2. Гомер. Іліада [Гомер ; пер. Бориса Тена] [Електронний ресурс] // Гомер. Іліада. — Харків : Фоліо, 2006. — 416 с. — Режим доступу. : http://ae-lib.org.ua/texts/homer_iliad_ua.htm
3. Концевич Є. Щедрий паростку могутнього коріння..! / Євген Концевич // Протей : переклад. альм. Вип. 2. / [редкол.: О. А. Кальніченко (голов. ред.) та ін.]. — Х. : Вид-во НУА, 2009. — С. 485–512.
4. Лосев А. Ф. Эстетическая терминология ранней греческой литературы / Алексей Федорович Лосев // Учен. зап. Моск. педин-та им. В. И. Ленина. Т. LXXXIII, Вып. 4. — М., 1954. — С. 76–79.
5. Хомичевський М. Автобіографія / М. Хомичевський // Протей : переклад. альм. Вип. 2. / [редкол.: О. А. Кальніченко (голов. ред.) та ін.]. — Х. : Вид-во НУА, 2009. — С. 513-514

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ I. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ЄВРОПІ		
Європейський досвід підтримки інноваційного розвитку	Луцків Олена Миколаївна	-4-
СЕКЦІЯ II. МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА: ЦІННОСТІ ТА НОРМИ		
Норми поведінки сучасних підлітків та оцінка їх впливу на появу девіантних вчинків	Андрусишин Наталія Іванівна	-10-
Духовність сучасної молоді як домінанта українського життєтворення	Бліхар Мирослава Петрівна	-15-
Ціннісні орієнтації студентської молоді: тенденції змін	Гилюн Олексій Васильович Колісник Лариса Олексіївна	-18-
Вторинна самодіяльна творчість як елемент молодіжних субкультур	Шерман Олена Михайлівна	-21-
СЕКЦІЯ III. САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ НА МЕЖІ СТОЛІТЬ		
Дисфункціональна сім'я як фактор девіантної поведінки підлітків (на прикладі вихованців Харківського обласного притулку для неповнолітніх)	Белих Ольга Євгеніївна	-24-
Конфлікт vs контракт: полюси міжпоколінних комунікативних стратегій в сучасному українському суспільстві	Бойко Вікторія Анатоліївна	-29-
Особливості соціоадаптивного потенціалу засуджених дітей в умовах сучасного українського суспільства	Васильєва Наталя Анатоліївна	-31-
Вплив глобалізаційних процесів на ділову активність молоді	Городняк Ірина Василівна	-35-
Соціокультурна трансформація материнства: український контекст	Демичева Алла Валеріївна	-39-
Дієвість механізму працевлаштування неповнолітніх	Жалюк Вадим Станіславович	-42-
Життєвий успіх і вибір професії	Катаєв Станіслав Львович	-43-
Соціальна компетентність як показник радикалізації суспільства	Кійков Віталій Миколайович	-46-
Материнство в контексті трансформації сучасної сім'ї	Кодацька Наталя Олександрівна	-48-
Проблеми працевлаштування фахівців фізичної реабілітації в Житомирській області та деякі шляхи їх вирішення	Косенко Валентина Миколаївна Бардашевський Юрій Валерійович	-52-
Поведінкові стратегії львів'ян у реаліях сьогодення	Кудринська Анна Іванівна	-54-
Життєвий шлях студентської молоді в соціологічному вимірі	Кулініч Іван Олексійович	-57-
Криза соціуму як норма безсуб'єктного суспільства	Литвин Євгенія Петрівна	-60-
Ставлення молоді до праці: спроба автоетнографічного етюду	Макаренко Віра Анатоліївна	-63-
Особливості структури категорії «соціальний комфорт» в рамках соціологічного дискурсу	Мосаєв Юрій Володимирович	-67-
Проблема працевлаштування молоді	Мулярчук Галина Олександрівна	-69-
Молода сім'я як об'єкт соціальної опіки	Онищук Віталій Михайлович	-71-

Факторы, воздействующие на профессиональное самоопределение молодежи	Саппа Ганна-Марія Миколаївна	-74-
Особливості сприйняття тілесності в культурній ситуації постмодерну	Тупікова Сусанна Вікторівна	-79-
Професійні очікування як відображення основних потреб майбутніх фахівців соціальної сфери	Фрадинська Аліна Петрівна	-83-
Осознаваемая приватность как модус «спектализации» повседневности: особенности проблематизации	Ходус Олена Володимирівна	-85-
Волонтерська діяльність як чинник соціалізації студентської молоді	Яремчук Ганна Андріївна	-88-
СЕКЦІЯ IV. МОЛОДЬ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ		
Феномен социальных сетей на границе социальной и виртуальной реальности	Галіч Тетяна Олександрівна	-92-
Відкрите програмне забезпечення в освіті	Панчук Сергій Юрійович	-94-
СЕКЦІЯ V. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ		
Соціальні чинники кредитної поведінки молоді у ситуаціях формального та неформального кредитування (на прикладі регіонального соціологічного дослідження)	Владімірова Лариса Анатоліївна	-98-
Маркетингові дослідження споживацьких вподобань на ринку кондитерських виробів	Власенко Олена Павлівна	-103-
Стратегічне планування діяльності підприємств	Завадська Юлія Сергіївна Дмитренко Олександр Олексійович	-106-
Напрями подолання кризових явищ на регіональному рівні	Ковбан Світлана Петрівна	-109-
Активність людини в економічній сфері: соціологічний дискурс	Лукашевич Микола Павлович	-111-
Методико-методологічні підходи до визначення ефективності господарської діяльності підприємства	Перелигін Микола Миколайович	-113-
Ситуаційна методика навчання як один із сучасних інтерактивних методів розвитку управлінських рішень	Потапюк Лілія Миколаївна Потапюк Ірина Петрівна	-117-
Вплив молодіжної трудової міграції на "вимивання" кваліфікованих кадрів для потреб інвестиційного роцесу	Тарасенко Святослав Володимирович	-119-
Маркетингові дослідження ринку продукції бджільництва	Яценко Ольга Миколаївна	-124-
Оцінка експортного потенціалу Житомирської області	Шафранова Катерина Володимирівна	-128-
СЕКЦІЯ VI. МОЛОДЬ ЗА ЗДОРОВУ НАЦІЮ		
Проблема здоров'я та самореалізації особистості	Васильєва Ірина Василівна	-131-
Возрастные и гендерные особенности ишемической болезни сердца у женщин: пути профилактики	Давидова Лора Йосипівна	-133-
Теоретичні передумови формування здорового способу життя	Данилевич Наталія Михайлівна	-135-
Інтерактивні методи: механізм формування здорового способу життя підлітків та молоді	Закусило Оксана Юріївна	-138-
Ефективність застосування препаратів пролонгованої дії в лікуванні захворювань пародонту	Косенко Валентина Миколаївна	-143-

Поведінка, що пов'язана із здоров'ям: обмеження застосування концепції „здорового способу життя”	Нечушкіна Ольга Валеріївна	-146-
Соціально-медичні аспекти здоров'я та здорового способу життя молоді	Селезньова Олександра Олександрівна	-149-
Исследование хронической заболеваемости органов пищеварения у детей, проживающих Житомирской области	Чабан Олена Павлівна Марченко Віктор Федорович	-153-
Пробіологічні та абіологічні тенденції в способі життя сучасної міської молоді	Швидка Лідія Іванівна	-157-
Первинна профілактика порушень харчової поведінки у системі шкільної освіти	Шебанова Віталія Ігорівна	-162-
СЕКЦІЯ VII. СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ		
Школа-інтернат в умовах реформування системи спеціального образования дітей с порушеннями зречення в республіке беларусь	Ананьєв Валерій Леонідович	-167-
Інтегроване навчання: сучасний рівень готовності	Бацман Ольга Сергіївна	-171-
Особа з функціональними обмеженнями здоров'я та її життєві стратегії у контексті наукових досліджень: сутність поняття	Бурова Галина Вікторівна	-174-
Психосоціальна реабілітація дітей з церебральним паралічем	Галицька Галина Петрівна	-178-
Інтегроване навчання: кроки успіху	Дікова-Фаворська Олена Михайлівна	-181-
Стан сформованості толерантності у студентів ВНЗ в умовах інтегрованого навчального середовища	Добровіцька Олена Олександрівна	-185-
Особливості інклюзивної моделі освіти	Закусило Оксана Юріївна	-188-
Шляхи та засоби соціальної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями	Мартинюк Ганна Володимирівна	-192-
Методи і моделі соціальної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями	Павлишина Наталія Борисівна	-197-
Проблема формування у суспільстві позитивного ставлення до людей з обмеженими фізичними і розумовими можливостями	Павлишина Наталія Борисівна	-201-
Проблемні питання формування психологічної готовності студентів з обмеженими фізичними можливостями до самостійної навчальної діяльності	Панченко Тетяна Леонідівна	-206-
Якість надання освітніх послуг особам з обмеженими можливостями в руслі болонського процесу	Фудорова Олена Миколаївна	-209-
СЕКЦІЯ VIII. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СВІТОГЛЯДУ В ПИТАННЯХ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ		
Гендерний аспект професійної мобільності в ОВС	Врочинська Юлія Миколаївна	-213-
Гендерні аспекти зайнятості жінок в сучасному українському суспільстві	Горбач Ірина Іванівна	-214-
До питання про історію гендерної проблематики	Двойнінова Олена Вячеславівна Двойнінов Владислав Валерійович	-218-
Вплив міжнародних та європейських інституцій на впровадження гендерної рівності в Україні	Єрко Галина Іванівна	-221-

Можливості гендерної рівності в країнах ісламу та Україні: формальності та практика	Краснолюдська Світлана Анатоліївна	-224-
Гендерні стереотипи курсантів ОВС	Саппа Микола Миколайович Сікорська Тетяна Ярославівна	-229-
Гендерна освіта в Україні як кентавр-проблема Або чи є гендерна освіта в Україні дійсно гендерною?	Стрельник Олена Олександрівна	-231-
СЕКЦІЯ ІХ. МОБІЛЬНА РОБОТА З МОЛОДДЮ: ПОШУК МОДЕЛІ		
Projekt „lebenswert“: vom leben und anderen werten.... Ein projekt der mobilen jugendarbeit winnenden	Petra Nonnenmacher	-236-
Модель практичної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти	Гітун Наталія Іванівна	-240-
СЕКЦІЯ Х. НАУКОВІ ПОШУКИ		
Деприваційний підхід в оцінках масштабів бідності	Бабак Ірина Миколаївна	-243-
Тематизация социального контроля в концептуальном пространстве классической социологии	Білько Оксана Ігорівна	-244-
Мусоросжигающие заводы – проблема научная или социальная?	Везель Сергій Володимирович	-247-
Фактор зміни поколінь у процесі міжнаціонального примирення	Геник Микола Антонович	-250-
Соціальна профілактика як технологія попередження негативних явищ у суспільстві	Голованова Діана Вікторівна	-255-
Феномен Флоріана Юр'єва	Дідківська Оксана Іванівна	-258-
Взаємовплив трудової міграції і міграційного капіталу на соціально-економічний розвиток України	Козак Любов Володимирівна	-260-
Методологія дослідження електоральної культури молоді та основні характеристики сучасної української молодіжної спільноти	Колісниченко Роман Миколайович	-264-
Координованість як складна психомоторна якість студента	Кондратюк Світлана Миколаївна	-268-
Парадигма історії перекладу як модель постановки наукової проблеми та шляхів її вирішення	Концідайло Роман Володимирович	-271-
ОКомплексная модель системы управления функционированием предприятия	Кулик Леонід Прокоф'євич	-274-
Управление оперативным регулированием производства на предприятии	Кулик Леонід Прокоф'євич	-276-
Праксеологічне спрямування сучасної філософії: теоретичні концепти	Лисенко Алла Сергіївна	-280-
Политические технологии в Украине: теоретические и практические аспекты реализации	Морозова Марія Генадіївна	-285-
Образование и социальный контроль	Нечітайло Ірина Сергіївна	-288-
Посттоталітарна трансформація та демократичні транзити у Східній Європі	Погорілий Дмитро Євгенович	-290-
Дослідження базових показників, що впливають на формування фахової майстерності майбутніх фахівців із соціальної роботи	Ракушева Олена Миколаївна	-294-

Проблемне поле соціологічного аналізу електоральної поведінки місцевих еліт	Сергієнко Василь Миколайович	-297-
Соціально-педагогічна діяльність у системі національного виховання та соціально-правового захисту дитинства	Середюк Алла Миколаївна	-299-
Інтелектуальний потенціал як чинник зростання могутності держави	Сокольнікова Олена Василівна	-302-
Критеріальний підхід до оцінки функціональної компетентності менеджерів освіти	Торган Маріанна Миколаївна	-305-
Теорії «масового суспільства» та «колективної поведінки» як інструмент аналізу суспільних рухів	Черкашина Тетяна Олександрівна	-307-
Міжкультурний діалог як шлях до співпраці	Черненко Наталія Миколаївна	-310-
Регіональні особливості міграційних процесів молоді у Львівській області	Щерба Галина Іванівна	-311-
Житомирянин Борис Тен – перекладач античної поезії	Якимчук Аліна Петрівна	-315-

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1.	Petra Nonnenmacher	Соціальний працівник, Sozialarbeiter	Заступник голови федерального об'єднання «Молодіжна робота з молоддю: робота на вулиці» м. Вінненден
2.	Ананьєв Валерій Леонідович	Науковий співробітник	Білоруський державний університет Центр соціологічних і політичних досліджень
3.	Андрусишин Наталія Іванівна	Кандидат економічних наук	Інститут регіональних досліджень НАН України
4.	Бабак Ірина Миколаївна	Кандидат соціологічних наук, старший викладач	«Інститут підприємництва «Стратегія» м. Жовті Води
5.	Бардашевський Юрій Валерійович	Викладач	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
6.	Бацман Ольга Сергіївна	Старший викладач, аспірант	Класичний приватний університет м. Запоріжжя, Полтавський інститут економіки і права ВНЗ «Університет «Україна»
7.	Бєлих Ольга Євгеніївна	Викладач	Харківський національний університет внутрішніх справ
8.	Білько Оксана Ігорівна	Аспірант	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
9.	Бліхар Мирослава Петрівна	Аспірант	Львівський національний університет ім. І. Франка
10.	Бойко Вікторія Анатоліївна	Кандидат соціологічних наук	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
11.	Бурова Галина Вікторівна	Старший викладач	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
12.	Васильєва Ірина Василівна	Кандидат філософських наук, доцент	Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця
13.	Васильєва Наталя Анатоліївна	Старший викладач	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
14.	Везель Сергій Володимирович	Викладач	Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського
15.	Владімирова Лариса Анатоліївна	Старший викладач, аспірант	Херсонський національний технічний університет
16.	Власенко Олена Павлівна	Кандидат економічних наук, доцент	Житомирський національний агроекологічний університет
17.	Врочинська Юлія Миколаївна	Ад'юнкт	Харківський національний університет внутрішніх справ
18.	Галицька Галина Петрівна	Асистент	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
19.	Галіч Тетяна Олександрівна	Аспірант	Херсонський національний технічний університет
20.	Геник Микола Антонович	Кандидат історичних наук, доцент	Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
21.	Гилюн Олексій Васильович	Кандидат філософських наук, доцент	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
22.	Гітун Наталія Іванівна	Кандидат філософських наук, доцент	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
23.	Голованова Діана Вікторівна	Викладач	Полтавський інститут економіки і права ВНЗ «Університет «Україна»
24.	Горбач Ірина Іванівна	Методист	Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
25.	Городняк Ірина Василівна	Кандидат соціологічних наук, доцент	Львівський національний університет ім. І. Франка

26.	Давидова Лора Йосипівна	Доктор медичних наук	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
27.	Данилевич Наталія Михайлівна	Асистент	Львівський національний університет ім. І. Франка
28.	Двойнінов Владислав Валерійович	Студент	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
29.	Двойнінова Олена Вячеславівна	Кандидат історичних наук, доцент	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
30.	Демичева Алла Валеріївна	Кандидат соціологічних наук, доцент	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
31.	Дідківська Оксана Іванівна	Кандидат історичних наук, доцент	Житомирський державний технологічний університет
32.	Дікова-Фаворська Олена Михайлівна	Доктор соціологічних наук	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
33.	Дмитренко Олександр Олексійович	Магістр	Житомирський національний агроекологічний університет
34.	Добровіцька Олена Олександрівна	Завідувач інформаційно-комп'ютерним центром	Хмельницький інститут соціальних технологій ВНЗ «Університет «Україна»
35.	Єрко Галина Іванівна	Аспірант	Волинський національний університет ім. Л. Українки
36.	Жалюк Вадим Станіславович	Спеціаліст 1-ї категорії	Житомирська міська рада, служба у справах дітей
37.	Завадська Юлія Сергіївна	Аспірант	Житомирський національний агроекологічний університет
38.	Закусило Оксана Юріївна	Викладач	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
39.	Катаєв Станіслав Львович	Доктор соціологічних наук	Класичний приватний університет м. Запоріжжя
40.	Кійков Віталій Миколайович	Викладач-методист	Харківський національний університет внутрішніх справ, навчально – методичний центр
41.	Ковбан Світлана Петрівна	Аспірант	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
42.	Кодацька Наталя Олександрівна	Аспірант	Класичний приватний університет м. Запоріжжя
43.	Козак Любов Володимирівна	Аспірант	Львівський національний університет ім. І. Франка
44.	Колісник Лариса Олексіївна	Кандидат соціологічних наук, доцент	Державний вищий навчальний заклад «НГУ»
45.	Колісніченко Роман Миколайович	Аспірант	Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
46.	Кондратюк Світлана Миколаївна	Викладач	Хмельницький інститут соціальних технологій ВНЗ «Університет «Україна»
47.	Концідайло Роман Володимирович	Старший викладач, декан	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
48.	Косенко Валентина Миколаївна	Кандидат медичних наук, доцент	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
49.	Краснолюдська Світлана Анатоліївна	Старший викладач	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
50.	Кудринська Анна Іванівна	Кандидат соціологічних наук, асистент	Львівський національний університет ім. І. Франка
51.	Кулик Леонід Прокоф'євич	Кандидат технічних наук, доцент	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ

			«Університет «Україна»
52.	Кулініч Іван Олексійович	Кандидат філософських наук, доцент	Львівський національний університет ім. І. Франка
53.	Лисенко Алла Сергіївна	Викладач, аспірант, магістр	Київський гуманітарний інститут
54.	Литвин Євгенія Петрівна	Аспірант	Інститут соціології НАН України
55.	Лукашевич Микола Павлович	Доктор філософських наук	Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України
56.	Луцків Олена Миколаївна	Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник	Інститут регіональних досліджень НАН України
57.	Макаренко Віра Анатоліївна	Кандидат соціологічних наук, доцент	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
58.	Мартинюк Ганна Володимирівна	Викладач	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
59.	Марченко Віктор Федорович	Головний лікар	Житомирська дитяча обласна лікарня
60.	Морозова Марія Генадіївна	Аспірант	Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
61.	Мосаєв Юрій Володимирович	Старший викладач	Класичний приватний університет м. Запоріжжя
62.	Мулярчук Галина Олександрівна	Старший викладач	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
63.	Нечитайло Ірина Сергіївна	Кандидат соціологічних наук, викладач	Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
64.	Нечушкіна Ольга Валеріївна	Старший викладач	Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця
65.	Онищук Віталій Михайлович	Доктор соціологічних наук, професор	Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
66.	Павлишина Наталія Борисівна	Викладач	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
67.	Панченко Тетяна Леонідівна	Начальник науково-методичного відділу, старший викладач	Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»
68.	Панчук Сергій Юрійович	Асистент	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
69.	Перелигін Микола Миколайович	Кандидат економічних наук, доцент	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
70.	Погорілий Дмитро Євгенович	Старший викладач	Національний фармацевтичний університет (НФаУ)
71.	Потапюк Лілія Миколаївна	Кандидат педагогічних наук, доцент	Луцький національний технічний університет
72.	Потапюк Ірина Петрівна	Аспірант	Луцький національний технічний університет
73.	Ракушева Олена Миколаївна	Викладач	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
74.	Саппа Ганна-Марія Миколаївна	Викладач	Національний технічний університет «Харківський політехнічний університет»
75.	Саппа Микола Миколайович	Доктор соціологічних наук	Харківський національний університет внутрішніх справ
76.	Селезньова Олександра Олександрівна	Кандидат біологічних наук, доцент	Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

77.	Сергієнко Василь Миколайович	Аспірант	Класичний приватний університет м. Запоріжжя
78.	Середюк Алла Миколаївна	Викладач	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
79.	Сікорська Тетяна Ярославівна	Курсант	Харківський національний університет внутрішніх справ
80.	Сокольнікова Олена Василівна	Викладач	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
81.	Стрельник Олена Олександрівна	Кандидат соціологічних наук, доцент	Полтавський інститут економіки і права ВНЗ «Університет «Україна»
82.	Тарасенко Святослав Володимирович	Викладач, аспірант	Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
83.	Торган Маріанна Миколаївна	Аспірант	Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського
84.	Тупікова Сусанна Вікторівна	Аспірант	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
85.	Фрадинська Аліна Петрівна	Викладач	Хмельницький інститут соціальних технологій ВНЗ «Університет «Україна»
86.	Фудорова Олена Миколаївна	Аспірант	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
87.	Ходус Олена Володимирівна	Кандидат соціологічних наук, доцент	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
88.	Чабан Олена Павлівна	Кандидат медичних наук, доцент	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
89.	Черкашина Тетяна Олександрівна	Аспірант	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
90.	Черненко Наталія Миколаївна	Кандидат педагогічних наук, доцент	Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського
91.	Шафранова Катерина Володимирівна	Аспірант, старший викладач	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
92.	Швидка Лідія Іванівна	Кандидат соціологічних наук, доцент	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
93.	Шебанова Віталія Ігорівна	Кандидат психологічних наук, доцент	Херсонський державний університет
94.	Шерман Олена Михайлівна	Доктор політичних наук	Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
95.	Щерба Галина Іванівна	Кандидат філософських наук, доцент	Львівський національний університет ім. І. Франка
96.	Якимчук Аліна Петрівна	Старший викладач	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
97.	Яремчук Ганна Андріївна	Асистент	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
98.	Яценко Ольга Миколаївна	Кандидат економічних наук, доцент	Житомирський національний агроєкологічний університет